

Latîfî'nin Nesrû'l-leâlî Tercümesi: *Nazm-ı Cevâhir**

ÂDEM CEYHAN**

RAMAZAN EKİNCİ***

Translation of Latifi's Nesru'l-leâlî: *Nazm-ı
Cevâhir*

Ö Z E T

Nesrû'l-leâlî, Hz. Ali'ye ait güzel sözler arasından Tabersî (ö. 548/1154) adlı âlimin seçtiği, 290 kadar Arapça vecizeyi elifba harfleri sırasına göre ihtiva eden bir metindir. Arap ve Fars edebiyatında da rağbet gördüğü bilinen bu kitapçık, 15. asırdan itibaren çeşitli şair ve yazarlar tarafından Türkçeye çevrilmiş; birkaç kere de şerh edilmiştir. Söz konusu derlemeyi 16. asırda Türkçe'ye çeviren edebî şahsiyetlerden biri de Tezkiretü's-şuarâ ve Tabsıratü'n-nuzamâ'sıyla meşhur Kastamonulu Latîfî'dir. Latîfî Efendi (1490-1582), çoğunu Nesrû'l-leâlî'den seçtiği iki yüz Arapça sözü, "fe'îlâtün mefâ'ilün fe'ilün" kalıbında iktişer beyitle Türkçe'ye çevirmiştir. Kitabına "Nazm-ı Cevâhir" adını koyan mütercimim, bu eserini 1546'dan önce, tahminen 1520'li yıllarda tamamladığı, bazı ipuçlarından anlaşılmaktadır. Onun tercümesinde imale, zihaf gibi vezin, ayrıca az da olsa yer yer kafiyeye kusurlarına rastlanmakla birlikte umumi olarak başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Şair, Arapça vecizeleri çevirirken zaman zaman bu sözlerle ilgili bulduğu bazı ayet ve hadisleri hatırlayıp anmakta; Türk atasözleri ve halk tabirlerinden de ara-sıra faydalanmaktadır. Karşılaştırmalı incelemeler, mütercimim Mâtemî tarafından H. 911 (M. 1505-1506) yılında tamamlanmış Nesrû'l-leâlî tercümesinden haberdar olduğunu ve birtakım sözlerin tercümesi sırasında faydalandığını düşündürmektedir. *Nazm-ı Cevâhir*'in zamanımıza ulaşmış yazma nüshalarından ikisi, şairin söz konusu eserini ömrünün

A B S T R A C T

Nesrû'l-leâlî is a text that is chosen by the scholar named Tabersî (d. 548/1154) from the beautiful sayings of Caliph Ali and it contains approximately 290 Arabic aphorisms that were listed on the basis of elifba. This booklet, which is known to be popular in Arabic and Persian literature, has been translated into Turkish by various poets and writers since the 15th century and it has been commented several times. One of the literary personalities that translated this compilation into Turkish in the 16th century is Kastamonulu Latifi, famous for his Tezkiretü's-şuarâ ve Tabsıratü'n-nuzamâ. Latifi Efendi (1490-1582) translated two hundred Arabic sayings which chosen from Nesrû'l-leâlî into Turkish with two couplets in accordance with "fe'îlâtün mefâ'ilün fe'ilün" aruz meter. It is understood from some clues that the translator, who named his book as "Nazm-ı Cevâhir", completed this work before 1546, approximately in the 1520s. In his translation, it is possible to say that he was successful in general, although there were also some rhyme and rhythm defects. While translating Arabic aphorisms, the poet remembers and says some of the verses and hadiths about these sayings from time to time; he also occasionally benefits from Turkish proverbs and folk expressions. Comparative studies suggest that the translator was aware of the translation of Nesru'l-leâlî completed by Mâtemî in H. 911 (1505-1506) and benefited during the translation of some sayings. Two of the manuscripts of *Nazm-ı Cevâhir* that have reached our time show that the poet

* Makalenin Geliş Tarihi: 10.07.2020 / Kabul Tarihi: 01.10.2020.

** Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, (ceyhanadem@hotmail.com), Orcid Id: 0000-0002-9680-6580.

*** Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (ramazanekinci@hotmail.com), Orcid Id: 0000-0001-6743-4522.

sonlarında Koca Sinan Paşa (ö. 1004/ 1596) ve Mesih Paşa'ya (ö. 997/1589) takdim ettiğini göstermektedir.

Bu çalışmada Latîf'nin Nesrî'l-leâlî tercümesi hakkında etraflıca bilgi verilmiş; anılan eserinin belirli yazma nüshalarına dayalı tenkitli metni ortaya konmuş ve günümüz Türkçesine çevirisi okuyucuların mütalâasına arz edilmiştir.

ANAHTAR KELİMELEER

Hız. Ali, Nesrî'l-leâlî, Latîf, Nazm-ı Cevâhir.

presented his work to Koca Sinan Pasha (d. 1004/ 1596) and Mesih Pasha (d. 997/1589) at the end of his life.

In this study, detailed information has been given about translation of Latîf's Nesrî'l-leâlî; the criticized text of the mentioned work based on specific manuscripts has been put forward and its translation into today's Turkish has been submitted for the readers' consideration.

KEYWORDS

Caliph Ali, Nesrî'l-leâlî, Latîf, Nazm-ı Cevâhir.

Giriş

Nesrî'l-leâlî'nin Kastamonulu Latîfî tarafından meydana getirilen tercümesini söz konusu etmeden önce bu Arapça metin ve onun 1520'li yıllardan evvel yapılmış belli-başlı Türkçe tercüme ve şerhleri hakkında bilgi vermek uygun olacaktır. *Nesrî'l-leâlî* (İnciler Saçısı), Hız. Ali'ye nisbet edilen 290 kadar Arapça özlü sözü elifba harfleri sırasına göre ihtiva eden bir kitapçıktır. Bu derlemede, Arap elifbasındaki her bir harfin bir bap (bölüm) olarak kabul edildiği ve her harfle başlayan on dolayında vecizenin sıralandığı görülür. Daha çok ahlâk ve adap konularında İslâm esaslarına uygun, tecrübe ve müşahedelere dayalı bilgece fikir ve tavsiyeleri taşıyan bu derlemeyi, Şîî âlimlerden Tabersî'nin (ö. 548/1154) Hız. Ali sözleri arasından seçerek hazırladığı nakledilmektedir. (Öz 2010: 325).

Anılan derlemeyi 15. asırdan 20. asra kadar tercüme veya şerh eden Türk âlim, şair ve yazarları, onun kimin tarafından, hangi tarihte meydana getirildiği meselesi üzerinde durmamış; Hız. Ali'nin şahsiyetine ve temel İslâm kaynaklarına uygun olduğunu görerek çevirmeyi yahut izah etmeyi faydalı bulmuşlardır. Fars şair ve yazarları tarafından da rağbet gören ve defalarca nazmen veya nesirle Farsçaya çevrilen bu kitapçık, tesbit edebildiğimiz kadarıyla 15. asırdan itibaren Türkçeye tercüme edilmiştir. *Nesrî'l-leâlî*'yi Kâsım mahlaslı bir Osmanlı şairi, Sultan II. Murad'ın saltanatı zamanında, Hicri 842 (Miladi 1439) yılından önce "*Nazmü'l-leâlî*" ismiyle nazmen Türkçeye tercüme etmiştir.¹ "Hâfız" mahlasını kullanan başka bir şair, aynı Arapça güzel sözleri *Lü'lü'-i Mendûd* adı altında, yine Sultan II. Murad'a takdim etmek üzere, H. 825

¹ Kâsım. *Nazmü'l-Leâlî Der-Terceme-i Nesrî'l-leâlî*, İstanbul Üniversitesi Ktp. Nadir Eserler Bölümü TY nr. 2210.

(M. 1422) yılında birer beyitle Türkçeye çevirmiştir (Ceyhan-Aydoğan 2013: 37-73). H. 9 (M. 15). asrın sonlarında, bu eserin Türk dünyasının meşhur bir şairi tarafından dilimize tercüme edildiğini görmekteyiz: Çağatay edebiyatının büyük şahsiyeti Ali Şir Nevâî (844-906/1441-1501), *Nesrû'l-leâlî*'de yer alan Arapça güzel sözleri, H. 890 (M. 1485) yılında Hüseyin Baykara'ya ithaf etmek için, birer rubai ile Türkçeye çevirmiş; böylece meydana gelen eserine "*Nazmü'l-cevâhir*" ismini vermiştir (Türk 2006). *Nesrû'l-leâlî* adlı derlemedeki hikmetli sözler sadece nazım veya nesirle tercüme edilmemiş; âlim, mutasavvıf ve yazarlarımız tarafından birkaç kere şerh de edilmiştir. Meselâ 15. asrın ikinci yarısında hayatta olan Osmanlı ilim adamlarından Mustafa bin Şücâ', anılan kitapçıktaki sözler Arapça ve veciz olduğu için, Evrenoszade Ahmed Bey'in isteğiyle H. 902 (M. 1496) senesinde onları Türkçe şerh etmiştir. (Altunağa 2019). Acem diyarından Anadolu'ya geldiğinden "*Acem Mâtemî*" diye tanınan şair Yâr-i Aliyy-i Tebrîzî (veya Yâr Ali Tebrîzî) de H. 911 (M 1505-1506) yılında *Nesrû'l-leâlî*'yi birer kıt'ayla Türkçeye çevirmiştir (Özkan 2019: 107-146). 16. asır şairlerinden Vâhidî, H. 936/ M. 1529-30 yılında tamamladığı ve "*Cinânü'l-cenân*" adını verdiği eserinde, bazı kudsî hadis, hadis ve İslâm büyüklerine ait sözlerle birlikte Hz. Ali vecizelerini tercüme etmiştir. Onun Türkçeye çevirdiği 190 küsur Hz. Ali sözünün çoğu, *Nesrû'l-leâlî* isimli derlemede yer alan cümlelerdir (Efendioğlu 2013). Adı geçen Arapça vecizeler kitapçığını 16. asırda nazmen Türkçeye çeviren şairlerden biri de Latîfî'dir.

Latîfî'nin *Nesrû'l-leâlî* Tercümesi: *Nazm-ı Cevâhir*

Edebiyat tarihimizde daha ziyade şuara tezkiresiyle meşhur Kastamonulu Latîfî'nin (895-990/ 1490-1582) büyüklü- küçüklü başka eserleri de vardır. H. 953 (M. 1546) yılında tamamladığı tezkiresinde kendi hayatı ve telif türünde edebî çalışmaları hakkında da bilgi veren Latîfî, anılan kitabın on ikinci defteri, yani eseri olduğunu anlatır. (Canım 2000: 486). Onun bu on iki eserinin en hacimli, edebiyat tarihi bakımından en tanınmış ve mühim olanı, şuara tezkiresidir. Kırk hadis ezberlemenin uhrevi mükâfatını bildiren rivayetin tesiriyle meydana getirdiği *Sübbatü'l-uşşâk* (Âşıkların Tesbihi), adının da ima ettiği üzere, yüz hadisin ikişer beyitli kıt'alar hâlinde tercümesidir. Bir yazma ve ona

dayalı Arap harfli basma nüshası, Latîfî'nin 1530'lu yılların sonu veya 1540'lı yılların başlarında Behlûl mahlasını kullanmış ve bu tercümesini Rumeli kadiaskeri Ebüssuûd Efendi'ye (896-982/1490-1574) takdim etmiş olabileceğini düşündürmektedir. Çünkü bir yazma nüshası, *Sübhatü'l-uşşâk*'ın "Behlûl" mahlaslı bir 16. asır Osmanlı şairi tarafından yazılmış olduğunu göstermektedir.² Bu eseri, Âteşîzâde Mehmed Bedreddin, 1311 (M. 1893-94) yılında İstanbul'da "*Ehâdîs-i Mie*" (Yüz Hadis) adıyla ve "nâzımı"nın Behlûl olduğunu bildirerek Arap harfleriyle bastırılmıştır. Belirtilen nüshalarda şairin "kadiasker" ve "Rumeli efendisi" diyerek Ebüssuûd Efendi'yi övdüğü görülmektedir. Söz konusu medhiye, mütercimim yüz hadis tercümesini Ebüssuûd Efendi'nin Rumeli kadiaskeri olduğu H. 944- 952 (M. 1537-1545) yılları arasında "nazar-ı iltifatı"nu çekmek için, adı geçen âlimler reisine takdim ettiğini düşündürmektedir. Dikkat çektiğimiz yazma ve basma nüsha, 16. asrın ilk yarısında Behlûl mahlasını kullanan bir şairin Latîfî'ye ait *Sübhatü'l-uşşâk*'ı (ç)alıp kendisine mâl etmiş olabileceği ihtimalini de akla getirmektedir.

Yurtiçi ve yurtdışı yazma eser kütüphanelerinde pek çok nüshasının bulunmasına bakılarak denebilir ki, *Sübhatü'l-uşşâk*, kırk hadis türündeki manzum tercümelerin çok rağbet görmüş olanlarından biridir. Bu eser, Ahmet Sevgi (Sevgi 1987: 293-329) ve Nihat Öztoprak'ın (Öztoprak 1993: 388-426) doktora tezlerinde Latin harflerine aktarılmış; daha sonra Ahmet Sevgi tarafından bir dergide yayımlanmıştır. (Sevgi 1992: 47-92) Ali Çelik ise söz konusu eseri hadis ilmi yönünden ele alıp incelemiştir (Çelik 2010).

Latîfî'nin manzum eserlerinden biri de –daha önce ifade ettiğimiz gibi- Hz. Ali'ye ait bazı Arapça vecizeleri elifba harfleri sırasına göre ihtiva eden *Nesrü'l-leâlî* isimli kitapçığın kısmi tercümesi olan *Nazm-ı*

² Behlûl, (*Sübhatü'l-uşşâk*), Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi nr. 4421, vr. 1b-18b. Şair, bu eserin çeşitli beyitlerinde mahlasını "Behlûl" diye bildiriyor. Mesela, baştaki tevhid-münacatın sonuna doğru ("Umaram afvuna ere Behlûl/ Ki odur dergehünde kemter kul" vr. 2a), Na't-ı Nebî'nin sonunda ("Nice medh eyleye anı Behlûl/ Ki odur server-i nebiyy ü resûl" vr. 3a), Ebüssuûd Efendi medhiyesinde (El açup kıl duâ ana Behlûl/ Kuvvet anunla buldı şer'-i Resûl" vr. 5a), kitapçığın nihayetine yakın münacatın sonunda ("Ki benüm dâi bende vü Behlûl/ Âhiretde şefâat ede Resûl" vr. 18a).

Cevâhir'dir. Latîfî, *Nesrû'l-leâli* başlığı altında sıralanan 290 kadar güzel sözden yaklaşık olarak iki yüzünü seçmiş ve bu vecizeleri ikişer beyitli kıt'alar hâlinde nazmen dilimize tercüme ettiği için kitabına "*Nazm-ı Cevâhir*" (Cevherler Dizisi) adını koymuştur.³ Anılan kitapçık, bazı nüshaların başında ve bir kısım biyografik, bibliyografik kaynaklarda "*Nesrû'l-leâli*" adıyla kaydedilmiş⁴ veya *Nesrû'l-leâli* tercümesinden başka bir metin gibi (Levend 1988: 262) gösterilmişse de şair, Hz. Ali'nin inci gibi mensur sözlerini nazma çektiğini belirtmek üzere eserine "*Nazm-ı Cevâhir*" ismini verdiğini, kitabı yazış sebebini anlatırken şöyle bildirmektedir:

"...bu cevâhir-i kenz-i leâli'l-me'âlî, ya'nî ki nüsha-i *Nesrû'l-leâli* -ki ma'âlât-ı Hâzret-i 'Alî'dür (...), ma'zmununu manzûm kıldum ve nâm-ı nâmîsin *Nazm-ı Cevâhir* kodum." Başka bir ifadeyle Latîfî'nin *Nazm-ı Cevâhir*'i, *Nesrû'l-leâli* adlı Arapça güzel sözlerin nazmen tercümesinden meydana gelen bir eserdir. Şairin *Nesrû'l-leâli* ve *Nazm-ı Cevâhir* adını taşıyan farklı eserleri yoktur.

Ahmet Sevgi, 1987 yılında Gazi Üniversitesi'nde tamamladığı "*Latîfî-Hayatı ve Eserleri*" adlı doktora tezinde şairimize ait *Nazm-ı Cevâhir*'in muhtevası hakkında da bilgi vermiş; metnini ise Arkeoloji Müzesi'nde bulunan ve tek olduğu sanılan kopyayla Ankara Millî Kütüphane'de tesbit ettiği nüshaya dayanarak ortaya koymuştur. Biz bu çalışmamızda Latîfî'nin *Nazm-ı Cevâhir*'ini adı, telif tarihi, muhtevası, tercüme tarzı, muhtemel kaynakları, ithaf edildiği devlet adamları vb. konular hakkında bilgi vererek tanıtmaya çalışacak; sonra onun belli başlı yazma nüshalarına dayanarak tenkitli metnini teşkil edeceğiz. Ayrıca, Osmanlı

³ Latîfî, *Nazm-ı Cevâhir*, Arkeoloji Müzesi Ktp. nr. 341, vr. 40b-68a . (İncelememizde 8 Zilhicce 983/ 9 Mart1576 tarihinde istinsah edilmiş bu yazmayı esas almakla birlikte gerekli hâllerde eserin diğer nüshalarından da faydalandık).

⁴ "*Nesrû'l-leâli*: Manzum. Bâzı akvâl-i İmâm-ı Ali'nin nazmen tercemesidir. Nâzım ve mütercimi 990 târîhinde Bahr-ı Ahmer'de garîkan vefât eden Kastamonulu Latîfî'dir. Gayr-ı matbûdur." (Bursalı Mehmed Tâhir, "Eski ve Yeni Ahlâk Kitaplarımız", *Sırât-ı Müstakîm*, 9 Zilka'de 1326- 20 Teşrîn-i Sâni 1324/ 3 Aralık 1908, aded 15, s. 231 ; a. mlf. *Ahlâk Kitaplarımız*, İstanbul 1325/ 1909, s. 32). Tahir Bey, bu makale ve kitapçığındaki yanlısını *Osmanlı Müellifleri* isimli eserinde şöyle düzeltmiştir: "...İmâm-ı Ali'nin kelimât-ı hikmet-âyâtını da nazmen tercüme ederek '*Nazmü'l-cevâhir*' tesmiye etmişdir ki, *Nesrû'l-leâli*'nin nazmen tercümesidir." (Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1342/ 1923-24, c. 3, s. 135).

Türkçesine vâkıf olmayan günümüz okuyucuları için çağımızın Türkçesine de aktaracağız. Böylece 16. asrın ve bütün Klâsik Türk Edebiyatının bilhassa şuara tezkiresiyle meşhur bir edebî şahsiyetinin basılmamış bir kitapçığını daha okurların mütalâasına sunmuş olacağız.

Latîfî Efendi'nin *Nazm-ı Cevâhir*'i üç kısım hâlinde tanzim ettiğini söylemek mümkündür: Allah'a hamd ü sena, Hz. Peygamber'e salât ü selâmdan sonra kitabı telif sebebini anlatan mensur bir başlangıç, Arapça vecizeleri nazmen çevirdiği asıl bölüm ve nihayet bu tercüme meydana getirmekten maksadının olgunluğunu ortaya koymak, sözünü süslemek değil, din kardeşlerine doğru yolu göstermek, iyiliğe kılavuzluk olduğunu belirten mensur bir "hâtîme" (sonuç) bölümü.

Şairimiz, henüz telif sebebini anlatmaya başlamadan önce, başka eserlerde de örnekleri görüldüğü gibi, Allah'a hamd ve Hz. Peygamber'e selâm ve dua ederken, konusunu okuyucuya sezdirecek sözler söylüyor; böylece "berâat-i istihlâl" hünerinin bir misalini veriyor: Allah, rahmetinin çokluğundan ötürü *Kur'an*'da öğütleriyle insanları ahlâkı düzeltmeye, güzel âdet ve sıfatları tahsile teşvik etmiştir. Çünkü öğüt vericinin nasihatları kalplere tesir eder. Akıllı kişi için öğüt, bir baba gibidir. Öğüt mühim olmasaydı, Allah onu göndermezdi. *Kur'an*'da herkesin hisse ve ders alması için kıssalar anlatılmıştır. Yaratılışın, işittiği şeylere meylettği muhakkaktır. Allah'ın şefkatli Peygamber'i de doğru yoldan ayrılıp günaha girmiş, zayıf ümmetine merhametinin büyüklüğünden dolayı doğru yolun kılavuzu olup Hakk'ın huzuruna lââyık, övülen ve beğenilen huylarla ahlâklanmayı teşvik etmiş; böylece insanların kurtuluşunu gaye edinmiştir.

Eserin yazılış sebebine gelince, zorlayıcı zaman, bir gün düşünce kayığını hayretin büyük denizine salmış; şairin akıl ve fikri, dalgıç gibi, endişe engin suyunun derinliğine dalmıştır... Uygunsuz zaman, istediği hedefe varmasına imkân vermediğinden, selâmet yakasına geçemeyip o belâlı denizin acı suyunun dalgalarından nicelerini yutmuştur... Ümidi, o derin denize dalarak seçkin cevherlerin, değerli incilerin yerini bulmak ve irfan sahiplerinin akıl kulağına küpe olmaya lââyık şeyleri almaktır. Sonunda yardım havası, anlayış gemisini kenara çıkarmış; şair, Hz. Ali'ye ait bazı vecizeleri ihtiva eden *Nesrû'l-leâlî* isimli kitapçıktan seçtiği inci gibi sözleri nazma çekmeye karar vermiştir:

“...Ammâ ne tahrîr ü tesvîd edem ki şâyeste-i Hâk ve maṭlab-ı halk olmağa eḥaḳḳ u elyak olup dîn ü dünyâyâ nâfi‘ ve nice sevdâ-yı bî-sûdı dâfi‘ ola dërken, ittifâḳ-ı sevḳ-ı Sübhânî ve mevhibet-i Yezdânî bu cevâhir-i kenz-i leâlî'l-ma‘âlî, ya‘ni ki nüsha-i Nesrû'l-leâli -ki maḳâlât-ı Hâzret-i ‘Alî’dür, ki gevher-i kân-ı Lâ fetâ ve sultân-ı serîr-i Hel etâ fahr-i Âl-i Tâhâ ve Yâ-Sîn, emîrû'l-mü‘minîndür- (raḍıya’llâhu ‘anhu ve kerrema’llâhu vechehu). Nazm li mü’ellifihî:

Esedu’llâh ‘Aliyy-i ‘âlî-ḳadr
Felek-i lâ fetâ da mâh-ı bedr

Rezm ü saṭvetde Ḥayder-i şaf-der
Bezm-i Cennet’de sâḳi-i Kevşer

‘İlm ü ḥikmetde baḥr-i zâḥirdür
Lafz-ı dür-bârî hep cevâhirdür.

Neşr: Çünki dîde-i cân ü ‘ayn-ı cenân birle im‘ân-ı nazâr kıldum, her kelâm-ı girâmîsin âyete muvâfıḳ ve ḥadîse muṭâbıḳ, ḥikmet-âmîz ü mev‘îzet-engîz buldum. Ser-tâ-pâ nuşḥ u pend-i bî-gezenddür ki, ṭalibleri a‘mâl-i ḍâllînden men‘ edüp ṭarîḳ-ı reşâda ve sebîl-i sedâda mürşid ü ḥadî olur. Ve vârid olan kelimât-ı ḥikmet-nikâtı levâzım-ı âdâb ü aḥlâḳı ve merâsim-i cezebât-ı eşvâḳı müş‘ir ü mutazammın mevâ‘iz ü neşâyıhdür ki, cezâ-yı kârî ve sezâ-yı girdârî iş‘âr u işrâb eder. Şol ri‘âyet-i âyîn-i dîn edüp ṭarîḳ-ı Hâḳḳ’a müteveccih olan ‘amme-i mü‘minîne her vech ile ehemm ü elzem olmaḡın, ol kerâmet ‘ummânınuḡ ḡavvâsı ve velâyet deryâsınuḡ âşnâsı baḥr-i ḥikmetden istiḥrâc ü istinbâṭ êtdüḡi leâlî-i ma‘âlîden iki yüz ‘aded dürer-i aḥbâr-ı sa‘âdet-nişârı rişte-i nazma çeküp bir tarz-ı laṭîf ü baḥr-i ḥafîfde ikişer beyt ile bâ-züll ü fâḳa, ‘alâ ḳadri’t-tâḳa maẓmûnunu manẓûm kıldum ve nâm-ı nâmîsin Nazm-ı Cevâhir ḳodum. Tâ ki ḳâbil-i ‘inâyet ü ehl-i sa‘âdet olanlar zîver-i zühd ü şalâḥı ve pîrâye-i fevz ü felâḥ için şıḍḳ-ı niyyet ü şafâ-yı ṭaviyyetle âvîze-i ḡuş-ı cân ve ḳılâde-i gerden-i iz‘ân edeler...” (Latîfî, vr. 42b-43b).

[Günümüz Türkçesiyle: ...Ammâ “Ne yazayım ki, Hakk’a uygun ve halkın istediği olmaya en lâyık, din ve dünyaya faydalı, nice faydasız isteği giderici olsun?” derken, Allah’ın sevkinin rast getirmesi ve başlığıyla bu yüce inci hazinesinin mücevherleri, yani Lâ fetâ kaynağının cevheri (“Ali’den başka

yiğit yok!" sözünün muhatabı), Hel etâ tahtının sultanı (İnsan Suresindeki bazı ayetlerin iniş sebebi), Tâ-hâ ve Yâ-sîn (Hz. Peygamber) soyunun iftihar vesilesi, müminlerin emiri... Allah'ın aslanı, yüksek dereceli Ali, 'Ali'den başka yiğit yok...' göğünde dolunay, savaş ve hücumda düşman saflarını yaran aslan, Cennet meclisinde Keşer şarabını dağıtan, ilim ve hikmette coşkun bir umman, inci saçıcı kelimeleri hep ceoher olan Hz. Ali'nin (Allah ondan razı olsun ve onun yüzünü şereflendirsin) sözlerini içine alıcı Nesrû'l-leâlî kitabı (aklıma geldi veya elime geçti)...

Ruh ve kalp gözüyle, dikkatle bakınca, onun her büyük sözünü ayet ve hadise uygun, hikmetli ve öğüt verici buldum. Baştan sona kadar nasihat ve zararsız öğüttür; isteyenleri sapkınların işlerinden men edip onlara doğru yol gösterici olur. Hatıra gelen hikmetli sözleri, adap ve ahlâkın gereklerini, şevk cezvelerinin usulünü gösterici, içine alıcı öğütler, nasihatlardır ki, işin karşılığını ve uygun olanını tarif ve telkin eder. Dinin gerektirdiği ibadeti gözetip Hak yolunda gitmeye girişen müminlerin hepsine her yönden en mühim ve en lüzumlu olduğu için, o keramet okyanusunun dalgıcı ve velilik deryası yüzücüsünün hikmet denizinden çıkardığı yüce fikir incilerinden iki yüz adet saadet saçan haber incilerini nazım ipine çekip hoş bir tarzda, aruzun hafif bahrinde ikişer beyitle, hakirlik ve yoksullukla, gücüm yettiği kadar manasını nazma çektim ve namlı adını 'Nazm-ı Cevâhir' koydum ki, yardıma lâıyk ve bahtiyar insanlar, onu takva ve iyilik süsü, zafer ve kurtuluş ziyneti olmak üzere doğru ve temiz bir niyetle can kulağına assın ve akıl boynuna gerdanlık yapsınlar.]

Latîfî, *Nazm-ı Cevâhir*'i yazış sebebi kısmında, Hz. Ali sözleri olan *Nesrû'l-leâlî*'yi tercüme ettiğini söylemişse de onun bu eserinde yer alan cümlelerden birkaçı, adı geçen Arapça vecizeler derlemesinde yer almamakta; *Sad-Kelime-i Hazret-i Ali* (Hz. Ali'nin Yüz Sözü) ismiyle meşhur toplamada bulunmaktadır. Eserin bilinen birkaç nüshasında olmadığı hâlde bazı yazmalarında mevcut beyitler, *Sad Kelime-i Hazret-i Ali*'de geçen şu vecizelere ait tercümelerdir:

الإحسان يقطع اللسان (45. söz),

المرء مخبوءٌ تحت لسانه (46. söz),

رحم الله امرأ عرف قدره ولم يتعدّ طوره (60 ve 82. sırada farklı beyitlerle iki defa),

قيمة كل امرء ما يحسنه (136 ve 150. sırada farklı beyitlerle iki kere çevrilmiştir).

Şu Arapça sözler de *Nesrû'l-leâlî*'nin Türkçe tercümelerinin çoğunda yok; sadece Latîfî (L) veya Hâfız (H), Mâtemî (M), Vâhidî (V), Mehmed Rifat (MR), Ahmed Nazmi (AN)⁵ gibi başka bir mütercimmin eserinde vardır:

(M, L) ترك الشر صدقة (M, L) ته على التاهى حتى يترك تيهه (M, L) تقرب الى الله بعداوة نفسك (L),

دواء (L) خذ العلم من افواه الرجال (L, MR) جواب الاحمق سكوت (L) جار السوء عقوبة (L) زابر السلطان كزابر (M, L) رب شهوة ساعة يورث حزناً طويلاً (V, L, AN) الاوذالندم والاستغفار (H, L) كثرة الزيارة تورث الملالة (H, L) عيش المريض نزع الروح (L) طعام البخيل داء (M, L) الاسد يحشر الناس على (L) وصول مقدم من جاف كنزه (L) لا دين لمن لا غيره له (L) ولد الشيخ يتيم (L) ما فاتهم (L).

Bazı Tercümelerinde Görülen Mâtemî Tesiri

Görüldüğü gibi, Latîfî'nin *Nazm-ı Cevâhir*'inde tercüme edilen Arapça sözlerden birkaçı, sadece Mâtemî'nin *Nesrû'l-leâlî* tercümesinde bulunmakta; adı geçen derlemenin diğer Türkçe çevirilerinde yer almamaktadır. Bu durum, *Nazm-ı Cevâhir* sahibinin daha önce aynı konuda eser meydana getirmiş mezkûr selefenden faydalanmış olabileceğini düşündürmektedir. İki metindeki yirmi kadar mısradan bulduğumuz benzerlik, Latîfî'nin Mâtemî tercümesinden haberdar olduğunu ve az da olsa istifade ettiğini düşündürmektedir. Mesela, تغافل عن المكروه توقّر sözüne Mâtemî şöyle tercüme etmiştir:

“Cümle mekrûhdan teğâfûl kıl
Tâ ki halk içre şânuş ola ‘azîm
Bu şarîk ile ‘âdet eyle müdâm
Ger dilerseş ki nefşüş ola selîm” (vr. 115b).

Aynı veczeyi Latîfî Efendi Türkçeye şöyle çevirmiştir:

“Cümle mekrûhdan teğâfûl kıl
Ëllerüñ ‘aybına tecâhül kıl
Bu keremle kerâmeti bulasın
‘Aybuñı örte Hâk ‘azîz olasın”

Görüldüğü gibi, Mâtemî ve Latîfî tercümesinin ilk mısraı aynıdır...

⁵ Ahmet Nazmi, *Emsâl-i Alî*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, O. Ergin Yazmaları, No: 68/2.

لا فقر للعاقل vecizesinin tercümesi olarak Mâtemî şu beyitleri yazmıştır:

“Ākıl olan kişi fakîr olmaz
‘Aql besdür kişiyeye ser-mâye
Vâlinüj mâli gerçi az ola
Aña yeter kifâyet ol pâye” (vr. 141b).

Aynı Arapça sözü, Latîfî Efendi şöyle tercüme etmiştir:

“Ākıl olan kişi fakîr olmaz
‘İzzet ehli olur hakîr olmaz
‘Ākıla ‘aqlı bes çü sermâye
Şeref-i ‘aql ile bulur pâye”

Görülüyor ki, Latîfî’nin yukarıdaki ilk mısraı, Mâtemî’nin naklettiğimiz kıt’asının birinci mısraı ile kelimesi kelimesine aynıdır. Mâtemî’nin kıt’asındaki “...sermâye/ ...pâye” kafiye kelimelerinin Latîfî tercümesinin ikinci beytinde de kafiye olarak kullanılması, dikkat çekicidir. Bu benzerliklerin aynı Arapça sözlerin tercümesinden meydana geldiği, bir tesadüf yahut tevafuk olduğu da ileri sürülebilir. Fakat gösterebileceğimiz daha başka benzerlikler, bize, Latîfî’nin *Nesrî’-leâî’*’yi çevirirken Mâtemî tercümesinden az da olsa faydalandığı fikrini vermiştir. Bahis konusu Arapça vecizeler derlemesini birbirine yakın sayılabilecek zamanlarda çevirmiş iki 16. asır şairinin şu mısralarındaki benzerlikler, Latîfî Efendi’nin selefi Mâtemî’nin eserinden istifade ettiğini düşündürmektedir:

“Halk içinde ğinâ kıla ızhâr” (Mâtemî, vr. 112a)

“Halka şükr-i ğinâ kıla ızhâr” (Latîfî)

Dehrde kime ki oldılar me’nūs (...)

‘Aybına âhir oldılar cāsūs” (Mâtemî, vr. 112b)

“Ne kadar olsa hem-dem ü me’nūs

Olur âhir ‘uyübuğa cāsūs” (Latîfî)

“Gör dırahtı ki kıldı taş uranu

Bezî ile yaramazlığın mesdūd” (Mâtemî, vr. 112b)

“Gör dırahtı taş atana her bār

Ķalmayup aña mîve êtdi nişār” (Latîfî)

“‘Âlimüj mevti raḥne-i dîndür” (Mâtemî, vr. 115a)

“‘Ulemâ mevti raḥne-i dîndür” (Latîfî)

Mâtemî mahlasını kullanan şairimiz, “Ümmetin efendileri din âlimleridir” manasındaki Arapça vecizeyi tercüme ederken, din ilmini, yani tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf, siyer gibi İslâmi ilimleri bilmeyen kimsenin akıl ve felsefede İbn Sînâ gibi olsa bile cahil idüğünü şöyle belirtir:

“Bilmeyen ilm-i dîni nâ-dândur

Ola ḥikmetde ger ‘Alî Sînâ” (Mâtemî, vr. 126b)

Latîfî Efendi, aynı vecizeyi çevirirken “Fıkıh ilmini bilmeyen büyük âlim, İbn Sînâ olursa da bir şey bilmez!..” diyor:

“ ‘İlm-i fıkḥı ki bilmeye mollâ

Nesne bilmez olursa Bū Sînâ”

Latîfî'nin aynı Arapça sözü tercüme ederken selefi Mâtemî gibi İbn Sînâ örneğini vermesi, tesadüf sayılabilir mi?

Mâtemî, “İlmin olgunluğu, hilmde, huy yumuşaklığındadır” vecizesini çevirirken, bu sözün zıt manasını irsal-i meselle, yani bir örnek göstererek anlatır; huy yumuşaklığı, olgunluğu ve iyiliği olmayan ilim adamını meyvesiz ağaca benzetir:

“Ol şecerden ne ḥâşıl olar kim

Gölgesi ola olmaya şemeri” (Mâtemî, vr. 136b)

Latîfî Efendi de aynı Arapça sözü Türkçeye çevirirken, “Hilmsiz, yani huy yumuşaklığı olmayan ilmi makbul sayma! Çünkü o, meyvesiz bir ağaca benzer” manasındaki şu mısraları yazmıştır:

“‘İlm-i bî-ḥilmi ḫutma sen maḳbûl

Mîvesiz bir dıraḫta beḫzer ol”

Mühim bir kısmına temas ettiğimiz bu benzerlikler, Latîfî'nin Mâtemî'nin *Nesrû'l-leâli* tercümesinden yer yer faydalandığını düşündürmektedir. Bir konuda eser yazmaya karar veren şair yahut yazar, denebilir ki umumiyetle o mevzuda çağdaşı veya daha önceki zamanlarda yaşamış olan kişilerin eserlerini de mümkün olduğu kadar okuyup bunlardan şekil, muhteva, plan gibi yönlerden istifade etmeye çalışır. Bu karşılaştırmaları yapma gayemiz, eserin varsa kaynağını yahut kaynaklarını ortaya koymak, ne derecede onu meydana getiren edebî

şahsiyetin bilgi, fikir ve gayretinin mahsulü olduğunu, eğer müellif başkasından yararlanmışsa bu istifadenin hangi ölçüde bulunduğunu tesbit edebilmektir.

Latîfî, Hz. Ali'ye nisbet edilen Arapça güzel sözleri Türkçeye çevirirken, *Sübhâtü'l-uşşâk'*'ta olduğu gibi, hafif bahrinin "feilâtün mefâilün feilün" kalıbını tercih etmiştir. Kısa mısralar hâlinde maksadı anlatmaya imkân verdiği için kırk hadis tercümelerinde de çok tercih edildiğini bildiğimiz bu kalıbın seçilmesi isabetli olmuştur. Ancak yukarıda naklettiğimiz beyitleri incelenirse, şairin aruz ölçüsünü kullanırken, zaman zaman imale yapmak zorunda kaldığı görülür. Bununla birlikte mütercim vecizeleri iki beyit içinde oldukça başarılı sayılabilecek bir şekilde çevirmektedir. Bazan ilk beyit veya ilk üç mısra Arapça sözlerin karşılığının verildiği dördüncü mısra için hazırlık vazifesini görüyor; bazan tercüme dört mısraı da kaplıyor. Hz. Ali sözlerini, onların kendisine hatırlattığı ayet ve hadisleri göz önünde bulundurarak tercüme eden şair, yer yer vecizelere uygun bulduğu Türk atasözlerini halk tabirlerini de anmakta; irsal-i meselin güzel örneklerini vermektedir. Bu kitapçıkta anılan veya ima edilen belli-başlı Türk atasözleri ve birtakım halk tabirleri alfabetik olarak şöyle sıralanabilir:

Atasözleri:

Akıllı düşman, akılsız dosttan iyidir. (123. söz)

Ava giden avlanır. (188. Söz)

Cins cinsi çeker. (112. Söz)

Dil esen, baş esen... (17. Söz)

Her işin vakt-i merhunu vardır. (199. söz)

Her kemalin bir zevali var. (130. Söz)

Her kuş cinsiyle uçar. (112. Söz)

İnsanın gözünü toprak doyurur. (33. Söz)

İnsan insanın şeytanıdır. (136. Söz)

Misk'in kokusu gizlenmez. (93. Söz)

Muhabbet iki baştan gerek. (25. Söz)

Sabırla koruk helva olur. (100. Söz)

Sağ olanlar hasta hâlin anlamaz. (132. Söz)

Sorma kişinin aslını, izzetinden bellidir. (140. Söz).

Deyimler:

ademe kadem bas-: (121. Söz)

başına dar et-: (47. Söz)

bir pula muhtaç ol-: (94. Söz)

can ver-: (33. Söz)

dek tur-: (17. Söz)

dünya başına dar ol-: (108. Söz)

elbir et- : (30. Söz)

elver- : (63. Söz)

gam ye-: (104. Söz)

gönlü (içi) aç(ıl)- (14. Söz)

gözi aç ol-: (94. Söz)

iki baştan ol-: (25. Söz)

katı kalpli ol- (11. Söz)

kulağı dinç ol- : (2. Söz)

terkiye as-: (26. Söz)

ocağına su koy-: (91. Söz)

sözünün eri ol-: (65. Söz)

yabana git-: (52. Söz)

yol bul-: (22. Söz)

Yazıldığı Yıl

Eserin eldeki yazma nüshalarında *Nazm-ı Cevâhir*'in mütercim tarafından hangi tarihte tamamlandığı konusunda bir bilgi görülmez. Ancak bu kitapçığındaki bazı kıt'alara, yazarın H. 953 (M. 1546)

senesinde tamamladığı *Tezkiretü'ş-şuarâ ve Tabsıratü'n-nuzamâ*'sında⁶, hatta 930-31 (1524-25) yıllarında yazdığını bildirdiği *Evsâf-ı İstanbul* adlı risalesinde yer vermesi⁷, *Nazm-ı Cevâhir*'in belirtilen senelerden önce meydana getirilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Bu arada, Latîfî'nin hayatı boyunca bazı eserleri üzerinde değişiklik, ekleme ve çıkarmalar yaptığını, onları farklı devlet adamlarına ithaf ettiğini belirtmek yerinde olacaktır. Mesela, kendisi gençlik yıllarında yazdığını bildirdiği *Risâle-i Evsâf-ı İstanbul*'u, H. 983 (M. 1576) yılında istinsah edilmiş İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi nüshasından anlaşıldığına göre, Sultan III. Murad'a (saltanatı 982-1003/ 1574-1595) takdim etmiştir. Yazarın şuara tezkiresini, tamamlayışından yaklaşık otuz sene kadar sonra tekrar ele alıp genişlettiği, bazı şairlerin hayatları hakkında daha fazla bilgi verdiği de görülür (Andrews-Dalyan 2019: 49-68).

Nazm-ı Cevâhir'in zamanımıza ulaşan iki yazma nüshası, Latîfî'nin anılan eserini, ömrünün sonlarında iki devlet adamına takdim ettiğini göstermektedir: Şair, bu tercümesini, bir nüshasından anlaşıldığına göre, Yemen fatihi Koca Sinan Paşa'ya (ö. 1004/ 1596)⁸; başka bir yazmasından öğrenildiği üzere H. 987 (1579-80) yılında Mısır valisi Mesih Paşa'ya (ö. 997/ 1589) takdim etmiştir.⁹ Söz konusu ettiğimiz bu ikinci nüsha, şairin ömrünün son yıllarında Mısır'da olduğuna da delâlet etmektedir:

“...Lâ-cerem bu zümre-i zu'afânü zelîl ü za'îf ve fırka-i fuķarānu nāl ü naḥîfî faķîr a'nî Latîfî 'afa'llāhü 'anhü ol ḥazretüñ kelimât-ı 'āliyatından ve kelām-ı qudsî-şifātından 'ämme-i mü'minîne ve tāmme-i Müslimîne 'alâ kadri'l-miķdār vāsıta-i ķalem ile inhā ve i'lām itdüm kim

خير الكلام كلام الله ثم كلام رسول الله و بعده كلام علي ولي الله¹⁰

⁶ Latîfî'nin tezkiresinde *Nazm-ı Cevâhir*'den naklettiği bazı beyitler için bk. Rıdvan Canım (Haz.), (2000), Latîfî, *Tezkiretü'ş-şuara ve Tabsıratü'n-nuzamâ*, haz., Ankara : TTK Yayınları, s. 193 “Devlet anuñ cihânda ferd oldu...”, s. 209 kıt'a, s. 284 mesnevî, s. 419 Li müellifihî, s. 537 Nazm li müellifihî.

⁷ Nermin Suner Pekin (Haz.) (1977), *Latîfî, Evsâf-ı İstanbul*, İstanbul: s. 14 kıt'a, 33, 41 nazım, 68, 71, 75.

⁸ Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ktp. nr. 37259, vr. 48b-73b.

⁹ Latîfî, *Nazmü'l-cevâhir*, Yapı Kredi Sermet Çifter Ktp. nr. 786, vr. 122.

¹⁰ “Sözlerin en hayırlısı Allah Kelâmı, sonra Allah Resulü'nün kelâmı, ondan sonra Allah'ın velisi Ali'nin kelâmıdır.”

dür müşâbihesinde cevâmi'ü'l-kelimdür. Me'müldür ki, her mü'min ü mu'tekid ki ihlâs u i'tikâd ile 'amele getüre, Cenâb-ı Hâk'dan mes'ül ve mercüdur ki, umûr-ı uhrevîsi ve meşâlih-i dünyevîsi bî-habıt u haţâ müyesser ola, inşâ'allâhu Te'âlâ. Ve ba'dehu ol târihde ki, hicret sene 987 idi, zıkr olan târihde Hâzret-i Mesîh Paşa (bellağa'llâhu mâ yeşâ) ol 'acûbe-i 'aşrda, a'nî mülk-i Mısr'da vâlî-i vilâyet ve şâhib-(i) ma'dilet idi. Zât-ı bî-ţama'ı vü bî-garaẓı ţama'-ı aĥz ü irtişâdan müberrâ vü münkaţı' ve şân-ı 'âlî-nişânı ol irtifâ' ile mürtefi' idi. Nazm li müellifihî:

İlâhî devletin pâyende eyle
 amu düşmenlerin efgende eyle
 Hüdâyâ bu cihân durdukça ursun
 amu ser-keşlerüñ güşünü bursun.
 Âmin bi-hürmeti Muĥammed-i Emîn"¹¹

Şairin H. 987 (M. 1579-80) yılında hayatta ve Mısır'da olduğunu gösteren bu nüsha, Kınalızade Hasan Çelebi'nin *Tezkiretü's-şuarâ*'sı gibi bazı biyografik kaynaklarda ömrünün son seneleri hakkındaki çelişkili bilgileri¹² bir derece açıklığa kavuşturucu ve Mesih-zâde'nin mektubunda verdiği habere uygun görünmektedir. Malûm olduğu üzere, Mesihzâde, Kefevî'nin *Râz-nâme*'sinde yer alan bir mektubunda, "*Tezkiretü's-şuarâ* sâhibi Monla Latîfî"nin Mısır'dan Yemen'e giderken, bindikleri geminin fırtına sonucunda batması üzerine 25 Ramazan 990 (23 Ekim 1582) tarihinde vefat ettiğini bildirmiştir. (Aksoyak 2004: 152-155).

Latîfî'nin *Nazm-ı Cevâhir*'inin H. 983 (M. 1576) senesinde kopya edilmiş bir nüshasının bulunması, kesin olarak bu eserini H. 987(M. 1579-80)'den önceki bir zamanda, yukarıda arz ettiğimiz delil ve ipuçları ise, tezkiresini tamamladığı H. 953 (M. 1546) yılından evvel vücuda getirdiğini gösteriyor.

Sonuç olarak Latîfî Efendi, *Nesrû'l-leâli*'yi önceki asırlarda ve 16. yüzyılın ilk çeyreğinde tercüme eden seleflerinin izinden giderek kendi

¹¹ Latîfî, *Nazmü'l-cevâhir*, Yapı Kredi Sermet Çifter Ktp. 786, vr. 122.

¹² Hasan Çelebi, H. 994/ M. 1586 yılında tamamladığı şuarâ tezkiresinde Latîfî'nin hâlen İstanbul'da güçsüz bir ihtiyar olduğunu şöyle anlatır: "Hâlâ İstanbul'da pîr ü nâ-tüvân, tîr-i kâmeti misâl-i kemân iki bükülmüş, şecere-i hayâtı bî-berg ü bâr olup solmuş ve kadd-i dü-tâsı selâm-ı merg ve peyâm-ı ecel almağıcıñ münhanî olmuşdur." (Kınalı-zade Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-şuarâ*, haz. İbrahim Kutluk, Ankara 1989, c. 2, s. 835).

çağının diliyle bir kere daha nazmen çevirmiş; her bir Arapça sözün manasını ikişer beyitle Türkçeye aktarmayı tercih etmiştir. Zaman zaman imale, zihaf gibi vezin kusurları, az sayıda kafiye pürüzleri ve haşiv türünden aksamalara rastlansa da onun tercümesinin bütünü itibarıyla başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Diğer taraftan Latîfî Efendi'nin *Nazm-ı Cevâhîr*'ine ait birkaç nüsha, *Nesrî'l-leâlî* tercümesi olmaya ilâveten, kendisi gibi kalemiyle hayatını devam ettirmeye çalışan, o sırada bazan devlet adamlarının himayesine ihtiyaç duyan ilim ve sanat erbabının yaşantısı konusunda da fikir veren, aynı zamanda ömrünün son yıllarına da ışık tutan biyografik birer vesikadır.

Eldeki eserlerine dayanarak denebilir ki, şair gençlik çağında hayat anlayışı ve yaşama tarzı tercihi konusunda bir müddet arayış ve bocalama devresi geçirdikten sonra mümkün olduğu kadar İslâmi, ahlâki bir yolda yürümede karar kılmıştır. Onun *Nazm-ı Cevâhîr*'inin bilhassa sebeb-i telif ve hatime kısmı, insanın yeryüzündeki macerası, varlık, yokluk, ölüm ve ötesi gibi büyük meseleler karşısında oldukça düşündürücü, ömrün süratle geçişi, ahirete hazırlanma, riyadan kaçınma, ihlâslı olma gibi İslami, ahlâki mevzularda hayli uyarıcı bölümlerdir. Nihayet, sözün özü olarak denebilir ki, *Nazm-ı Cevâhîr*, ahlâk ve adap konularında edebî değer taşıyan eserlerden de hoşlanan kişilerin zevk alarak okuyabileceği bir kitapçıktır.

Nüshaları ve Metin Teşkili

Latîfî'nin *Nazm-ı Cevâhîr*'inin yurtiçi yazma eser kütüphanelerinde veya yazma eser de ihtiva eden kitaplıklarında dokuz nüshasını tesbit edebildik. (Adı geçen tercümenin, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda Bel. Yz. 075/1 numarayla kayıtlı noksan bir nüshası da vardır). Mümkün olduğu kadar şairin kaleminden çıkmış olan esere yakın, sağlıklı bir metin ortaya koyabilmek için, altta sayılanlardan ilk dört nüshayı karşılaştırmaya esas aldık:

- 1- Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. E.H. 1806.¹³

¹³ Tenkitli metinde bu nüsha A harfi ile gösterilmiştir.

2- Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. E.H. 1731.¹⁴

3- Süleymaniye Ktp. Tercüman Gazetesi Y-131.¹⁵

4- İstanbul Arkeoloji Müzesi Ktp. nr. 341/2.¹⁶

Bu nüshada Latîfî'nin sırasıyla *Evsâf-ı İstanbul*, *Nazm-ı Cevâhir* ve *Fusûl-i Erba'a* adlı eserleri bulunmaktadır. 180x120 mm ebadında, nesih yazısıyla. 8 Zilhicce 983 (9 Mart 1576) tarihinde istinsah edilmiş, fakat müstensih adı verilmemiştir. Yazma, 9 Mayıs [1]328 (22 Mayıs 1912) tarihinde Bursalı Mehmed Tâhir Bey tarafından Müze-i Osmânî Kütüphanesi'ne hediye edilmiştir. (Bursalı Mehmed Tâhir 1342: 135) Vr. 39b-66b arasında Hz. Ali'nin iki yüz yedi sözünün manzum çevirisi yer alır.

5- Yapı Kredi Sermet Çifter Ktp. Nr. 786.¹⁷

6- Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ktp. 37259/2.

7- Kütahya İl Halk Ktp. Vahid Paşa Bölümü 1440/2.

8- Ankara Millî Ktp. 894/6.

9- Türk Tarih Kurumu Ktp. Y.I/0197-3

Müellifin diğer bazı eserleri gibi *Nazm-ı Cevâhir*'inin zamanımıza ulaşan bu yazma nüshalarının da bilhassa mukaddime (başlangıç) ve hatime kısımları yönünden az-çok farklılık arz ettiğini belirtmek gerekir. *Nazm-ı Cevâhir*, Osmanlı elifbasından Latin asıllı harflere aktarılırken, ilmî metin neşirlerinde yaygın olarak kullanılan çeviri yazı alfabesi kullanılmıştır. Allah'a hamd, Hz. Peygamber'e selâm ve dua, sebeb-i te'lîf-i risâle, hâtme-i kitâb bölümleri, tenkitli metinden sonra köşeli parantez içinde günümüz Türkçesine de çevrilmiştir. Eserin asıl ve en hacimli kısmını teşkil eden bölümünde her vecizeye birer sıra numarası

¹⁴ Tenkitli metinde bu nüsha B harfi ile gösterilmiştir. A ve B nüshalarının tavsifleri için: Fehmi Edhem Karatay, *Topkapı Sarayı Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, II, 317, nr. 2875, 325, nr. 2901, İstanbul 1961.

¹⁵ Tenkitli metinde bu nüsha C harfi ile gösterilmiştir. Bu nüshanın tavsifi için: Günay Kut, *Tercüman Gazetesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, İstanbul 1989, c. 1, s. 134, nr. 157.

¹⁶ Tenkitli metinde bu nüsha D harfi ile gösterilmiştir.

¹⁷ Bu nüshanın tavsifi için bk. Yücel Dağlı vd., *Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu*, YKY, İstanbul 2001.

verilmiştir. Metinde anılan ayet, hadis, Arapça vecize, dua ve Farsça beyitler, üç kelimedenden fazla oldukları takdirde aslı; “*rahmetel li'l-âlemîn*”, “*Lâ fetâ*” örneklerinde olduğu gibi iki-üç kelimedenden ibaret ise, Latin harfleriyle yazılmıştır. Bu özdeyişlerin manzum tercümelerini müteakiben günümüz Türkçesiyle nesre çevirileri de yine köşeli parantez içinde verilmiştir. “Diliçi çeviri” adıyla da tarif edilen bu işin bir maksadı, metni olabildiğince hatasız ortaya koymak, diğer hedefi ise onun günümüzün Klâsik Türk Edebiyatı, İslâmî ilimler, Osmanlı tarihi gibi bilgi dallarında mütehasıs olmayan okuyucuları tarafından da sık sık sözlüğe bakma mecburiyetinde kalmaksızın, kolayca anlaşılmasını sağlamaktır. Ancak günümüz Türkçesine çevirinin, asıl metni bütün edebî incelikleri, ima ve telmihleriyle noksansız biçimde aksettirmesinin kolay olmadığı, anılan giriş ve sonuç bölümlerindeki cümlelerin veya manzum tercümelerin tamamen anlaşılmasını temin etmek için şerh denebilecek ayrı bir çalışma yapmak gerektiği, o faaliyetin de şimdiki hâliyle dahi neredeyse bir kitapçık hacmine ulaşmış bu makalenin sınırlarını açacağı unutulmamalıdır.

Eserde atıfta bulunulduğu görülen veya tahmin edilen ayetler, hadisler, kelâm-ı kibâr, Türk, Arap yahut Fars atasözleri, dipnotlarda belirtilmiş; çevrilen bazı vecizelerin doğru anlaşılmasını sağlamak üzere, yer yer açıklayıcı notlar da eklenmiştir. “Âmi” (63. Söz), “kefâret” (70. Söz) misallerinde görüldüğü gibi zihaf bulunan kelimelerdeki uzun heceler kısa yazılarak bu duruma işaret edilmiştir. Bazı Farsça kelimelerde yazıldığı hâlde okunmayan vâv-ı mâdûle, “*hânuna*” örneğinde olduğu gibi, eğik a şeklinde işaret edilmiştir.

[A1b]¹⁸ [B1b]¹⁹ [C34b]²⁰ [D39b]²¹[Nesrû'l-le'âlî]²²

Le'âlî-i menşûre-i şenâ vü sipâs ve cevâhir-i manzûme-i hâmd ü iltimâs - ki eşdâf²³-ı efvâh-ı ihlâş-ı nâsdan şudûr u zühûr êder- ol 'ummân²⁴-ı kudretûj ve muhîf-i 'azâmetûj, a'nî Hâzret-i Rabb-i 'İzzetûj cellet kudretheu ve 'allet 'azâmetehu evşâf-i hilye-i cemâl-i bî-mişâlinde îşâr u nişâr olmağ eylağ u sezâvârdur ki nesâ'im-i ilhâm ü mevhibeti hübûbından deryâ-yı hikmeti temevvüc êdûp cevâhir-i bedâyi'-i 'ilm ü ma'rifeti ve le'âlî-i levâmî'-i fazl ü hikmeti kenâra geldi.

Kıf'a li-mü'ellifihi:²⁵

Temevvüc êtdi tâ ki lüce-i feyz

Kenâra geldi hep dürr-i ma'ârif

Êrûp ol sâhil-i cevher-gübâra

Me'ânî dürlerini dêrdi 'ârif

[C35a] Ve ol gencîne-i İlhâhî-i nâ-mütenâhîden 'âriflerûj²⁶ hâzîne-i sînelerin ve defîne-i dil-i bî-kînelerin pür kılup vüfür-ı rahmetinden ve şümül-i re'fet ü mağfiredinden mevâ'iz-i *Kelâm-ı Kadîm* ve neşâyih-ı [D40a] *Furkân*-ı 'azîmle tehzîb-i ahlâka terğîb buyurup taşşîl-i mehâsin-i 'âdât ve tekmlî-i mekârim-i şifâta tahtîş buyurdu. [B171b]

¹⁸ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Emanet Hazinesi 1806, vr. 73b-92b.

¹⁹ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Emanet Hazinesi 1731, vr. 171a-176a.

²⁰ Tercüman Kütüphanesi Yazmaları 131, vr. 34b-54a. (Bu nüshada 127 sözün tercümesi vardır ve bu tercümelerin yerleri karışık vaziyettedir).

²¹ Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi vr. 341/2, 39b-68a.

²² Başlık Yok A: Risâle-i Şerh-i *Nesrû'l-le'âlî* li-Kelâmi Hâzret-i 'Alî Nazm-kerde-i Monlâ Latîfî Rahmetu'llâhi Te'âlâ B: Tuhf-e-i Perde-i Ğayb ve Şahîfe-i Ma'nâ-i Lâ-reyb Şems-i Meşâriku'l-emâlî Tâc-ı Mefâriku'l-eğâlî Kütüb-i Mağâle-i Nazmü'l-le'âlî A'nî Risâle-i *Nesrû'l-le'âlî* Hâzret-i 'Alî Kerrema'llâhu Vechehu C: Tuhf-e-i Fâtiha-i Perde-i Ğayb ve Şafha-i Şahîfe-i Ma'nâ-i Lâ-reyb Şems-i Meşâriku'l-emâlî Tâc-ı Mefâriku'l-eğâlî Kütüb-i Mağâle-i Nazmü'l-le'âlî A'nî Risâle-i *Nesrû'l-le'âlî* li-Hâzret-i 'Alî Kerrema'llâhu Vechehu D.

²³ eşdâf A, B, D: eşdâğ C.

²⁴ 'ummân B, C, D: 'unvân A.

²⁵ Kıf'a li-mü'ellifihi C, D: Kıf'a B: -A.

²⁶ 'âriflerûj B, C, D: 'ârifler A.

Beyt li-mü'ellifihi:²⁷

Mü'essirdir kulūba va'z-ı vā'iz
Pederdür 'āqıle pend ü mevā'iz

Mühimm olmasa ger pend ü naşīhat
Anı göndermez idi Rabb-i 'İzzet

Gelüpdür naşş-ı *Tenzil* içre kışşa
Ki 'ālem kışşasından ala hişşe

Muḳarredür bu olur tab' meyyāl
Ne ki işitse meyl eyler be-her hāl

Nesr:²⁸

Zihī mübdi' u mücid ki ḫakīm-i ḫikmeti terbiye-i ḳudretiyle eşdāf-ı [A74a] erḫāmda ḳaṭarāt-ı nīsān-ı mā-i menī-i insānı gevher-i ḫāşş ve 'ilmi deryāsında ğavvāş édüp muḫīṭ-i zātiyle āšnā ve ḫāzin-i cevāhir-i esmā eyler.

Beyt:²⁹

در صدف رحم بیک قطره آب
کرده عطایش [C35b] کهر بی حساب

Naẓm li-mü'ellifihi:³⁰

Minnet aḳa ki 'aql ü cān vèrdi
Nuṭfeye nuṭḳ ile zebān vèrdi
Rūşen olmağ içün sarāy-ı beden
Eyledi cām-ı dādeden revzen

²⁷ Beyt li-mü'ellifihi C, D: -A,-B.

²⁸ Nesr C, D: - A, B.

²⁹ Beyt B, C, D: -A.

³⁰ Naẓm li-mü'ellifihi C, D: Meşnevī B: -A.

Bulmağa qadr ü kıymet ü pâye
Cevher-i 'aqlı vèrdi sermâye

Bârek'allâh zihî cevâd-ı Kerîm

Bendeye ancak [D40b] ola luţf-ı 'azîm³¹

[Övgü ve şükrün saçılmış incileri, hamd ve rica manzumesinin insanların samimi ağızları sedeflerinden çıkan cevherleri, o kudretin büyük denizi ve ululuk okyanusunun, yani Yüce Rabbin (Kudreti yüce ve azameti yüksek olsun!) benzersiz güzelliği zinetinin vasıflarında cömertlikle verilmesi ve saçılması pek lâıyk ve uygundur ki, ilham ve bağışının hafif rüzgârlarının esmesinden hikmet denizi dalgalanıp ilim ve marifetinin eşi-benzeri olmayan güzel cevherleri ile fazilet ve hikmetinin parlak incileri kenara geldi.

Yazarın kıt'ası:

Temevvüc itdi tâ ki lücce-i feyz

Kenâra geldi hep dürr-i ma'ârif

İrüp ol sâhil-i cevher gubâra

Me'ânî dürlerini dirdi 'ârif

(Feyz denizi dalgalanınca, marifetlerin incisi hep sahile geldi. Arif, o cevher tozlu –kum taneleri inci gibi- sahile erişip manaların incilerini topladı).

Ve o sonsuz İlâhî hazineden, âriflerin göğüslerinin hazinesini ve kinsiz kalp definelerini doldurup rahmetinin çokluğundan, esirgeme ve bağışlamasının kaplamasından *Kur'ân-ı Kerim*'in öğütleri ve *Yüce Furkan*'ın nasihatlarıyla ahlâkı düzeltmeye teşvik buyurup güzel âdetleri elde etmeye, iyi sıfatları tamamlamaya hürslandırđı.

Yazarın beyti:

Mü'essirdir kulûba va'z-ı vâ 'iz

Pederdür 'âkıla pend ü mevâ'iz

³¹ 'azîm A, B, D: 'amîm C.

Mühimm olmasa ger pend ü nasîhat

Anı göndermez idi Rabb-i İzzet

Gelüpdür nass-ı *Tenzîl* içre kıssa

Ki âlem kıssasından ala hisse

Mukarrebdür bu olur tab' meyyâl

Ne ki işitse meyl eyler be-her-hâl

(Vaizin öğüdü kalplere tesir eder. Öğüt ve nasihatlar, akıllı kişiye baba gibidir. Eğer öğüt ve nasihat mühim olmasa, Yüce Allah onu göndermezdi. *Kur'ân'*ın manası açık ayetleri içinde herkes hisse alsın diye kıssa gelmiştir. Yaratılışın pek meyilli olduğu yakından bilinmiştir. Ne işitse, mutlaka ona meyleder).

Ne güzel yaratıcı ve var edici ki, hikmetin sahibini kudretinin terbiyesiyle rahimlerin sedeflerinde insan menisinin nisan damlaları gibi olan suyunu halis inci ve ilminin denizinde dalgıç yapıp (her şeyi kaplayıcı) zatının okyanusuyla tanıdık ve (İlahi) isimlerin cevherlerinin hazinedarı eder. "Bir damla su, rahim sedefinde onun lutfuyla hesapsız cevhere döndü."

Yazarın manzumesi:

Mînnet ana ki akl ü cân virdi

Nutfeye nutk ile zebân virdi

Rûşen olmağ için sarây-ı beden

Eyledi câm-ı dîdeden revzen

Bulmağa kadr ü kıymet ü pâye

Cevher-i akl virdi sermâye

Bârek'allâh zihî cevâd-ı Kerîm

Bendeye ancak ola lutf-ı Azîm

(Akıl ve ruh verene şükür! O, dölsuyuna dil ve konuşma kabiliyeti verdi. Beden sarayının aydın olması için göz camından pencere yaptı. Derece, değer ve paye elde

etmek için akıl cevherini sermaye verdi. Allah mübarek etsin, ne cömert ve iyilik yönünden büyük –Yaratıcı-! Kula büyük lütuf ancak bu kadar olur...]

Na't-ı Nebî 'Aleyhi's-şalâtü Ve's-Selâm ve 'Alâ Âlihi ve Aşhâbihi'l-Kirâm³²

Dürer-i dürüd-ı selâm ve gurer-i nüķüd-ı şalât-ı ber-devâm 'alâ memerre's-şühür ve'l-a'vâm ol Seyyidü'l-enâmıñ rûh-ı muķaddesine ve kâlbüd-i bî-destine nişâr olsun ki, dürr-i deryâ-yı risâlet ve dürrütü't-tâc-ı nübüvvedür. Zihî resül-i şefî' u şefîķ ki ümmet-i za'îf ü dâlle mezîd-i merhâmetinden sebîl-i sedâda delîl olup ³³تخلّفوا باخلاق الله hûkmince şol haşâ'il-i hamîde ve şemâ'il-i pesendîde ki şâyeste-i dergâh-ı Haķ ve sezâvâr-ı bârgâh-ı Hâlik-ı muṭlaķdur, terģib ü tahriş edüp ümmetinüñ rüşd ü şalâhın ve fevz ü felâhın maķşûd edindi.

Nazm li-müellifi:³⁴

Bir³⁵ şefî'-i müşfiķa muḥtâc [C36a] idi ḥalk-ı cihân

Vêrdi luṭfından anı ol *rahmetel li'l-âlemîn*

'Arş ü kürsî *lî ma'allâh*da ḥicâb olmaz aḡa

Ḳurbet³⁶-i mi'râcına bir pâyeye çarḡ-ı heftümîn

Dem-be-dem ḡayl-i melâ'ikle gelüp yüz sürmege

Âsitân-ı³⁷ Ka'besidür kıble-i Rûḡu'l-Emîn [A74b]

صلى الله عليه و على آله و صحبه اجمعين

[Hz. Peygamber'in (Dua ve selâm onun, ailesinin ve değerli arkadaşlarının üzerine olsun) Övgüyle Anlatılması

³² Na't-ı Nebî 'Aleyhi's-şalâtü Selâm ve 'Alâ Âlihi ve Aşhâbihi'l-Kirâm C, D: Na'tü'n-Nebî B: -A.

³³ "Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanınız."

³⁴ Nazm li- mü'ellifihi C, D: Ḳıṭ'a B: -A.

³⁵ Bir A, C, D: Bu B.

³⁶ Ḳurbet A, C: Ḳurbeti B, D.

³⁷ Âsitân-ı C, D: Âsitânı A, B.

Selâm duası incileri ve salât nakitlerinin en seçkin şeyleri, devamlı olarak geçilecek ay ve yıllarca o bütün insanların ve yaratılmışların efendisinin mukaddes ruhuna ve elsiz bedenine saçılınsın ki, resullük denizinin incisi ve peygamberlik tacının büyük incisidir. Ne güzel şefaât edici ve şefkatli Peygamber ki, zayıf ve doğru yoldan sapmış ümmete, merhametinin çokluğundan dolayı doğru yola kılavuz olup “Allah’ın ahlâkıyla ahlâklanın!” hükmünce övülen huylar ve beğenilen ahlâk –ki Hakk’ın katına lâıyk ve mutlak Yaratıcı’nın yüce divanına uygundur- teşvik edip ve hırslandırıp ümmetinin doğru yolda gitmesini, iyiliğini, başarı ve kurtuluşunu istedi...

Yazarın manzumesi:

Bir şeff’-i müşfiķa muhtâc idi halk-ı cihân
Vêrdi luḫfından anı ol rahmeten li’l-‘âlemîn

‘Arş ü kürsî lî ma’allahda hicâb olmaz aḫa
Ḳurbet-i mîrâcına bir pâyê çarḫ-ı heftümîn

Dem-be-dem ḫayl-i melâ’ikle gelüp yüz sürmege
Âsitân-ı Ka’besidür kıble-i Rûḫu’l-Emîn

صلى الله عليه و على آله و صحبه اجمعين

(Dünya halkı, şefkatli bir şefaâtçiye muhtaçtı. -Yüce Allah- lütfundan, onu âlemlere rahmet³⁸ olarak verdi... Arş ve kürsi, “Benim Allah ile öyle bir vaktim vardır ki...”³⁹ (yakınlığı sayesinde) ona perde olmaz. Yedinci gök, miracının yakınlığına bir basamaktır... Onun Kâbesinin eşiği, Cebrail’in zaman zaman melekler zümresiyle gelip yüz sürdüğü kabledir). Allah’ın selamı onun, ailesinin ve arkadaşlarının üzerine olsun!]

³⁸ “rahmetel li’l-âlemîn” ibaresiyle “Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik” mealindeki ayete (*Kur’an*, Enbiyâ Suresi, 21/ 107) işaret edilmektedir.

³⁹ “Lî ma’ Allâh”, “Benim Allah ile öyle vaktim olur ki, o zaman ne mukarreb (yakın) melek, ne de mürsel (gönderilmiş) peygamber o yakınlığı elde edebilir” manasına gelen ve bilhassa sofiler tarafından hadis diye çokça anılan bir sözün ilk kelimeleridir. (Bu rivayet hk. daha fazla bilgi için bk. İsmâîl bin Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ ve müzîlû’l-illbâs ‘amme’ştehere mine’l-ehâdîs ‘alâ elsineti’n-nâs*, Beyrut, 1418/1997, c. 2, s. 226-27, nr. 2159)

Sebeb-i Te'lîf-i Risâle⁴⁰

Bir gün ki⁴¹ rûzgâr-ı zürkâr fülk-i⁴² fikreti baħr-i⁴³ muħîṭ-i ḥayrete şalmıŖı ve 'aql ü fikrüm ğavvâŖ-vâr ve ğavvâŖ-girdâr⁴⁴ ھا'r-ı lücce-i endîŖe ŖalmıŖdı.⁴⁵ Ve rûzgâr-ı nâ-hemvâr menzil-i maķŖûda muvâfık u muṭâbık olmaduğı eçden, selâmet yaķasına ğüzer êdemeyüp ḥabâb gibi ol deryâda ser-gerdân gezerdüm. Lâ-cerem sebbâḥ-ı ķulzüm ü muħîṭ gibi⁴⁶ baħr-i belâ-engîzün etegin Ŗıtdum ve emvâc-ı ücâcından niçe niçe⁴⁷ ğavṭalar yutdum. Bu ümîde ki, ol baħr-i 'amîķa ğarîķ olup cevâhir-i ğüzîn ve le'âlî-i Ŗemînün cây-ĝir olduğı yeri bulam ve ğuŖ-ı hûŖ-ı ehl-i 'ırfâna ğuŖvâr olmağ için⁴⁸ bulup murâdımca alam... **Beṽ li-mü'ellifihî:**⁴⁹ [C36b]

Hün-ı dilden yutmayan ğavvâŖ gibi ğavṭalar

Ķulzüm-i endîŖede dürr-i muŖaffâ bulmadı

Nesr:⁵⁰

Âḥirü'l-emr hevâ-yı 'inâyet hûbûb êdüp fülk-i firâsetüm keff-i kemterîn gibi kenâra çıkardı. Ol baħr-i ücâc-ı telḥ-mizâcuŖ Ŗûrâbe-i gird-âbından ğözüm açup dîde-i 'ıbret-dîde ile ğördüm ve nür-ı yaķın ile yaķın bildüm ki, [D41b] dünyâ-yı neheng-âheng ve merdüm-rübâ, bu baħr-i fenâ vü 'anâda bir ğün bizi loķma-i muķarrerî gibi ḥüt-ı Yünusvâr⁵¹ yer, yudar ve küllî eczâ yine aŖlına mürâca'at êder.

⁴⁰ Sebeb-i Te'lîf-i Risâle C, D: Sebeb-i Te'lîf B: -A.

⁴¹ ki C, D: -A, -B.

⁴² fülk-i C, D: zevraķ-ı A, B.

⁴³ baħr-i A, B: -C, -D.

⁴⁴ ve ğavvâŖ-girdâr C, D: ğavvâŖa girdâr B: -A.

⁴⁵ ŖalmıŖdı A, B, D: ķalmıŖdı C.

⁴⁶ deryâda ser-gerdân gezerdüm. Lâ-cerem sebbâḥ-ı ķulzüm ü muħîṭ gibi ol D: deryâda ser-gerdân gezerdüm. Lâ-cerem sebbâḥ-ı ķulzüm ü muħîṭ gibi A, C, B.

⁴⁷ niçe niçe A, C, D: niçe B.

⁴⁸ olmağ için A, C, D: olmaķlıĝum B.

⁴⁹ Beṽ li-mü'ellifihî C, D: Beṽ B: -A.

⁵⁰ Nesr C, D: -A, -B.

⁵¹ ḥüt-ı Yünusvâr A, C, D: Yünus

Beyt:

Her hevāya ṭābi‘ olma ki⁵² vüçduḡ zevraḡın

Ġarḡ eder baḡr-i fenāda ‘āḡıbet bu rüzgār

Neşr:⁵³

Ve bi’l-cümle cevher-i cān şadef-i tende bākī degül; çün müfāraḡat éde, yine mülākī degül...⁵⁴ Dil dā‘ī ve cān sā‘ī oldı ki, zevraḡ-ı ten sāhil-i şıḡhatde ve fülk-i beden kenār-ı selāmetde iken, ya’nī bu baḡr-i ‘amīḡa ġariḡ olmadın ve behre-i ḡayātdan bī-behre ḡalmadın [A75a] baḡr-i zamīrden temevvüc-i efkār ile kenāra gelen le’ālī-i nuṡḡ u beyānu ehālī-i faẓl ü ‘ırfāna hediyye ve ‘aṡıyye ḡılam. [C37a] Tā ki cihān-ı güzerāndan güzer étdükde cāna ḡayru’l-ḡalef ve āşār-ı tuḡef olup sā‘at-i sā‘ate ve ḡıyām-ı ḡıyāmete dek zıkr-i bi’l-ḡayra sebeb ola.

Beyt:⁵⁵

دو جيز حاصل عمرست خير و نام نيكو

ازين جودر كذرى كلّ من عليها فان

Neşr:⁵⁶

Ammā ne taḡrīr ü tesvīd édem ki şāyeste-i Ḥaḡ ve maṡleb-i ḡalḡ olmaḡa eḡaḡḡ u elyaḡ olup dīn ü dünyāya [D42a] nāfi‘ ve niçe sevdā-yı bī-sūdı dāfi‘ ola dērken, ittifāḡ-ı sevḡ-ı Sübhānī ve mevhibet-i Yezdānī bu cevāhir-i kenzü’l-le’āliyyü’l-me‘ālī,⁵⁷ ya’nī ki⁵⁸ nüşḡa-i Neşrü’l-le’ālī –ki maḡālāt-ı Ḥaḡret-i ‘Alī’dür ki güher-i kân-ı *Lā fetā* ve sulṡān-ı serīr-i *Hel etā* fahr-i āl-i *Tā-hā* ve *Yā-sīn*, emīrū’l-mü’mīnīndür. Rāḡiya’llāhu ‘anhu ve kerrema’llāhu vechehu.⁵⁹

⁵² ki B, C, D: kim A.

⁵³ Neşr C, D: -A, -B.

⁵⁴ çün müfāraḡat éde, yine mülākī degül C, D: -A, -B.

⁵⁵ Beyt B, C, D: -A.

⁵⁶ Neşr C, D: -A, -B.

⁵⁷ kenzü’l-le’āliyyü’l-me‘ālī C, D: kenzü’l-me‘ālī A, B.

⁵⁸ ki D: -A, -B, -C.

⁵⁹ güher-i kân-ı *lā fetā* ve sulṡān-ı serīr-i *hel etā* fahr-i āl-i *Tā-hā* ve *Yā-sīn*, emīrū’l-mü’mīnīndür. Rāḡiya’llāhu ‘anhu ve kerrema’llāhu vechehu C, D: Rāḡiya’llāhu ‘anhu ve kerrema’llāhu vechehu A: -B.

Nazm li-mü'ellifihi:⁶⁰

Esedu'llâh 'Aliyy-i 'âlî-ğadr

Felek-i *Lâ fetâ*da mâh-ı bedr

Rezm ü saşvetde Ğayder-i şaf-der

Bezm-i cennetde sâki-i Kevşer

'İlm ü hikmetde baħr-i zâħirdür

Lafz-ı dür-bârı hep cevâhirdür

Nesr:⁶¹

Çünkü dîde-i cân ve 'ayn-ı cenân birle im'ân-ı nazar kıldum, her kelâm-ı girâmîsin⁶² âyete muvâfık [C37b] ve hadîse muţâbık, hikmet-âmîz ve mev'izet-engîz buldum. Ser-tâ-pâ nuşh u pend-i bî-gezenddür ki,⁶³ tâlibleri a'mâl-i dâllînden men' edüp şarîk-ı reşâda ve sebîl-i sedâda müşşid ü hâdî olur. Ve vârid olan kelimât-ı hikmet-nikâti⁶⁴ levâzım-ı âdâb u aħlâkı ve merâsim-i cezebât-ı eşvâkı müş'ir ve mutazammın mevâ'iz u neşâyihdür ki cezâ-yı kârı ve sezâ-yı girdârı⁶⁵ iş'âr u işrâb eder. Şol ri'âyet-i [D42b] âyin-i dîn edüp şarîk-ı Ğaħk'a müteveccih olan 'amme-i mü'minîne her vechle⁶⁶ ehemm [A75b] ü elzem olmağın⁶⁷, ol kerâmet 'ummânınuş ğavvâşı ve velâyet deryâsınuş âşnâsı, baħr-i hikmetden istihrâc u istinbât êdüğü [B172a] le'âlî-i me'âliden iki yüz 'aded dürer-i aħbâr-ı sa'âdet-nişârı rişte-i nazma çeküp bir şarz-ı laţîf ve baħr-i Ğafîf⁶⁸ ikişer beyitle bâ-züll ü fâka, 'alâ Ğadri-ğ-tâka mazmûnunu manzûm kıldum

⁶⁰ Nazm li-mü'ellifihi C, D: Meşnevî B: -A.

⁶¹ Nesr C: -A, -B, -D.

⁶² kelâm-ı girâmîsin A, C, D: kelâmın B.

⁶³ ki C, D: -A, -B.

⁶⁴ kelimât-ı hikmet-nikâti D: kelimât-ı nikâti A, C: kelimât-ı hikmet-nizâmı B.

⁶⁵ girdârı A, B, D: Kirdğârı C.

⁶⁶ her vechle A, C, D: -B.

⁶⁷ ehemm ü elzem olmağın A, C, D: ehemm olmağın B.

⁶⁸ Ğafîf A, B, D: Ğaħîkat C.

ve nām-ı nāmîsin *Nazm-ı Cevāhir* kodum. Tā ki kâbil-i 'ināyet ve ehl-i sa'âdet olanlar zîver-i zühd ü şalâh⁶⁹ ve pîrāye-i fevz ü felâh için şıdķ-ı [C38a] niyyet ve şafā-yı tavıyyetle āvîze-i gūş-ı cān ve kılāde-i gerden-i iz'ān edeler.

Cevvād-ı Vehhāb'dan me'mūl ve Cenāb-ı Tevvāb'dan mes'ūldür ki, bu faķır ü haķır gibi nefis esîrlerine ve zamānuñ heves-pezîrlerine dünyāda sebep-i necāt ve 'uķbāda bā'îş-i 'ulüvv-i derecāt ola ve bu nüşha-i müfîdden müstefîd olduķda ümîddür ki bu 'abd-i za'îf ve⁷⁰ bende-i nahîfi, ya'nî ki⁷¹ 'Abdü'l-laţîf'i

[D43a] جعل الله ميزان عمله ثقيلاً بالحسنات و خفيفاً عن السيئات
مع مسلمين و المسلمات بحرمت فخر كائنات

Ve ihvān-ı kerem ve hullān-ı himem vūs'at-i elţāf-ı⁷² 'amîmeleri mücibince bezl-i luţf-ı belîğ ve ihsān-ı kerem-i bî-dirîğ édüp du'ā-yı ĥayr ile yād ve cān-ı ġamġînin⁷³ şād edeler.

هو الملهم بالصواب و اليه المرجع و المآب⁷⁴

[Kitapçıġı Yazış Sebebi

Bir gün zorlayıcı zaman, düşünce gemisini hayretin büyük denizine salmış; akıl ve fikrim, dalgıç gibi, endişe engin suyunun dibine dalmıştı... Uygunsuz zaman, istenilen hedefe elverişli ve münasip olmadığından dolayı selâmet yakasına geçemeyip kabarcık gibi o denizde başı dönmüş, sersem gibi gezerdim. Besbelli deniz ve okyanus gezgini gibi o belâli denizin alçak yerini tuttum ve acı suyunun dalgalarından nice dalıp çıkmalar yuttum... Şu ümit için: O derin denize dalarak seçkin cevherlerin ve değerli incilerin yerleştiği yeri bulayım... Ve irfan sahiplerinin akıl kulağına küpe olması için elde edip istediğim kadar alayım...

Hûn-ı dilden yutmayan gavvâs gibi gavtalar

⁶⁹ Tā ki kâbil-i 'ināyet ve ehl-i sa'âdet olanlar zîver-i zühd ü şalâh A, C, D: t̄alib olan ehl-i şalâh B.

⁷⁰ bu 'abd-i za'îf ve A, C, D: -B.

⁷¹ ki C, D: -A, -B.

⁷² elţāf-ı A, C, D: -B.

⁷³ cān-ı ġamġînin A, C, D: rûĥın B.

⁷⁴ قال رضى الله A, C, D: هو الملهم بالصواب و اليه المرجع و المآب B.

Kulzüm-i endîşede dürr-i musaffâ bulmadı

(Dalgıç gibi keder ve kaygıdan su içindeki derinlikleri yutmayan, fikir denizinde saf inci bulamaz.)

İşin sonunda yardım havası esip anlayış gemimi, pek küçük el içi gibi kenara çıkardı. O acı yaratılışlı, suyu tuzlu denizin girdabının acı suyundan gözümü açıp ibret görmüş gözle gördüm ve sağlam bilgi nuruyla bildim ki, timsah kasıtlı ve insan kapıcı dünya, bu fânilik ve meşakkat denizinde bir gün bizi (yenmesi) muhakkak lokma gibi, Yunus balığı misali yutar. Ve bütün parçalar yine aslına döner...⁷⁵

Her hevâya tâbî' olma kim vücûdun zevrakın

Gark ider bahr-i fenâda âkıbet bu rûzgâr

(Her havaya uyma ki, bu rûzgâr, bu zaman, senin vücudunun kaygını sonunda fânilik denizinde batıracaktır...)

Hep can cevheri, ten sedefinde kalıcı değil; ayrıldığında yine kavuşacak değil... Gönül dua edici ve can çalışıcı oldu ki, beden kaygısı sağlık sahilinde ve vücut gemisi selâmet kıyısında iken, yani bu derin denize batmadan ve hayat payından nasipsiz kalmadan, iç denizinden fikirlerin dalgalanmasıyla kıyıya gelen konuşma ve anlatım incilerini, fazilet ve irfan insanlarına hediye ve bahşiş edeyim... Ta ki geçici dünyadan geçtiğinde, cana hayırlı evlât ve armağanların eserleri olup Kıyamet vaktine ve Kıyamet kalkışına kadar hayırla anılmaya vesile olsun...

دو چیز حاصل عمرست خیر و نام نیکو

ازین چودر کذری کلّ من علیها فان

(Ömrün mahsulü iki şeydir: Geriye hayırlı ameller ve iyi bir ad bırakmak... Bunlar olmazsa "Yeryüzünde olan her şey fânidir..."⁷⁶)

Fakat "Ne yazayım ki, Hakk'a uygun ve halkın istediği olmaya pek lâıyk, din ve dünyaya faydalı, nice faydasız sevdayı giderici olsun?" derken, Allah'ın sevki ve bağışının rast getirmesiyle bu yüksek fikir incileri hazinesinin mücevherleri, yani *Nesrû'l-leâli*, ki *Lâ fetâ* (Ali'den başka yiğit yok...)⁷⁷ kaynağının cevheri, *Hel etâ* tahtının

⁷⁵ Burada "Her şey aslına döner" manasındaki *كلّ شيء يرجع الى اصله* sözüne işaret ediliyor.

⁷⁶ *Kur'an*, Rahman Suresi, 55/ 26.

⁷⁷ "Ali'den başka yiğit, Zülfikar'dan başka kılıç yok!" (Hz. Ali hakkında Bedir veya Uhud günü bir melek tarafından söylendiği nakledilen bu söz hakkında fazla bilgi ve

sultanı⁷⁸, *Tâ-hâ* ve *Yâ-sîn* (Hz. Peygamber) ailesinin (Ehl-i Beyt'in) iftihar vesilesi, müminlerin emiri Hz. Al'inin sözleridir.

Esedü'llâh Aliyy-i âlî-kadr

Felek-i *Lâ fetâda* mâh-ı bedr

Rezm ü satvetde Hayder-i saf-der

Bezm-i cennetde sâki-i Kevser

İlm ü hikmetde bahr-i zâhirdür

Lafz-ı dür-bârı hep cevâhirdür

(Allah'ın aslanı, yüksek dereceli Ali, "Ali'den başka yiğit yok!.." göğünde dolunay, savaş ve hücumda düşman saflarını yaran aslan, Cennet meclisinde Kevser şarabını dağıtan, ilim ve hikmette coşkun bir umman, inci saçan kelimeleri hep cevherdir...)

Ruh ve kalp gözüyle, dikkatle bakınca, onun her değerli sözünü ayet ve hadise uygun, hikmetli ve öğüt verici buldum. Baştan sona kadar nasihat ve zararsız öğüttür; isteyenleri sapkınların işlerinden alıkoyup onlara manevi doğru yol gösterici olur. Hatıra gelen hikmetin ince manalarını taşıyıcı sözleri, adap ve ahlâkın gereklerini, şevklerin cezbelerinin usulünü haber verici ve içine alıcı öğütler, nasihatlardır ki, işin karşılığını ve uygun olanını tarif ve telkin eder. Dinin tarzını, adabını gözetip Hak yolunda gitmeye yönelen müminlerin hepsine her yönden pek mühim ve en lüzumlu olduğu için, o keramet okyanusunun dalgıcı ve velilik deryasını bilen(yüzücü, Hz. Ali'nin hikmet denizinden çıkarıp aldığı yüksek fikir incilerinden iki yüz adet saadet saçan rivayet incilerini, nazım ipine çekip güzel bir tarzda, aruzun hafif bahrinde ikişer beyitle, hakirlik ve yoksullukla, gücüm yettiği kadar manasını manzum kıldım ve namlı adını '*Nazm-ı Cevâhir*' koydum ki, yardıma lâyık ve bahtiyar insanlar, onu

onun şairlerimiz tarafından anılışı konusunda örnekler için bk. Meliha Yıldırım Sarıkaya, *Türk- İslâm Edebiyatında Hz. Ali*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, doktora tezi, İstanbul 2004, s. 60-65).

⁷⁸ "Hel etâ" kelimeleriyle başlayan İnsan Suresinin 5-22 ayetlerinin nüzul sebebi, bazı tefsirlerde anlatıldığına göre, Hz. Ali ve zevcesi Fâtıma'nın diğerkâmlıkları, kendi iftarlık yiyeceklerini üç gün üst üste evlerine gelip yardım dileyen miskin, yetim ve esire vermeleridir. (Bu konuda daha fazla bilgi için bk. Meliha Yıldırım Sarıkaya, a.g.e., s. 32-37).

takva, iyilik, dine bağlılık süsü, zafer ve kurtuluş ziyneti olmak üzere doğru ve temiz bir niyetle can kulağına assın ve akıl boynuna gerdanlık yapsınlar.

Vehhâb Cevâd(çok bağışlayan ve cömert Mevlâ)dan umulur ve tevbeleri çok kabul eden Allah'tan dilenir ki, bu fakir ve itibarsız gibi nefis esirlerine ve zamanın heva, heves kabul edenlerine dünyada kurtuluş sebebi ve ahirette derecelerin yüksekliğine vesile olsun. Ve bu yazılan kitaptan faydalanıldığında, ümid edilir ki, bu zayıf kulu ve bendeyi, yani Abdüllatîf'i (Allah, Kâinatın İftihar Vesilesinin hürmetine, bütün Müslüman erkek ve hanımlarla birlikte onun amel terazisinin iyilik kefesini ağır, kötülük kefesini hafif kılsın!) iyilik edici kardeşler, gayret ve manevi yardım sahibi sadık dostlar, herkesi içine alan lütuflarının genişliği gereğince, yeterlik derecesini aşıcı iyilikte bulunup ve esirgemeksizin cömertlik ihsan edip hayır dua ile ansın ve onun kederli ruhunu şad etsin(sevindirsiner). Doğruluğu ilham eden, kendisine dönülecek ve sığınılacak O'dur...]

[1] ایمان المرء يعرف بايمانه

Mü'min olan neyi ki 'ahd eyler

Şımaz ol 'ahdi cidd ü cehd eyler

Var ise şıdık-ı kavı [ü] eymanı

Bilinür anuñ ile ĩmānı

[Mümin olan ne söz verirse, çalışır, çabalar, o sözü bozmaz. (İnsanın) söz ve yeminlerinin doğruluğu varsa, imanı onunla bilinir.]

[2] [C38b] اداء الدين من الدين

Ger dilerseñ ola kulağın dinç

Vermesi müşkil olur alma ödinç

Vermegil deynüñ ile dīnünçe şeyn

Şart-ı dīndendürür edā'-i deyn [A76a]⁷⁹

[Eğer dedikodudan ve gereksiz sözden kurtulmak istersen, ödünç alma! (Çünkü borcu geri) vermesi zor olur. Borcunla dinine leke sürme!⁸⁰ Borcu ödemek dinin şartlarındandır.]

⁷⁹ Yazmanın varakları yanlış numaralandırılmıştır. 76. varak olması gerekirken 75'ten 77. yaprağa geçilmiştir.

⁸⁰ Bu mısradaki, "Borç dinin yüz karasıdır" mealindeki hadis (Şihâbü'l-ahbâr Tercümesi, Ali Yardım, İstanbul 1999, s. 38, nr. 19) ima edildiğini söylemek mümkündür.

[3] اظهار الغنى من الشكر

Ol faķire dēnildi merd-i rızā

Faķr-ı hālinden ētmeye ŧekvā

Ġam-ı faķrını setr ēdüp her bār

Halka ŧükr-i ğmā kıla izhār

[Fakirlik hālinden ŧikâyet etmeyen, muhtaçlık tasesını daima gizleyip halka zenginlik ŧükrünü gösteren yoksula, “rıza adamı” (Allah’ın rızasını gözeten kiŧi) denildi...⁸¹]

[4] [D43b] استراحة النفس فى اليأس

Ārzüsından olmayan me’yūs

Üns-i rāhatla⁸² olmadı me’nūs

Ṭama’uŧ riŧtesini ēlden kes

Çünkü ye’s oldı istirāhat-ı nefis

[İsteğinden (beklentisinden) ümidini kesmiş olmayan, rahat alışkanlığıyla alışıık olmaz. İnsanlardan fazlaca bir ŧeyler istemenin ve aĝgözlülüğün ipini kes! Çünkü ümitsizlik (beklentisiz oluş), nefsin rahatı olmuştur.]

[5] إخوان المرء جواسيس العيوب

Dēme ihvāndan haṭā gelmez

Degmesinden dilā vefā gelmez

Ne kadar olsa hem-dem ü me’nūs

Olur āhir ‘uyūbuğa cāsūs

⁸¹ Burada kendilerini Allah yoluna adanmış, iffetlerinden dolayı fakirliklerini gizleyen kimselere iyiliği emredici ŧu mealdeki ayetin hatırlatıldığı söylenebilir: “(Yapacağınız hayırlar) kendilerini Allah yoluna adanmış, bu sebeple yeryüzünde kazanç için dolaşamayan fakirler için olsun. Bilmeyen kimseler iffetlerinden dolayı onları zengin zanneder. Sen onları simalarından tanırısın. Çünkü onlar yüzüzlük ederek istemezler. Yaptığımız her hayrı muhakkak Allah bilir.” (*Kur’an*, Bakara Suresi, 2/ 273).

⁸² Üns-i rāhatla A, B, C: Üns ü rāhatla D.

[Ey gönül, “Kardeşlerden, samimi dostlardan hata gelmez” deme! Her birinden (veya beğenilmiş olandan) vefa gelmez. Ne kadar can-ciğer arkadaş ve alışılmış olsa, sonunda senin kusurlarını gizlice araştırmacı olur...]

[6] أخوك من واساك في الشدة

Dem-i şādīde çok olur yoldaş

Kim qarābet geçer kimi kardaş

Buñ deminde şu kim ola saña yār

Yār odur saña ğayrısı aġyār

[Sevinç, memnunluk zamanında yoldaş, arkadaş çok bulunur... Kimi kendisini akraba, kimi kardeş sayar... Sıkıntı zamanında sana dost olan, (gerçek) dosttur. Başkası yabancılar gibi...]

[7] [C39a] اخفاء الشدائد من المروءة

Her ki etse belâların ihfâ

Zahmetin halka etmese ifşâ

Bunu ‘add etdiler mürüvvetden

Şīve-i ğayret ü⁸³ fütüvvetden

[Her kim başına gelen belâları gizlese, çektiği zahmeti meydana çıkarmasa, bunu mürüvvet(insanlık ve mertlik)ten, gayret ve yiğitliğin hoşâ giden tarzından saydılar...]

[8] أدب المرء خير من ذهبه

Her ki oldı cihānda merd-i edīb

Dêdürür⁸⁴ adına edīb ü lebīb

Bī-edeb olana ne vère zeheb

Merde yêgdür zehebden ise edeb

[Her kim dünyada edepli adam olsa, adına “edepli” ve “akıllı” dedirir. Edepsiz olana altın ne verir ki?!. İnsan için edep (iyi terbiye, usluluk, naziklik), altından (paradan, maddi varlıktan) daha iyidir...]

⁸³ ğayret ü A, B, C: ğayret-i D.

⁸⁴ Dêdürür A, B, D: Dêyevüz C.

[9] [D44a] اذّب عيالك تنفعهم

Hoşdur etsen 'ıyālünge te'dīb

Ola tā ki cihānda merd-i edīb

Terbiyet étmeden 'ıyāl olmaz

Terbiyet étmesen 'ıyāl olmaz [A76b]

[Çoluk çocuğunu, dünyada edepli kişi olması için terbiye etsen, bu ne güzeldir! Terbiye etmeden aile olmaz... Terbiye etmesen, geçindirmek zorunda olduğun kimseler (edepli ve iyi ahlâklı) olmaz.]

[10] أحسن إلى المسيء تسده

Ol ki kahr ét⁸⁵ saña luğf işle

Ne kadar cürmi varsa bağışla

Gör dırahtı taş atana her bār

Qalmayup aña mīve ét⁸⁵ nişār

[Seni ezip mahvetmek isteyen kimseye sen iyilik et! Ne kadar suçu varsa, onu bağışla! Şu ağaca bak! Taş atanın (kusuruna) bakmayıp ona her defa meyve saçar...]

[11] بكاء المرء من خشية الله فرة العين

Havf-ı Hakk ile akıdur ol yaş

Qasveden kalbi olmamış ola taş

Bīm-i Hakk 'ākıbet anı şen eder

Gözi yaşı gözünü rüşen eder [C39b]

[Katılıktan kalbi taş kesilmemiş olan kişi, Allah korkusuyla yaş döker.⁸⁶ Allah korkusu, sonunda onu şen eder (sevindirir); gözünün yaş gözünü aydınlatır...]

⁸⁵ ét⁸⁵ A, C, D: eder B.

⁸⁶ "Katılıktan kalbi taş kesilmemiş olan..." ibaresi dolayısıyla şu manadaki ayeti hatırla(t)mak yerinde olur: "Bunlardan sonra yine kalpleriniz katılaştı. Artık kalpleriniz taş gibi yahut daha da katıdır. Çünkü taşlardan öylesi var ki, içinden ırmaklar kaynar. Öylesi de var ki çatlar da ondan su fişkirir. Taşlardan bir kısmı da Allah korkusuyla yukardan aşağı yuvarlanır. Allah yapmakta olduklarınızdan gafil değildir." (Kur'an, Bakara Suresi, 2/ 74).

[12] بركة المال فى اداء الزّكوة

İster isen mezîd ola mālün

Māl ile arta qadr ü iqbālün

Eyle her yılda bir edā'-i zekāt

Mālünge tā ki Hâk vère berekāt

[Malının çoğalmasını, onunla değer ve ikbalinin artmasını istersen, her yılda bir zekâtını öde ki malına Cenab-ı Hak bereketler versin.]

[13] بشاشة الوجه عطية ثانية

Hânde-rû ol hemîşe olma 'abûs

Tā görüp nefret eylemeye nüfûs

Eyle 'âdet 'aṭā ile anı

Buluna tā 'aṭiyye-i şānî

[Her zaman güler yüzlü ol; asık suratlı olma ki, insanlar görüp senden nefret etmesin. İyilikle onu (güler yüzlü olmayı) âdet et ki, böyle davranışın ikinci bir iyilik olsun...]

[14] [D44b] باكر تسعد

Şubḥ-ḥîz ol sa'âdet ister isen

Gün gibi nûr-ı behcet ister isen

Gönlün açsun nesâ'im-i eşḥâr

Eylesün baht-ı hufterji bîdâr

[Saadet ve güneş gibi güzellik ışığı istersen, sabahleyin (namaz kılmak ve işine başlamak için erken) kalk! Seherlerin hafif rüzgârları senin gönlünü açsın; uyumuş bahtını uyandırsın...]

[15] بكرة السبت و الخميس بركة

Şubḥ-ı şenbihle şubḥ-ı penç-şenbih

Oldı evkāt içinde gâyet bih

Neye başlansa bu iki demde

Hâyir ile âḥir ola 'âlemde

[Cumartesi ve Perşembe sabahı, vakitler içinde gayet iyidir. Bu iki zamanda neye başlansa, (o iş) dünyada hayırla son bulur.]

[16] بطن المرء عدوّه

Ey ḥarīs-i ʿaʿm ü ten-perver

Vey giriftâr-ı derd-i dâ³-ı baqar

Eyle tedric ile ğidâ sen kem

Ki ‘adüvdür ‘adüv kişiye şikem⁸⁷ [A77a] [C40a]

[Ey yemeğe çok istekli, kendini beslemeğe düşkün ve sığır hastalığı derdine tutulmuş olan! Sen derece derece yiyeceği, içeceği azalt! Çünkü insana karnı düşmandır, düşman!..]

[17] بلاء الإنسان من اللسان

Şâmit olan kişi cihânda yeşer

Ki belâ âdeme sözinden erer

Meşel-i râstdur bu nükteyi bil

Baş esendir kaçan ki tek çura dil

[Susan kişi, dünyada galip gelir. Çünkü insana belâ sözüden ulaşır.⁸⁸ Doğru bir atasözüdür, şu ince manalı sözü anla: Dil uslu, sessiz, durduğunda baş esendir...⁸⁹]

[18] بركة العمر في حسن العمل

Kim hevâ ile sürse ‘ömr-i dırâz

‘Ömr-i kûtehdür ol be-ğâyet az

Berekât oldı ‘ömre ḥüsn-i ‘amel

Bî-‘amel olsa ola sehl ü eḳal

[Kim heva ve hevesle uzun ömür sürse, o son derece az ve kısa bir ömürdür... Amel güzelliği, ömür için bereketler olmuştur. O (hayat), amelsiz

⁸⁷ ‘adüv kişiye şikem A, B, D: kişiye şikem çarın C.

⁸⁸ “Belâ, söze bağlıdır” mealinde bir hadis rivayet edilmiştir. (Şihâbü’l-ahbâr Tercümesi, a.g.e, s. 68, nr. 157).

⁸⁹ Bu ikinci beyitte “Dil ebsem (olsa), baş esen” şeklindeki Türk atasözü kast ediliyor. (Bu atasözü için Mehmet Hengirmen (Haz.), (1990), Güvâhî, Pend-nâme- Öğütler ve Atasözleri, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1990, s. 45, 207).

(faydalı işsiz, ahirette mükâfata erişmeyi sağlayacak güzel fiilsiz, ibadetsiz ve hayırsız) olsa, kolay (kısa) ve en az olur.]

[19] [D45a] بِرِّكَ لَا تَبْطُلُهُ بِالْمَنَّةِ

Eyleseñ bir kişiye luğf u kerem

Şonra minnetler ile vërme elem

Anı anma⁹⁰ ki olmaya ‘ağıl

Ëtme minnetle zâyî‘ u bâğıl

[Bir kişiye iyilik ve cömertlik etsen, sonra başa kakmalarla acı ve keder verme! Onu anma ki faydasız olmasın; minnetle kaybetme ve boşa çıkarma!⁹¹]

[20] بِرِّ الْوَالِدِينَ سَلْفٌ

Vâlideyne⁹² ri‘âyet ãt her bâr

Tâ olasin cihânda ber-ğurdâr

Her mühimden ehemm⁹³ ü elzemdür

Vâlideyne kerem muğaddemdür

[Anne ve babanı her zaman gözet, say ki (iki) cihanda bu hizmetinden dolayı pay alasin, mutlu olasin. Anne, babaya iyilik etmek, her mühim şeyden daha mühim, pek lüzumlu ve önce gelen(İslâmî ve insani bir vazife)dir...]

[21] بِعِ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ تَرْجِحُ

Ol kişi eyler bu kârgâhda⁹⁴ ziyân

Dîne dünyâ için vère noğşân

⁹⁰ anma A, C, D: yâd ãtme B.

⁹¹ Burada iyilik ettikten sonra onu başa kakmamak gerektiğini bildiren ayet ve hadislere işaret edildiğini söylemek, yanlış olmaz. O ayetlerden ikisi şu mealdedir: “Güzel söz ve bağışlama, arkasından incitme gelen sadakadan daha iyidir. Allah zengindir, acelesi de yoktur. Ey iman edenler, Allah’a ve ahiret gününe inandığınız hâlde malınızı gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek suretiyle, yaptığınız hayırlarınızı boşa çıkarmayın. (...)” (Kur’an, Bakara Suresi, 2/ 263-264).

⁹² Vâlideyne A: Vâlideynüñ B: Vâlideynüñe C, D.

⁹³ ehemm A, C, D: eslem B.

⁹⁴ kârgâhda B, C: kârgehde A, D.

Her ki dünyâyı şatdı âhirete

Aşşı olmaz cihânda bundan öte [C40b]

[Bu iş yerinde (fâni âlemde asıl) zararı, dünya (nimet ve menfaati) için dine (inancına, Müslümanlığına) eksiklik veren kimse eder.⁹⁵ Her kim dünyayı ahirete satarsa, cihanda bundan fazla kazanç olmaz.⁹⁶]

[22] تقرّب الى الله بعداوة نفسك

Nefsün ile ‘adâvet et her gâh

Tâ olasin muḫarreb-i dergâh

Her ki nefsiyle düşmen olmadı ol

Bulmadı ḫurb-ı Ḥazret-i Ḥaḫ’a yol [B172b]

[Nefsin(in kötü isteklerin)e karşı her zaman düşmanlık et ki, Allah katında yakınlaştırılmış olasin. Nefsine düşman olmayan kimse, Cenab-ı Hakk’ın yakınlığına fırsat bulmaz...]

[23] تكاسل المرء في الصلوة من ضعف الايمان

Bir kişi ki şalâta kâhil ola

Vaḫt ile etmeye namâzı edâ

Bil bu aḫvâli za‘f-ı ĩmândan

İ’tikâdında belki noḫşândan [A77b]

[Bir kişi namaz kılmada tembel olsa ve onu vaktinde eda etmezse, bu hâlleri iman zayıflığından, hatta söz konusu şahsın inancındaki eksiklikten bil!..]

[24] [D45b] تزاحم الايدي على الطعام بركة

Günde şunsa ḫa‘amuḫa biḫ el

Rızıḫ için birisine git deme gel

⁹⁵ Burada dünya hayatını ahirete tercih edenlerin (haktan) uzak bir sapıklık içinde olduğunu bildiren ayetlere (mesela Kur’an, İbrahim Suresi, 14/ 3) işaret edildiği söylenebilir.

⁹⁶ Dünyayı ahirete satış konusunda şu ayet meali anılabilir: “Allah müminlerden mallarını ve canlarını, kendilerine (verilecek) cennet karşılığında satın almıştır. (...)” (Kur’an, Tevbe Suresi, 9/ 111).

Ni'met ü devlet arturur ḥasenât

Ki yenen yere vèrilür berekât

[Senin yemeğine günde bin el uzansa, gel, rızık için birisine “git” deme!
Çünkü iyilikler, nimet ve devleti (saadeti) artırır; yenen yere (Allah tarafından) bereketler verilir.]

[25] تأكيد المودة في الحرمة

Çünkü bir yâr ile meveddet ola

İki başdan gerek maḥabbet ola

Ḥürmet olmasa arada kem olur

Dostluḡ ḥürmet ile muḥkem olur

[Bir dosta karşı sevgi olduğunda, muhabbetin iki baştan (karşılıklı) olması lâzımdır.⁹⁷ Arada saygı olmasa, (sevgi) azalır; dostluk hürmetle sağlamladır.]

[26] ته على التاهى حتى يترك تيهه

Kimi görseḡ tekebbür ü maḡrūr

Şat arıa sen de kibr ü 'ucb u⁹⁸ ḡurūr

Terkiye aşmayasın anı gerek

Eyleye tâ ḡurūr u kibrini terk⁹⁹ [C41a]

[Kimi kibirli ve gururlu görseḡ, sen de ona karşı kibir, gurur ve kendini beğenmişlik tavrını takın! Gurur ve kibrini bırakıncaya kadar onu umursama!..]

[27] توكل على الله يكفيك

Olma efkâr-ı bâḡıl ile ḡamîn

Var Ḥudâ'ya tevekkül eyle hemîn

⁹⁷ “Muhabbet iki baştan gerek” şeklinde bir atasözümüz vardır. (Anılan atasözü için bk. Güvâhî, a.g.e., s. 67, 183).

⁹⁸ 'ucb u A, B: 'ucb-ı D.

⁹⁹ Bu beyit B nüshasında sehven atlanmıştır.

Söylerüm bî-kināye vü ta‘rîz

Cümle emrūñ Ĥudā‘ya kıl tefvîz

[Boş, faydasız fikirlerle üzülme; git, hemen Cenab-ı Hakk’a tevekkül et! Sözü kapalı ve iğneleme olmaksızın söylüyorum: Bütün işini Allah’a havale et!¹⁰⁰]

[28] تغافل عن المكروه توقّر

Cümle mekrūhdan teğāfûl kıl

Ëllerūñ ‘aybına tecāhül kıl

Bu keremle kerāmeti bulasın

‘Aybuñı örte Ĥağ ‘azîz olasın

[Bütün mekruhlardan, yani yapılması İslamca hoş görülme-
yen şeylerden habersizmiş gibi davran; başkalarının kusurunu bilmiyormuş gibi hareket et! Bu iyilikle ululuk bulursun; Cenab-ı Hak senin kusurunu örter; aziz olursun...]

[29] [D46a] تدارك في آخر العمر ما فاتك في أوّله

Oldı ‘ömrūñ aqar şı gibi revān

Oldı her dem şabā gibi güzerān

‘Ömrūñ evvellerinde fevt olanı

Qıl tedārik evāñirinde anı

[Ömrün, akarsu gibi gidiyor; her an saba (gün doğusundan esen hafif ve yumuşak rüzgâr) gibi geçiyor... Ömrün başlangıçlarında elden çıkan (ibadet ve iyilik fırsatların)ı sonlarında ele geçir!..]

[30] تأخير الاسائة من الاقبال

Ger dilerseñ ki nîk ola ĥālūñ

Arta ĥalk içre ‘izz ü iqbālūñ

Kerem ü birr ile édüp el bir

Her dem eyle isā‘eti te‘hîr [A78a]

¹⁰⁰ Burada Allah’a tevekkülü emreden ayetlere telmih bulunduğu söylenebilir: Mesela, *Kur’an*, Âl-i İmrân Suresi, 3/ 159, Enfâl Suresi 8/2, Yusuf Suresi 12/67, İbrâhim Suresi 14/ 12, Furkan Suresi 25/ 58, Talâk Suresi, 65/3.

[Eğer hâlinin iyi olmasını ve halk içinde izzet ve ikbâlinin artmasını istersen, cömertlik ve iyilikle elbirliği edip her zaman kötülüğü sonraya bırak!..]

[31] ترك الشرّ صدقة

Her fesâduñ şalâhın ét tedbîr

Ḥayr kaçd eyle şerri kıl te'ḥîr

Ac u miskîne vèrmesen¹⁰¹ şadağa

Şerri terk eylemek olur şadağa [C41b]

[Her bozukluğun iyileşip düzelmesini temin edecek çareyi bul! İyilik (etmeyi) iste; kötülüğü ertele! Aç ve fakir olana sadaka vermesen, kötülüğü bırakmak (bir tür) sadaka olur.]

[32] ثواب الآخرة خير من نعيم الدنيا

Bu cihân vèrdüğünü yine alır

Kişi kesb êtdüğü 'amelle kalur

Ġāfil olma şevāb-ı uḥrādan

Saşa yegdür na'îm-i dünyādan

[Bu dünya, verdiğini yine alır; insan (kabirde veya mahşerde) kazandığı amelle (başbaşa) kalır... Ahiret sevabından habersiz olma! O, senin için dünyanın refah içinde yaşayışından daha iyidir...¹⁰²]

[33] ثلثة الحرص لا يسدّها الآ التراب

Ġaflet ü hırşa vèrme cânuñ uyar

Ādemüñ gözi toprağ ile toyar

Zer ü sîm olsa ger ḥas ü ḥāşāk

Raḥne-i hırşı tutmaz illa ki ḥāk

¹⁰¹ vèrmesen A, B: vèrmeden C, D.

¹⁰² "Gerçekten senin için ahiret dünyadan daha hayırlıdır." (Kur'an, Duhâ Suresi, 93/4).

[Ruhunu gaflet ve hırsa verme; uyandır! İnsanın gözü toprakla doyar.¹⁰³
Eğer çer- çöp altın ve gümüş olsa, hırs deliğini kapatmaz. Onu ancak toprak
(kapatır)...]

[34] [D46b] ثلثة الدّین موت العلماء
‘Ulemādur çü dīne hışn ü hışār
Kim éder halk aña istihzār
Sedd-i dīn ü¹⁰⁴ melāz-ı āyīndür
‘Ulemā mevti raḥne-i dīndür

[Dinin kale ve hisarı âlimlerdir. Çünkü insanlar ona dayanır, güvenir...
(İslâm âlimleri) dinin seddi ve (İlâhi) töre’nin sığınacak yeridir. Bundan
dolayı âlimlerin ölümü dinin gediğidir...¹⁰⁵]

[35] نُث احسانك بالاعتذار
Sa’y kıl vāḳi’ olan iḥsānda
Eşer-i minnet olmaya anda
Keremün ḥānına muzayyef kıl
Luṭfuḳı ‘özü ile muzā’af kıl

[Meydana gelen iyilikte minnet (başa kakma) alâmeti olmamasına çalış!..
Cömertliğin sofrasına misafir kabul et! İyiliğini özürle iki kat et!]

[36] ثبات النفس بالغاء و ثبات الزّوج بالغناء
Bu cihān içre nāḳış u kāmīl
Ḥoş nefesle nefā’ise mā’il

¹⁰³ Bu ikinci mısranın bir hadisten alındığını söylemek mümkündür: “Âdem oğlunun iki vadi dolusu altını olsa, bir üçüncüyü ister. Onun gözünü ancak toprak doyurur.” (*Buhârî*, “Rikak” 10; *Müslim*, “Zekât”, 116-119). “İnsanın gözünü bir avuç toprak doyurur.” şeklinde bir atasözümüz de vardır.

¹⁰⁴ ü A, B, C: -D.

¹⁰⁵ Şu mealdeki hadis, bu vecizeyle manaca alâkalı görünmektedir: “Allah, ilmi insanlardan söküüp almak suretiyle kaldırmaz; ancak âlimlerin ölümü ile ilmi ortadan kaldırmış olur.” (*Şihâbü’l-ahbâr Tercümesi*, a.g.e., s. 207, nr. 697). Hadis diye rivayet edilen şu cümle ise, Hz. Ali’ye nisbet edilen vecizeyle daha çok benzerlik göstermektedir: “Âlimin ölümü, İslâm’da gece ve gündüz ihtilâfının kapatamayacağı bir geditir.” (İsmâil bin Muhammed el-Aclûnî, a.g.e., c. 2, s. 382, nr. 2664).

Gerek elbette nefis ü rûḥa gıdâ
Nefse vēr ḳütü rûḥa ḥüsn-i şadâ [C42a]

[Bu dünya içinde hem kusurlu, hem de olgun kimseler, güzel nefes (ses ve ezgiyle) nefis şeylere düşkündür. Elbette beden ve ruh için gıda lâzımdır. Bedene yiyecek ver; ruha ses güzelliği (güzel ses)...]

[37] ثناء الرّجل على معطيه مستزید

‘Âdet eyle hemîşe iḥsânı

Hep şenâ-ḥānuḫ eyle insânı

Varuḫı et şenâ için i‘tâ

Devletüñ arturur senüñ o şenâ [A78b]

[Daima iyiliği âdet et; insanları hep övgünü okuyucu yap! Övgü için varlığını ver; o övgü senin devlet(nimet ve saadet)ini artırır.]

[38] جلّ من لا يموت

Yaraşur aña kibr ü istiğnâ

Gelmeye zâtına zevâl ü fenâ

Ḥayy ü Bâḳî odur ki fevt olmaz

Ulu oldur ki aña mevt olmaz

[Kibir ve ihtiyaçsızlık, zatına yokluk ve fânîlik gelmeyene yaraşır... Hayat Sahibi ve Ebedî Kalıcı, ölmeyendir. Yüce, kendisine ölüm olmayandır...]

[39][D47a] جولة الباطل ساعة و جولة الحق الى الساعة

Pâydar olmaz ol ki fânîdür

Her ki fânî ola ol ânîdür

Bâtıluḫ ḥüsni nîm sâ‘ate dek

Revnaḳ-ı ḥaḳ ḳalır kıyâmete dek

[Fâni olan, sürekli ve kalıcı olmaz. Her ne fâniyse, o (âdeta) anidir. Batılın güzelliği, yarım vakte kadardır; doğru ve gerçeğin parlaklığı ve güzelliği ise Kıyamete kadar...]

[40] جد بالكثير و قنع بالقليل

Elde varından eyle bezl ü ‘aṭā

Nefsüne vēr ḵanā‘at ile ğınā

Muḵtezāsında nefse māni‘ ol

Çok bağışla ḵalīle ḵāni‘ ol

[Elde bulunan varlığından esirgemeksizin ver; iyilik et! Kendine kanaatle zenginlik ver! (Kötü isteklerinin) gereğini yerine getirme hususunda nefse mani ol; çok bağışla; (kendin için) aza kanaatkâr ol!..]

[41] جودة الكلام فى الاختصار

Muḥtaşar olsa her ne deñlü kelām

Oldurur aḥsen-i kelām ü peyām

Sözi uzatma kim ola mergüb

İhtisār-ı kelām olur maṭlûb [C42b]

[Söz, her ne kadar kısaltılmış olsa, kelâm ve haberin en güzeli odur. Sözü uzatma ki o rağbet edilmiş, beğenilmiş olsun. Sözü, yazıyı kısaltma, (dinleyici veya okuyucular tarafından) istenen bir şeydir.]

[42] جد بما تجدد

Zerüñe ğonca-veş girih urma

Anı ğül gibi kâġıda şarma

Aç seḥā destini nite ki çenār

Nakdüñi jāle gibi eyle nişār

[Altınuna gonca gibi düğüm vurma; onu gül gibi kâġıda sarma! Cömertlik elini çınar (yaprağı) gibi aç; paranı çiğ (kırığı) gibi saç!..]

[43] جهد المقل كثير

Artuḵ olur seḥāvet-i derviş

Bezl ile çünki ola ḥayr-endiş

Vaḳt-i ḵilletde olan iḥsānuñ

Biri biñ yerine geçer anuñ

[İyiliği düşünüp bol bol verdiğinde(n), fakirin cömertliği fazla olur. Kıtık vaktinde olan iyiliğin biri, bin yerine geçer...]

[44] [D47b] جليس المرء مثله

Kendü miḳdârı deñlü her âdem

Nîk ü bed kendüye bulur maḥrem

Kendü mişli olur muşâhib ere

Ki olur hem-demi kişiyeye göre [A79a] [C43a]

[Herkes kendi derecesi kadar iyi veya kötü bir samimi dost bulur. Kişinin sohbet ettiği kimse kendisi gibi olur. Cancığer arkadaşı da kişiye göre olur.]¹⁰⁶

[45] ¹⁰⁷ جليس الخير غنيمه

Yâr-i sâdıḳ mişâl-i ‘anḳâdur

Kîmyâdan vücûdı aḥfâdur

Eyü hem-dem kişiyeye devletdür

Nice devlet ulu ğanîmetdür

[Sadık dost, anka misali(ismi var, cismi yok kuş gibi)dir. Varlığı kimyadan (iksirden) daha gizlidir. İyi, canciğer arkadaş, insan için bir nimettir. Ne nimeti?!. Büyük ganimettir!..]

[46] ¹⁰⁸ جمال المرء في الحلم

Ne vërür yâl ü bâl ü şekl ü cemâl

Eger olmasa anda ḥüb ḥişâl

¹⁰⁶ D nüshasında 45 ve 46. sırada aşağıdaki Arapça sözler ve tercümeleri vardır:

[45] الاحسان قطع اللسان

Eksük étme ‘adüvve iḥsânı

Dilini tâ ki ḳaṭ‘ éde anı

Fem-i a‘dâyı çünki nân tıtar

Dehen-i kelbi üstüḥân tıtar

[46] المرء مخبوء تحت لسانه

Dili altında gizlüdür insân

Söylese bildürür özüñi hemân

Bilünür söyledükde ‘irfânı

Gizlü ḳalmaz ne ḥâl ise şânı

¹⁰⁷ Bu sözün tercümesi C ve D nüshalarında 47. sıradadır.

¹⁰⁸ Bu sözün tercümesi C ve D nüshalarında 48. sıradadır.

Çünkü hilmindedür cemâli erüj

Hüsn-i şüretde olmasun nazaruñ

[Eğer insanda güzel ahlâk olmasa, boy-bos (düzgünlüğü), şekil ve güzellik neye yarar ki?!. Mademki insanın güzelliği huy yumuşaklığındadır, öyleyse itibarın şekil güzelliğine olmasın...]

[47] [D48a] ¹⁰⁹ جار السوء عقوبة

Hem-civârı kimünj k'ola cevvar

Kişinünj dârın éde başına dar

Muttaşıl buğz ile bürüdet olur

Çoñşu kim kem ola 'ukûbet olur

[Kimin komşusu çok eziyet edici olsa, o, insanın evini başına dar eder. Komşu kötü olsa, aralıksız nefret ve soğukluk meydana gelir; (insan için) eziyet ve işkence olur.]

[48] ¹¹⁰ جليس السوء شيطان

Deme ehl-i hevâya yârândur

Bed muşâhib kişiye şeytândur

Şulehâ ile ol enîs ü refîk

Tâ bulasın hidâyet ü tevfiğ

[Nefsinin isteklerine uyan kimselere “dostlar” deme! Çünkü kötü arkadaş, insan için şeytandır.¹¹¹ Salihlerle (iyi, dinin emrettiği şeylere uygun hareket edenlerle) dost ve arkadaş ol ki, doğru yolu ve İlâhi yardımı bulasın...]

¹⁰⁹ Bu sözün tercümesi C ve D nüshalarında 49. sıradadır.

¹¹⁰ Bu sözün tercümesi C ve D nüshalarında 50. sıradadır.

¹¹¹ Burada “Kişi refikinden azar” veya “İnsanı arkadaşı azdırır” şeklindeki Türk atasözüne işaret edildiği söylenebilir. 16. asır Osmanlı şairlerinden Güvâhî, *Pend-nâme*'sinde bu atasözünü, “Eri azdırmaz illâ hem-nişini” şeklinde anmış; sonra onun Arapça'da benzeri sayılabilecek بمصاحبة السعيد cümlesini kaydetmiştir. (Güvâhî, a.g.e., s. 119). Anılan Arapça sözün *Nesri'l-leâli*'de yer aldığı ve Latîf tarafından da çevrildiği bilinmektedir.

[49] ¹¹² جواب الاحمق سكوت

Her lecûc ile var lecc êtme

Anuñ ile 'inâd êdûp gitme

Ƙoyalum çok sözi bu elyağdur

Sâkit olmağ cevâb-ı aħmağdur [C43b]

[Her çok çekişen ve inatçı kimseyle sakın çekişme! Onunla inad edip (çekişme ve didişme yönüne) gitme! Çok sözü bırakalım; bu daha uygundur. Susmak, akılsıza (verilecek en güzel) cevaptır.]

[50] ¹¹³ حياء المرء ستره

Âdem için libâs oldu ħayâ

Setr êder cümle 'aybını gûyâ

Bî-ħayâ ħalk içinde 'uryândur

Gerçi kim câme içre pinhândur [B173a]

[Hayâ (utanma), sanki insanın bütün kusurunu örten bir giyecek gibidir. Hayâsız, her ne kadar elbise içinde gizliyse de halk içinde çıplaktır...¹¹⁴]

[51] ¹¹⁵ حلئ الرجال ادب و حلئ النساء الذهب

Zîb ü zîver zene zeheb oldu

Ziyneti merdümünj edeb oldu

Âdemünj âb-ı rûyı 'âr iledür

Ĥürmet ü 'izzeti vağâr iledür [A79b]

[Kadın için süs ve zinet altın, erkeğin zineti ise edep olmuştur. İnsanın şeref ve itibarı utanma iledir; hürmet ve izzeti ise vakar (ağırbaşlılık) ile...]

¹¹² Bu sözün tercümesi C ve D nüshalarında 51. sıradadır.

¹¹³ Bu sözün tercümesi C ve D nüshalarında 52. sıradadır.

¹¹⁴ Burada şu manadaki ayeti hatırla(t)mak uygun olur: "Ey Âdem oğulları, size ayıp yerlerinizi örtecek giysi, süslenecek elbise yarattık. Takva libası... İşte o daha hayırlıdır...(.)" (*Kur'an, A'raf Suresi, 7/ 26*).

¹¹⁵ Bu sözün tercümesi C ve D nüshalarında 53. sıradadır

[52] [D48b] ¹¹⁶ حرم الوفاء على من لا اصل له

Her ki bed-aşl olana êtse vefâ

Ol vefâ âhîr olur aña cefâ

Şûre yêrden kişi ne hâşıl êder

Anda tohm-ı emel yabâna gider

[Her kim mayası bozuk olana vefa etse, o vefa, sonunda ona cefa (eziyet ve incitme) olur. Çorak, verimsiz topraktan insan ne elde eder?!. Ümit tohumu orada yabana gider...]

[53] ¹¹⁷ حرفة المرء كتزه

Kişinüñ şan'atı hâzînesidür

Bir dükenmez hafî defînesidür

Ne yürür halk içinde müflis ü ac

Ne olur kimse nânına muhtâc

[Kişinin sanatı hazinesi, tükenmez bir gizli definesidir. (Bir iş ve sanat sahibi,) ne halk içinde parasız ve aç olarak gezer, ne de kimsenin ekmeğine muhtaç olur.]

[54] ¹¹⁸ حسن الادب يستر قبح النسب

Her ne deñlü kem olsa aşl ü neseb

Setr êder anı zeyl-i hüsn-i edeb

Şol kişinüñ ki olmaya edebi

Aña şanma şeref vère nesebi [C44a]

[Soy-sop ne kadar kötü olsa da onu edep güzelliğinin eteği örter. Edebi olmayan şu kimseye, soyu- sopunun şeref vereceğini sanma!]

[55] ¹¹⁹ حسن الخلق غنيمة

Her ki bed-hüy u bed-sirişt oldı

Halk u Hâlik katında zişt oldı

¹¹⁶ Bu sözün tercümesi C ve D nüshalarında 54. sıradadır

¹¹⁷ Bu sözün tercümesi D nüshasında 55. sıradadır.

¹¹⁸ Bu sözün tercümesi D nüshasında 56. sıradadır.

¹¹⁹ Bu sözün tercümesi D nüshasında 57. sıradadır.

Ḥüsn-i ḥulk âdeme ğanîmetdür

Ḳula Vehhâb'dan vehîbetdür

[Her kim kötü huylu ve fena tabiatlı olursa, halk ve Hâlık (Yaratan) katında çirkin olur. Huy güzelliği insana ganimet, kula çok hibe eden, fazla bağışlayan(Mevlâ')dan bir lütuftur.]

[56]¹²⁰ حلم المرء عونہ

Ḥalka maḥbûb olur ḥalîm âdem

Hem selâmet olur selîm âdem

Ḥilmi olan mu'âvini n'eyler

Ki olur ḥilmi âdeme yâver

[Yumuşak huylu kişi, insanlar tarafından sevilir. Selim insan da selâmet içinde (korku ve endişeden uzak, emin) olur. Huy yumuşaklığı olan, yardımcıyı ne arayacak? Huy yumuşaklığı insana yardımcı olur...]

[57]¹²¹ حدّة المرء تهلكه

Ḥışm u ğayz u ğazabla tolma şakın

Şıfat-ı kâhra mazḥar olma şakın

Çehre-i 'ırzı ḥûn u ḥâk eyler

Âdemi ḥiddeti helâk eyler

[Sakın kızgınlık, öfke ve gazapla dolma! Kahur sıfatına mazhar olma! (Çünkü öfke) şan ve şeref yüzünü kana ve toprağa bular. İnsanı öfkesi helâk eder.]

[58] [D49a]¹²² خير المال ما انفق في سبيل الله

Ey ki nefsiñ hevâsına varuñ

Ḥarc olur kîse kîse dînâruñ

Hep hevâ vü hebâ vü fuḥş u feşâr

Mâl odur Ḥaḳ yolına ola nişâr [A80a]

¹²⁰ Bu sözün tercümesi D nüshasında 58. sıradadır.

¹²¹ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 59. sırada der-kenârdadır.

¹²² Bu sözün tercümesi D nüshasında 61. sıradadır.

[Ey nefsin arzusu için varlığını, kese kese (cüzdan cüzdan) parasını harcayan!.. (Bu harcamalar) hep heva ve yok yere, kötü, namusa aykırı, döküp saçmadır. Mal, Hak yoluna (esirgmeden) saçılana denir...]

[59]¹²³ خوف الله يحيى القلب

Öldürür gaflet ile kalbi hevā

Hakk'a meyl eylemez dahı kaḫā

Haşyetü'llāhı aḫa ilkā ʿet

Havf-ı Hakk ile yine ihyā ʿet [C44b]

[Nefsin arzusu, gafletle kalbi öldürür. (O ölmüş kalp) bir daha asla Hakk'a meyletmez. Allah korkusunu ona bırak; telkin et; Hak korkusuyla (kalbini) yine dirilt!..]¹²⁴

[60]¹²⁵ خف الله تأمن غيره

Sevḳ-ı Hakk'dur cemī'î-ḫayr ile şer

Saḫa ʿelden ne nef' ʿerer ne zarar

Kimseden bir huşūşa olma ḡamīn

Taḫrī'dan ḳorḳ ve ḡayrıdan ol emīn

[Bütün iyilik ve kötülük, Cenab-ı Hakk'ın sevkidir. Sana başkasından ne fayda, ne de zarar dokunur. Kimseden bir hususta kederli ve tasalı olma! Allah'tan kork ve başkasından emin ol!]

¹²³ Bu sözün tercümesi D nüshasında 62. sıradadır.

¹²⁴ D nüshasında 60. sırada *Sad-Kelime-i Hazret-i Ali'*de yer alan şu Arapça söz ve tercümesi vardır:

[60] رحم الله امرأ عرف نفسه ولم ينعد طوره

Her ne 'ārif ki bile miḳdārın

Lāf urup ziyāde söylemedi

'Ārifāne ki aḫladı ḫavrın

Dahı ḫaddin tecāvüz eylemedi

¹²⁵ Bu sözün tercümesi D nüshasında 63. sıradadır.

[61]¹²⁶ خالف نفسك تسرح

Her ki nefis ü hevāya rām oldu

İstirāhat anıa ḥarām oldu

İster isen ki olasın rāhat

Eyle nefsün ḥilāfını ‘ādet [D49b]

[Nefsine ve onun (kötü) arzusuna boyun eğene rahat, dinlenme haram olmuştur. Rahat olmayı istersen, nefsin zıddını âdet et!]

[62]¹²⁷ حموضات الطّعام خير من حموضات الكلام

Hîç ḥalka yedirmegil ḥelvā

Tek cevābını ṭatlu eyle edā

Ṭatlu olğıl ne lāzım ekşi kelām

Yegdür ekşi kelāmdan ekşi ṭa‘ām

[İnsanlara hiç tatlı yedirme; tek cevabını tatlı bir şekilde ver, (yeter). Tatlı (dilli) ol! Ekşi söze ne lüzum var?!. Ekşi yemek, ekşi sözden daha iyidir...]

[63]¹²⁸ خذ العلم من افواه الرجال

Eger el vermez ise ders ü sebaḳ

Ḳalma ‘ālemde ‘āmi vü aḥmaḳ¹²⁹

Öğren efvāhdan anı bir bir¹³⁰

Ola tā az zamānda ‘ilm-i keṣīr¹³¹

[Eğer ders fırsat vermezse (ders alman mümkün olmazsa), dünyada cahil ve ahmak olarak kalma! Onu (bilgili ve faziletli kişilere ait) ağızlardan bir bir öğren ki, az zamanda çok ilim olsun.]

¹²⁶ Bu sözün tercümesi D nüshasında 64. sıradadır.

¹²⁷ Bu sözün tercümesi D nüshasında 65. sıradadır.

¹²⁸ Bu sözün tercümesi D nüshasında 66. sıradadır.

¹²⁹ ‘āmi vü aḥmaḳ A, B, D: ‘āmivār aḥmaḳ C.

¹³⁰ Öğren efvāhdan anı bir bir A, B: Żabṭ u ḥıfz-ı kelāmu neferden C, D.

¹³¹ Ola tā az zamānda ‘ilm-i keṣīr A, B: ‘İlmi öğren ricāl ağzından C, D.

[64] ¹³² دولة الأرزال آفة الرجال
 Ehl-i kıadr ola çün ¹³³ erāzil-i nās
 Hîç ü bî-kıadr olur ¹³⁴ efāzil-ı nās
 Bu cihān içre devlet-i erzāl
 Ki olur āfet-i havāşş-ı ricāl [C45a]

[Halkın rezilleri, değerli ve itibarlı (mevki sahibi) olduğunda, insanların faziletlieleri hiç ve itibarsız olur. Bu dünyada rezillerin devleti (makam-mevki sahibi oluşu), insanların muhteremlerinin felâketi olur...]

[65] ¹³⁵ دين الرجل حديثه
 Vêrûben va‘desine ¹³⁶ cān ü seri
 Er odur kim ola sözünü eri
 Deyn anu çün dênildi güftāra
 Tura dîn ehli tā ki ikrāra [A80b]

[Erkek, vaadine canı ve başını vererek sözünün eri olan kişidir. Dindar insanların söylediğinde durması için söze “borç” denildi... ¹³⁷]

[66] ¹³⁸ دم على كظم الغيظ يحمد عواقبك
 Hışmı hîn-i gāzabda hażm eyle
 Nefs ü iblīs birle rezm eyle
 Anı ‘afv eyle tā ki ‘afv göresin ¹³⁹
 Hıyr olup āhırüñ du‘ā bulasın ¹⁴⁰ [D50a]

¹³² Bu sözün tercümesi D nüshasında 67. sıradadır.

¹³³ ola çün C, D: olsa A, B.

¹³⁴ Hîç ü bî-kıadr olur A, B, D: Hîç bî-kıadr olur mı C.

¹³⁵ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 68. sıradadır.

¹³⁶ Vêrûben va‘desine B: Yanılıp va‘de etse A, D.

¹³⁷ Burada “Söz verme, bir borçtur.” mealindeki hadis hatırlatılıyor. (*Şihâbü’l-ahbâr Tercümesi*, a.g.e., s. 34, nr. 5).

¹³⁸ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 69. sıradadır.

¹³⁹ göresin B: olasın A, D.

¹⁴⁰ du‘ā bulasın A, D: hıyra eresin B.

[Kızgınlık sırasında öfkeni tut; nefis ve şeytanla savaş! Onu (kusurlu olanı) affet ki af göresin; sonun hayır olup hayra eresin.]

[67] ¹⁴¹ داء النَّفْسِ فِي الْحَرَصِ

Düşdi dām-ı belāya ḫāmi' olan

Buldı ğamdan necāt ḫāni' olan

Düşme hırş u hevā ile hevese

Hırş renci belādudur nefse

[Açgözlü olan kimse, belâ tuzağına düşer; kanaatkâr olansa kederden, tasadan kurtulur. Hırs ve heva ile hevese düşme! Hırs zahmeti, nefis için bir belâdır.]

[68] ¹⁴² دَلِيلُ عَقْلِ الْمَرْءِ قَوْلُهُ

Nedür ey dil fazîlet-i insân

Luṭf-ı taḫrîr-i 'ilm ü ḫüsn-i beyân

Söz ile fark olur 'azîz ü zelîl

Ki olur 'aḫlîna kelâmı delîl

[Ey gönül, insanın fazileti nedir? İlmi anlatma iyiliği ve ifade güzelliği... Yüce ve alçak olan kimse, sözle birbirinden ayırt edilir. Zira (insanın) sözü, aklına delil olur.]

[69] ¹⁴³ دَوَاءُ الْقَلْبِ الرِّضَاءُ بِالْقَضَاءِ

Çün ḫazâ tîrin ata ḫavs-i ḫader

Siper olmaz aḫa kemîn ü ḫazer¹⁴⁴

Derd-i ḫalbe budur cihânda devâ

Veresin şabr édüp ḫazâyâ rızâ

¹⁴¹ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 70. sıradadır.

¹⁴² -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 71. sıradadır.

¹⁴³ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 72. sıradadır.

¹⁴⁴ Siper olmaz aḫa kemîn ü ḫazer B: Gerek ol tîre ola sîne siper A, D.

[Kader yayı, kaza okunu attığında, pusu ve sakınma ona siper olmaz! Dünyada (manevi) kalp hastalığının çaresi şudur: Sabredip kaderin hükmüne razı olasn...]

[70] ¹⁴⁵ دواء الاوذار الندم و الاستغفار

Tevbe et tevbe yine etmeyesin

Dağı rāh-ı günāha gitmeyesin

Budur ey dil kefare-i evzār

Edesin cān ü dilden istiğfār

[Tevbe et, tevbe ki (o hatayı) tekrar işlemeyesin; bir daha günah yoluna gitmeyesin!.. Ey gönül, günahların kefareti şudur: Can ü gönülden istiğfar edesin...]

[71] ¹⁴⁶ دينار البخيل حجر

Cem' eden māli 'ayş ü rāhat için

Harc eder hayr u istirahat için

Zer ü sīm-i baḥl̄-i Ḳārūn-baht

Nef'i olmaz ¹⁴⁷ hacet dūrür ḳatı saht [D50b]

[Yaşamak ve rahat etmek için mal toplayan, onu hayır ve istirahat için harcar. Karun bahtlı cimrinin altın ve gümüşü, gayet sert, faydası olmayan bir taştır...]

[72] ¹⁴⁸ دار من جفاك تخجيلاً

Bir kişi kim saḳa isā'et ede

Ya ḳazā ¹⁴⁹ ile bir ḥaṭī'et ede

Nefse uyup 'adāvet eylemegil

Eyle iḥsānuḡ ile anı hacil [A81a]

¹⁴⁵ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 73. sıradadır.

¹⁴⁶ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 74. sıradadır.

¹⁴⁷ Nef'i olmaz B: Ekl alınmaz A, D.

¹⁴⁸ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 75. sıradadır.

¹⁴⁹ ḳazā B: ḥaṭā A, D.

[Bir kişi sana kötülük etse veya kasıtsız olarak, yanlışlıkla bir hata işlese, nefse uyup ona düşmanlık etme! İyiliğinle onu mahcup et!]

[73] ¹⁵⁰ ذكر الموت جلاء القلب

Ƨutdı mir'ât-ı Ƨalbi jeng-i hevâ

Nice yüz göstere şîfât-ı şafâ

Bu küdüret anuñ belâsıdır

Mevt zikri göñül cilâsıdır

[Heva (nefsin arzusunun) pası, kalp aynasını kapladı... Safa (safalık, kedersizlik) sıfatları nasıl kendini gösterebilir?! Bu bulanıklık, keder onun belâsıdır... Ölümü hatırlamak ve anmak, kalbin (manen) parlaklığına vesile olur.]

[74] ¹⁵¹ ذكر الأولياء ينزل الرحمة

Ƨanda kim zıkr ola veliyyu'llâh

Anda rahmet nişâr éder Allâh

Raṭb ü yâbis kelâmı terk eyle

Evliyânuñ menâkıbın söyle

[Nerede Allah'ın dostu anılsa, Cenab-ı Hak oraya rahmet saçar... O hâlde, münasebetli, münasebetsiz, doğru, yanlış ağza geleni söylemeyi bırak; velilerin menkıbelerini anlat!..]

[75] ¹⁵² ذنب واحد كثير و الف طاعة قليل

Vermesün emni saña ¹⁵³ zühhd ü 'ulüm

Çün degül hâl-i hâtimün ma'lüm

Ğırra olma reh-i 'ibâdetden

Bir güneş çok hezâr ṭâ'atden

¹⁵⁰ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 76. sıradadır.

¹⁵¹ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 77. sıradadır.

¹⁵² -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 78. sıradadır.

¹⁵³ emni saña B: saña emni A, D.

[Mademki (dünyada, ölümden önceki) son hâlin (ahirete imanlı göçüp göçmeyeceğin) belli değildir, öyleyse zühd ve ilimler (sahibi olmak), sana (ahirette azaptan kurtuluş konusunda) güven vermesin. İbadet yolunda bulunmaktan dolayı gururlu olma! Bir günah, bin ibadet ve taatten daha çoktur...]

[76] ¹⁵⁴ ذليل الفقر عزيز عند الله

Bir kişi fakır ile zelîl olsa

Fağra şabrı velî cemîl olsa

Gerçi kim halk içinde bulmaz câh

Olur ammâ ‘azîz ‘inda’llâh [D51a]

[Bir kişi fakirlikten dolayı hor tutulsa, fakat yoksulluğa sabrı güzel olsa, her ne kadar halk içinde mevki elde etmezse de Allah katında değerli olur.]

[77] ¹⁵⁵ ذكر الشباب حسرة

Çü yigitlik zamânı éde mürûr

Geçe ol lezzet ü şafâ vü sürûr

Zikri anuñ kişiye firğat olur

Pîrlik demlerinde ħasret olur

[Gençlik çağı geçtiğinde, o zevk u şafa ve şenlik geçer... Yaşlılık zamanlarında onu anmak, insana ayrılık (acısı) ve üzülp iç çekme (sebebi) olur...]

[78] ¹⁵⁶ رتبة العلم أعلى الرتب

Pâye-i ‘ilme baş ki rif’atdür

Rütbet-i devlet üzre devletdür

‘İlmi her ki édindi ser-mâye

Şeref-i fazl ile bulur pâye

¹⁵⁴ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 79. sıradadır.

¹⁵⁵ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 80. sıradadır.

¹⁵⁶ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 81. sıradadır.

[İlim basamağına bas ki, o yükseklik, devlet (nimet, saadet) derecesi üstüne devlet(nimet)tir. Her kim ilmi sermaye edindiyse, fazilet şerefiyle derece elde eder.]

[79] ¹⁵⁷ رسول الموت الولادة

Çün bu levha yazıldı haṭṭ-ı vücūd

Anda resm olmadı ḥurūf-ı ḥulūd [B173b]

Çün vilâdet resûl-i mevt oldı

Lâ-cerem kim ki ṭoğdı ¹⁵⁸ fevt oldı

[Bu levhaya varlık yazısı yazıldığında, oraya devamlı kalıcılık sözleri yazılmadı... Doğum, ölümün elçisi olduğu için, kim doğduysa şüphesiz öldü...]

[80] ¹⁵⁹ رب شهوة ساعة يورث حزناً طويلاً

Zevḳ-ı şehvet hemîn bir demdür

Niçe bir ğam o demde müdğamdur

Gerçi vardur şafâsı bir sâ'at

Yokdur ammâ cefâsına ğâyet [51b]

[Şehvet zevki, tıpkı bir andır. Nice bin keder o anda saklıdır. Gerçi onun belli bir zaman zevki var; ama eziyetine son yoktur...]

[81] ¹⁶⁰ راع الحق عند غلبات النفس

Her kaçan ki hüctüm êde saña nefis

Bir yaña şabruḡ ola bir yaña nefis

Ġalebe eyledükce ol ğâlib

Gözlemek ḥaḳḳı oldur ey ṭâlib

[Nefs(in kötü istekleri) her ne zaman sana hücum etse, bir tarafa sabrın, bir tarafa nefsin çekilir. O (nefs-i emmare) baskın geldikçe, sen ona galip ol! Ey (ilim öğrenmeye) istekli, doğruyu gözetmek işte odur...]

¹⁵⁷ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 83. sıradadır.

¹⁵⁸ Lâ-cerem kim ki ṭoğdı B: Her ki ṭoğdı o günde A: Her ne ṭoğdı o günde D.

¹⁵⁹ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 84. sıradadır.

¹⁶⁰ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 85. sıradadır.

[82] ¹⁶¹ رزقك يطلبك فاسترح

Yetişür ādeme muḳadder olan

Anlamaz hırş ile mükedder olan

Yélme süst eyleyüp pey ü ‘araḳuḅ

Rāḫat ol sen seni bulur rızḳuḅ

[(Allah tarafından) takdir olunan şey, insana ulaşır. Hırsla kederli olan kimse, (bunu) anlamaz. (Yiyecek, içecek gibi ihtiyaçların için) sınırını bozup, ter döküp koşma! Sen rahat ol; rızkın seni bulur... ¹⁶²]

[83] ¹⁶³ زوايا الدنيا مشحونة بالزوايا

Ḥarekāt-ı sipihr ile her dem

Eksük olmaz ḫavādiş-i ‘ālem

Pürdür eṫrāf-ı dehr-i kevn ü fesād

Her zamānda muşibet ü feryād

[Göğün hareketleri ile âlemin hadiseleri (meydana gelip keder veren oluşları) eksik olmaz. Şu oluş ve bozuluş dünyasının (bütün) tarafları, her zamanda musibet ve feryat doludur...]

¹⁶¹ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 86. sıradadır.

D nüshasında 82. sırada aşağıdaki Arapça söz ve tercümesi vardır:

[82] رحم الله امرأ عرف قدره ولم ينعذ طوره

Raḫima’llāh didi peygamber

Ol ki ḫaddin tecāvüz eylemeye

Ḥadd ü miḳdārın eyleye iz’ān

Tavrı miḳdārına muvāfıḳ ide

¹⁶² Burada İlâhî takdir ve tevekkülü hatalı anlayıp çalışmaksızın rızkın ayağa gelmesini beklemenin tavsiye edilmediği fikrindeyiz. Tahminimize göre, vecizede zaruri olan yiyecek, içecek gibi ihtiyaçlar için gereğinden fazla ve aşırı meraka, endişeye kapılmamak lâzım geldiği, çalışıp çabaladıktan sonra Allah tarafından takdir ve taksim olunan rızkın sahibine ulaşacağı ifade edilmektedir. Başka bir anlatımla çalışmadan ihtiyaçların elde edilebileceği belirtilmiyor.

¹⁶³ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 87. sıradadır.

[84] ¹⁶⁴ زينة الباطن خير من زينة الظاهر
 Faḥr édüp giyme ḥil'at-ı fâḥir
 Cāhilüñdür bu zīnet-i zāhir
 'Ārif olmaz bu zīnete maḡrūr
 Taşı vīrān olur içi ma'mūr

[Övünüp (böbürlenmeye sebep olacak) değerli elbise giyme! Çünkü bu görünen zinet, cahilindir. İrfan sahibi, bu süse güvenip aldanmaz; onun dışı harap, içi bayındır olur...]

[85] ¹⁶⁵ زرا المرء على قدر اكرامه
 Saḡa ta'zīm edene kibr étme
 Reh-i ¹⁶⁶ iblīse 'ucb ile gitme
 Olma nā-puḥte gibi ḥāmız u ḥām
 Merde ikrāmı deñlü kıl ikrām [D52a]

[Sana hürmet edene karşı kibirlenme! Kendini beğenmişlikle şeytanın yoluna gitme! Pişmemiş (tecrübesiz, acemi) gibi ekşi ve çiğ olma! Bir kişiye seni ağırlaması, sana saygı göstermesi kadar ikramda bulun!..]

[86] ¹⁶⁷ زن الرجال بموازينهم
 Merdüm oldur ki ola merd-şinās
 Aḡa ma'lūm ola maḡādir-i nās
 Ol ki vezn ét-di merd ile merdi
 Bildi miḡdārı ile her ferdi [A82a]

[Adam, insanı tanıyan, halkın dereceleri kendisi tarafından bilinmiş olandır. Adamla adamı ölçüp tartan kimse, herkesi değeri ve derecesiyle bilir...]

¹⁶⁴ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 88. sıradadır.

¹⁶⁵ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 89. sıradadır.

¹⁶⁶ Reh-i A, B: Rāh-ı D.

¹⁶⁷ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 90. sıradadır.

[87] ¹⁶⁸ زهد العامی مضلة

‘Ameli cāhilūn muđilletdür
Zühd ü taqvāsı hep đalāletdür
Gıtdügi yolu bilmez a‘mādur
Aña uymaz şular ki bīnādur

[Cahilin işi, ibadeti doğru yoldan saptırıcıdır. Sofuluğu, takvası hep sapıklıktır. O, gittiği yolu bilmeyen kör gibidir. (Gözleri) gören kişiler ona uymaz...]

[88] ¹⁶⁹ زایر السلطان کزایر الاسد

Her ki sulţānlara yakın oldu
Şīr-i ğarrān ile qarīn oldu
Hāşılı var ziyāretinde haţar
Şeh huzūrı maħall-i hevl ü hażer¹⁷⁰

[Sultanlara yakın olan kimse, (sanki) kükreyen aslana yakın olmuştur. Kısacası, (devlet adamlarını) ziyaret etmekte tehlike vardır.¹⁷¹ Sultanın huzuru, korku ve sakinme yeridir...]

[89] ¹⁷² سادة الامة الفقهاء

Fuķahādur eħaķķ-ı tekrīmāt
Oldılar ümmet içre çün sādāt
‘İlm-i fıķhı ki bilmeye mollā¹⁷³
Nesne bilmez olursa Bū Sīnā

¹⁶⁸ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 91. sıradadır.

¹⁶⁹ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 92. sıradadır.

¹⁷⁰ hevl ü hażer A, D: haḡv u haţar B.

¹⁷¹ Burada “Ümmetimin en kötöleri, idarecilerin ayağına giden âlimlerdir (...)” manasına gelen ve bazı İslâmi eserlerde hadis diye rivayet edilen sözü anmak yerinde olur. (Aclûnî, a.g.e. c. 2, s. 7, nr. 1535).

¹⁷² -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 93. sıradadır.

¹⁷³ mollā A, D: monlā B.

[Ümmet içinde büyük oldukları için, ağırlama ve hürmetleri en çok hak edenler, İslâm âlimleridir. (Fıkıh, tefsir, hadis, siyer gibi) dinî ilimleri bilmeyen büyük âlim, İbn Sînâ gibi olursa da bir şey bilmez!..]

[90] ¹⁷⁴ سوء الخلق وحشة الخلق

Serd olma mizâcunu germ èt

Saht olma kelâmuñı nerm èt

Var ise sũ'-i haşlet anı gider

Hulķ-ı bedden bu halkan vaşet eder [D52b]

[Soğuk olma; mizacını sıcakkanlı yap! Katı ve sert olma; sözünü yumuşak söyle! Eğer kötü bir huyun varsa, onu gider! Çünkü kötü huydan insanlar korkup ürker...]

[91] ¹⁷⁵ سلاح الضعفاء الشكاية الى الله

Zulm edüp her ki bir za'ife kıyar

Gözi yaşı ocağına şu koyar

Fuķarānuñ velīsi Mevlā'dur

Zu'afānuñ silāhı şekvādur

[Her kim zulmedip bir zayıfa kıyarsa, (o mazlumun) gözünün yaşı, (zalimin) ocağını söndürür. Fakirlerin velisi (dostu, sahibi) Allah'tır. Zayıfların silâhı (Allah'a) şikâyettir.]

[92] ¹⁷⁶ سمو المرء في التواضع

Diler iseñ ki kıadrün ola refi'c

Begene vaż'uñı şerif ü vażi'c

Meskenet eyle ètme bed-hūluķ

Ki tevāzu'dadur ere ululuķ

¹⁷⁴ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 94. sıradadır.

¹⁷⁵ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 95. sıradadır.

¹⁷⁶ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 96. sıradadır.

[Eğer derecenin yüksek olmasını, konumunu şerefli ve aşağı kimselerin beğenmesini dilersen, alçak gönüllü ol; huysuzluk etme! Çünkü insan için büyüklük tevazudadır.]

[93] ¹⁷⁷ شين العلم الصّالف

‘Ulemāya bu mes’ele ma’lūm

Oldı lāf ü güzāf şeyn-i ‘ulūm

Demesün nāfe issi miskūm var

Çün eder misk kendüyi izhār [A82b]

[Bu mesele âlimler tarafından bilinmiştir ki, boş söz(lerle kabiliyetinin derecesi dışında naziklik, doğru yolda gidiş ve zekilik iddiasında olan), ilimlerin (ilim sahiplerinin) kusurudur. Güzel koku sahibi olan, “miskim var” demesin. Çünkü misk kendisini gösterir... ¹⁷⁸]

[94] ¹⁷⁹ شحيح غنيّ افقر من فقير سخّي

Şol ğanī ki baḥl̄-i pūr-zerdür

Bir faḳir-i saḥīden efḳardur

Hırş ile gözi gönli¹⁸⁰ her dem ac

Şanki ‘ālemde bir pula muḥtāc

[Çok altını (parası) olan cimri zengin, cömert fakirden daha muhtaçtır. Onun gözü, gönlü hırsla her zaman açtır. Sanki dünyada bir pula (bir akçanın üçte birine) muhtaç...]

[95] ¹⁸¹ شمّر في طلب الجنة

İster iserj eger vişāl-i bihişt

Şeytanet étme ol ferişte-sirişt

Her muḥālif fi‘āle ‘ahd eyle

Saḅa cennet gerekse ceḥd eyle [D53a]

¹⁷⁷ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 97. sıradadır.

¹⁷⁸ “Misk (kokusu) gizlenmez” şeklinde bir atasözümüz vardır.

¹⁷⁹ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 98. sıradadır.

¹⁸⁰ gözi gönli B: gönli gözi A, D.

¹⁸¹ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 99. sıradadır.

[Eğer cennete kavuşmak istersen, şeytanlık etme; melek huylu ol! (İslâm dinine) aykırı her fiili (işlememeye) ahd et (söz ver)! Sana cennet lâzımsa, (oraya girmene vesile olacak salih amellere) çalış!]

[96] ¹⁸² شرط الألفة ترك كلفة

Çün tekellüf gire muşâhabete

Bir hicâb olur ol münâsebetе

Şart-ı ülfet çü terk-i külfetdür

Bu tekellüf dağı ne zahmetdür

[Sohbete, arkadaşlığa zahmet veren yapmacık davranışlar girdiğinde, o, (samimi) münasebete bir engel olur. Mademki alışmanın, dostluğun şartı zahmet(veren sahte hâl ve hareketler)i bırakmaktır; (öyleyse) bu gösteriş ve yapmacık davranışlar ne kadar zahmettir!..]

[97] ¹⁸³ شمة من المعرفة خير من كثير العمل

‘Arif-i cân ü ehl-i ‘irfân ol

Bul kemâlâtı kâmil insân ol

Şemme-i ma‘rifet olur efđal

Her ne deñlü keşir olursa ‘amel

[Can arifi ve irfan sahib(ler)ini bilici ol! Olgunlukları bul; kâmil insan ol! Amel her ne kadar çok olursa da marifetten bir kokumluk (az bir şey), daha üstündür.]

[98] ¹⁸⁴ شفء الجنان قراءة القرآن

Derd-i kâlbe devâ imiş *Qur’ân*

Çoma elden tilâvet ét her ân

Oқыyanlar kelâm-ı *Tenzîli*

Gözlese hoşdur anda tertîli

¹⁸² -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 100. sıradadır.

¹⁸³ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 101. sıradadır.

¹⁸⁴ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 103. sıradadır.

[*Kur'an*, kalp hastalığına çare imiş... Onu elden bırakma; her zaman oku! (Allah tarafından) indirilmiş söz olan *Kur'an*'ı okuyanlar, o zaman usulüne uygun okumayı gözetmeler iyidir.]

[99] ¹⁸⁵ شَحَّ الْغِنَى عَقُوبَةً

Māl odur kim kişi huzûrın êde

Yoğsa ¹⁸⁶ cem' êde anı kıya gide

Hısseti ağniyâya mihnetdür

Mümsike devleti 'uķubetdür ¹⁸⁷ [D53b]

[Mal, insanın rahatını (faydasını) gördüğü şeydir. Yoksa onu toplar; (ölünce) bırakıp gider... Cimriliği, zenginlere zahmet ve meşakkattir. Cimriye nimeti cezadır.]

[100] ¹⁸⁸ صَبْرُكَ يُوْرُثُ الطَّفْرَ

Her ki mihnet deminde şabr êtdi

Şabr ile ķalb ü cāna cebr êtdi

Yêdi şabr ile ğüreden helvâ

Vêrdi hār-ı cefâsı verd-i vefâ [A83a]

[Her kim zahmet zamanında sabreder, sabırla kalp ve ruhunu zorlarsa (veya düzeltirse), koruktan helva yer. ¹⁸⁹ (Sabır sonucunda ham üzümünden tatlı meyve yer). Böylece) eziyet dikenini vefa gülü verir.]

[101] ¹⁹⁰ صَحَّةَ الْبَدَنِ فِي الصَّوْمِ

Rûze tıtmaz iseñ n'ola her bār

Bāri az eyle loķma-i iftār

¹⁸⁵ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 104. sıradadır.

¹⁸⁶ Yoğsa B, D: Yoğsa A.

¹⁸⁷ Mümsike devleti 'uķubetdür B, D: Terk-i dünyâ dañi istirâhatdur A.

¹⁸⁸ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 105. sıradadır.

¹⁸⁹ "Sabırla koruk helva olur" şeklindeki atasözümüze işaret ediliyor. (Güvâhî, a.g.e., s. 72, s. 247).

¹⁹⁰ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 106. sıradadır.

Çok¹⁹¹ yemekden bulur beden 'illet

Şâ'im ol ki şavımdadır şihhat

[Daima oruç tutmazsan ne çıkar? Bari iftar lokmasını azalt! Beden, çok yemekten dolayı hasta olur. Oruç tut ki, sağlık oruçtadır.]

[102]¹⁹² صلاح البدن فى السكوت

Gerçi nuṭkuñ fezâ'ili çokdur

Sâkit olmağdan efđali yokdur

Olma pür-gü fesâda varmaya ten

Şâmit olmağdadur şalâh-ı beden

[Her ne kadar konuşmanın faziletleri çoksa da susmaktan daha iyisi yoktur. Çok konuşan, geveze olma ki beden bozukluğa ve kötülüğe gitmesin. Vücudun düzeliş iyileşmesi ve rahatı susmaktır.]

[103]¹⁹³ صمت الجاهل ستره

Sâkit olmağ vağârdur ehle

Perdedür gerçi merd-i pür-cehle

Câhile perde oldı şamt u sükût

Tâ ki bulmaya 'ayb-ı cehli¹⁹⁴ şübüt

[Susmak, her ne kadar çok cahil adama (onun bilgisizliğini gizleyecek bir) perde ise de ehil kişiler için ağırbaşlılık vesilesidir. Susmak, söz söylememek, cahilin cehalet kusurunun ortaya çıkmasını engelleyecek bir perdedir.]

¹⁹¹ Çok A, D: Çün B.

¹⁹² -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 107. sıradadır.

D nüshasında 102. sırada aşağıdaki Arapça söz ve tercümesi vardır:

[102] حرف القرآن خير من الدنيا وما فيها

Okı Qur'an dağı ta'zîm ét

Çün mükerremdür aña tekrîm ét

Harfine kıymet olamaz dünyâ

Olmaz iki cihân birine bahâ

¹⁹³ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 108. sıradadır.

¹⁹⁴ 'ayb u cehl B: 'ayb-ı cehli A, D.

[104]¹⁹⁵ ضمن الله رزق كل أحد

Rızık için gönlüne getürme elem

Taırı zāmındür aña sen yeme ğam

Çünkü yarattı halkı Rabb-i Celîl

Rızkına her birinüj oldu kefil [D54a]

[Rızık konusunda kalbine keder ve dert getirme! Ona Allah kefildir; sen üzülme! Yüce Rab, mahlûkatı yarattığında onların her birinin rızkına kefil olmuştur.¹⁹⁶]

[105]¹⁹⁷ ضياء القلب من اكل الحلال

Çün harām ile tîre ola cenān

Olmaz anda leţāfet-i imān

Sa'y kıl loğmaırı helāl ile al

Kalbe vērür ziyā ğidā-yı helāl

[Eğer bir kalp, haramla (İslâm tarafından kesin delille yasaklanmış fiilleri işleme, helâl olmayan şeyleri yeme, içme sonucunda) kararırsa, iman hoşluğu, güzelliği olmaz onda... Çalış, helâl lokma ye... Helâl gıda, kalbe aydınlık verir.]

[106]¹⁹⁸ ضلّ سعى من رجا غير الله

Her ki etdi recā-yı ğayru'llāh

Qaldı nevmîd ebed olup ğüm-rāh

Her kimüj ki murādı Hağ oldu

İki 'alem murādını buldı [B174a]

[Her kim Allah'tan başkasından (bir şey) ümid ederse, o, sonsuza kadar yolunu şaşırıp ümitsiz kalır. Kimin isteği Cenab-ı Hak olursa, o da iki dünyada muradına erer (istediğine erişir).]

¹⁹⁵ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 109. sıradadır.

¹⁹⁶ Bu ikinci beyitte, bütün canlıların rızkının Allah'a ait olduğunu belirten ayetlere (*Kur'an*, Hûd Suresi 11/ 6; Zâriyat Suresi 51/58) işaret edilmektedir.

¹⁹⁷ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 110. sıradadır.

¹⁹⁸ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 111. sıradadır.

[107]¹⁹⁹ ضيق القلب اشدّ من ضيق اليد
 Habs-i ğamdur egerçi dīku'l-yed
 Teng-dillik velī o ğamdan eşed
 Müşkil olur bu ikisi ola cem'
 Rāhat-ı rūhı tenden eyler kam' [A83b]

[Her ne kadar el darlığı kedere tutulmak ise de yürek darlığı, iç sıkıntısı, o kederden daha şiddetlidir. Bu ikisi bir araya gelse, (o insan için daha) zordur. Ruhun rahatını bedenden engeller.]

[108]²⁰⁰ ضاقت الدنیا علی المتباغضين
 Kim ki étse 'adāveti 'ādet
 Cānına zecr éder éle miḥnet
 Buğz u ḥiddetle teng olur dil ü cān
 Tar olur²⁰¹ gözlerine dār-ı cihān

[Düşmanlığı âdet eden kimse, kendi ruhuna eziyet eder; başkasına zahmet verir. Nefret ve öfkeyle kalp ve ruh daralır; dünya evi (birbirine kin güden ve düşmanlık edenlerin) gözlerine dar olur.]

[109]²⁰² ضرب الحبيب اوجع
 Düşe mi düşmen işi yārāne
 Ğam degül her ne étse bīġāne [D54b]
 Darb-ı düşmen egerçi aqta'dur
 Ta'ne-i dost andan evca'dur

[Düşmanın işi (olan eziyet, kırıcılık, vefasızlık vb. fiiller) dostlara yakışır mı?!. Yabancı olan, her ne yapsa, dert değil... Her ne kadar düşmanın darbesi pek keskinse de dostun çekiştirme ve yermesi ondan daha acı vericidir.]

¹⁹⁹ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 112. sıradadır.

²⁰⁰ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 113. sıradadır.

²⁰¹ olur A, D: olup B.

²⁰² -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 114. sıradadır.

[110]²⁰³ طوبى لمن رزق بالعافية

Devlet anuḡ ki rızķı yüsır iledür

Vay anuḡ ḡāline ki ‘usr iledür

Ne ‘acebdür bu kısmet-i insān

Kime düşvār olur kime āsān

[Devlet (nimet ve saadet), rızķı kolaylıkla olan kimsenindir. (Rızķı) zorlukla olanın vay ḡāline!.. Bu insanın kısmeti ne tuhaftır: Kimine zor olur, kimine kolay...]

[111]²⁰⁴ طاعة الله غنيمه

Ger murāduḡsa devlet-i kevneyn

İster iseḡ sa‘ādet-i dāreyn

Ġayrı terk eyle Ḥaķķ’a ḡıdmet kı

Ṭā‘atu’llāḡı var ḡanīmet bil

[Eḡer muradın iki âlem nimetiye, yani dūnya ve ahiret saadetini istersen, başkasını bırak; Cenab-ı Hakk’a hizmet et! Hadi, Allah’a itaat ve ibadeti ganimet bil!..]

[112]²⁰⁵ طر مع الاشكال

İnsüḡ ins iledür yine ünsi

Cinsi her ḡandese bulur cinsi

Zāḡ olmaz ḡümā ile hem-per

Ṭūṭı olmaz ḡurāb ile hem-ser

²⁰³ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 115. sıradadır.

²⁰⁴ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 116. sıradadır.

²⁰⁵ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 117. sıradadır.

[İnsanın alışması (dostluğu) yine insan iledir. Cins, her nerdeyse cinsi bulur.²⁰⁶ Karga, hüma (devlet) kuşu ile birlikte uçmaz; dudu, karga ile arkadaş olmaz.²⁰⁷]

[113]²⁰⁸ طوبى لمن لا أهل له

Zî sa'âdet anuñ ki ferd oldı

Zene aldanmadı vü merd oldı

Nefs hazzın tañayyül eylemedi

Devlet anuñ te'ehhül eylemedi

[(Evlenmeyip) tek kalana, kadına aldanmayan ve mert olana ne mutlu! Çünkü o nefsin hazzını hayal etmemiştir. Devlet (nimet, baht ve saadet), evlenmeyen kimsenindir.²⁰⁹]

[114]²¹⁰ طعام البخيل داء

Yokdurur loğma-i le'îmi yemek

Yegdür andan ki dişlerin çekmek [D55a]

Anı şanma ola devâ-yı 'alîl

Derd olur âdeme ta'âm-ı bañıl [A84a]

²⁰⁶ Burada "Cins cinse çeker" şeklindeki atasözümüze işaret edildiğini söylemek mümkündür. Anılan atasözünün Arapçası da (الجنس الى الجنس يميل) bu dili bilen şair ve yazarlarımız tarafından kullanılmıştır.

²⁰⁷ İkinci beyitte "Her kuş kendi cinsiyle uçar: Güvercin güvercinle, doğan doğanla" manasındaki Fars meseline işaret edildiği söylenebilir.

²⁰⁸ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 118. sıradadır.

²⁰⁹ *Nesrû'l-leâli*'nin başka bazı mütercimleri gibi Latîfî de bu Arapça sözü "Evlenmeyene ne mutlu!" manasında çevirmiştir. Ancak anılan cümlelerin "Tabi ve taraftarları olmayana ne mutlu!" şeklinde tercüme edilmesi -bizce- daha uygun görünmektedir. Çünkü Hz. Ali'nin evlenmeyenlere imrendiği ve insanlara bekâr kalmayı tavsiye ettiğini söylemek doğru olmaz. Nitekim Mustafa bin Şücâ, bu vecizeyi işaret ettiğimiz manada tercüme ve şerh etmiştir. (Mustafa bin Şücâ, *Terceme-i Nesrû'l-leâli*, Millet Yazma Eser Ktp. Ali Emîrî, Şer'îye nr. 629, vr. 53a).

²¹⁰ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 119. sıradadır.

[Cimrinin yemeğini yemek (dinimizde, örfümüzde) yoktur. Dişlerini çekmek, ondan daha iyidir. Onu hastanın ilâcı olur sanma! Pintinin yemeği insana dert olur...²¹¹]

[115] ²¹² طاب وقت من وثق بالله

Her ki dünyâda gözledi maqđür

Vaḳti hoş oldu anuḳ etdi ḫużür

Yemedi kendü ḫâli teşvîşin

Ḥaḳḳ'a tefvîz eyledi her işin

[Her kim dünyada Allah'ın takdirini (kaderin hükmünü) gözetirse, onun vakti güzel geçer; kendisi rahat eder. Çünkü (böyle davranan kimse) kendi hâlinin kaygısını çekmez; her işini Cenab-ı Hakk'a havale eder.]

[116] ²¹³ طال عمر من قصر رجاءه

Şol ki 'âlemde ḫırş u âzı ḳodı

Ḥalka nâz eyledi niyâzı ḳodı

Her kimüñ ki recâsı az oldu

Uzadı 'ömri ser-firâz oldu

[Dünyada hırsı ve açgözlülüğü bırakan kimse, halka ihtiyaç arz etmez; yalvarmayı (muhtaçlığı) bırakır. Ümidi az olanın ömrü uzar; o kişi yüksek ve seçkin olur.]

[117] ²¹⁴ طال عمر من قصر تعبہ

Şol kişinüñ ki hem-demi ğamdur

'Ömri biñ yıl olursa bir demdür

Bu cihânda o sürdi 'ömr-i dırâz

K'oldı anuḳ belâ vü miḫneti az

²¹¹ "Cimrinin yemeği dert, cömerdin yemeği şifadır" mealindeki bir söz, hadis diye rivayet edilmiştir. (Bu rivayet hk. fazla bilgi için bk. Aclûnî, a.g.e., c. 2, s. 49, nr. 1653).

²¹² -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 120. sıradadır.

²¹³ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 121. sıradadır.

²¹⁴ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 122. sıradadır.

[Arkadaşı keder, tasa olan kişinin ömrü, bin yıl olursa da bir andır. Bu dünyada uzun ömrü, belâ ve zahmeti az olan sürer...]

[118] ²¹⁵ ظَلَّ السَّلْطَانُ كَظَلِّ اللَّهِ

İttibâ' eylemek ulü'l-emre

Farz-ı 'ayn oldı Zeyd'e vü 'Amr'e

Emn için ƙal'a-i hüdâ gibidür

Zıll-i şeh sāye-i Hüdâ gibidür

[Müslüman emir sahibine (devlet reisine) uymak, Zeyd ve Amr'e²¹⁶ farz-ı ayn oldu.²¹⁷ Sultanın gölgesi, Allah'ın gölgesi, (himayesi) gibidir; emniyet için hidayet kalesi gibi(sağlam ve güvenli)dir.²¹⁸]

[119] ²¹⁹ ظَمَأَ الْمَالُ أَشَدَّ مِنْ ظَمَأِ الْمَاءِ

Mâli gibi bu 'âlemüñ cânı

Ki sever hâlk cânı gibi anı [D55b]

Bed-ter imiş eyâ hüceste-hişâl

Teşne-i mādān ise teşne-i māl

[Herkesin canı, malı gibi(değerli)dir. Çünkü insanlar onu canları gibi sever. Ey iyi ahlâk sahibi, mala susamış (çok istekli) olan kimse, suya susamıştan daha kötüdür...]

[120] ²²⁰ ظَلَّ الْكَرِيمُ فَسِيحًا

Zıll-i zât-ı kerîm vâsi' olur

Sāyesi sūdmenđ ü nâfi' olur

²¹⁵ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 123. sıradadır.

²¹⁶ Zeyd ve Amr, fetvalarda veya her hangi bir hadiseyi anlatırken, erkekler için sembolik olarak kullanılan isimlerdir.

²¹⁷ Bu beyitte, Müslüman emir sahiplerine itaati buyuran şu mealdeki ayete telmih olunmaktadır: "Ey müminler! Allah'a itaat edin; Peygamber'e itaat edin; sizden olan emir sahiplerine de. (...)" (*Kur'an*, Nisâ Suresi, 4/59).

²¹⁸ "Sultan, yeryüzünde Allah'ın gölgesidir ki, her mazlum kendisine sığınır." (*Şihâbü'l-ahbâr Tercümesi*, a.g.e., s. 81, nr. 219).

²¹⁹ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 124. sıradadır.

²²⁰ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 125. sıradadır.

Çanda kim olsa bir dıraht-ı ‘azîm

Hoş geçer sâyesinde ac u yetîm

[Cömert kişinin gölgesi geniş olur. (Demek oluyor ki) onun gölgesi (himayesi) faydalı olur. Nerede büyük bir ağaç (gibi çevresine faydası dokunan, cömert bir kişi) bulunsa, aç ve yetim olanlar onun sayesinde güzelce yaşar...]

[121] ²²¹ ظلّ عمر الظالم قصير

Sîr olmaz hayâta ehl-i sitem

‘Ademe tîz başar vücûdı kadem

Düşer ol câhdan yeri çeh olur

Zâlimüñ zıll-i ‘ömri kûteh olur [A84b]

[Zalimler hayata doymaz; onların vücudu (varlığı), yokluğa çabuk ayak basar. O câh(makam)dan düşer; yeri çeh (kuyu, kabir) olur... Böylece zalimin ömrünün gölgesi kısa olur.]

[122] ²²² ظلّ الاعوج اعوج

Gerçek erdür o kim ola sözi râst

Olur anuñ sözi gibi özi râst

Sözi kec olanuñ özi kec olur

A‘vecüñ zıllı dañı a‘vec olur

[Sözü doğru olan, gerçek erdir. Onun sözü gibi özü de doğru olur. Sözü eğri olanın özü eğri olur. Eğrinin gölgesi eğri olur...]

[123] ²²³ عدوّ عاقل خير من صديق جاهل

Hîç üşenme ‘adū-yı ‘ākıldan

Saņa yegdür şu dost-ı câhilden

Câhilüñ âdemîlîğı kıt olur

Gâh âdem olur gehî it olur

²²¹ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 126. sıradadır.

²²² -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 127. sıradadır.

²²³ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 128. sıradadır.

[Akıllı düşmandan hiç korkma! O, senin için şu cahil dosttan daha iyidir.²²⁴ Cahilin insanlığı kıt olur. O bazan adam olur, bazan it olur.]

[124] ²²⁵عش قنعاً تكن ملكاً

Her ki olsa hevâ vü hırşa esîr

Bilmez ol kimdürür vezîr ü emîr [D56a]

Dirlik eyle geçin kanâ'atle

Şâh-ı vaqt ol yûri²²⁶ bu devletle

[Her kim nefsinin isteğine ve hırsa esir olsa, o başkan ve yardımcı kimdir, bilmez. Kanaatle geçin, yaşa; haydi bu devlet(nimet ve saadet)le devrin sultanı ol!]

[125] ²²⁷علو الهمة من الإيمان

Himmet eyle 'ulüvv-i himmete var

Tâ ki kâdrüñ refî' ola her bâr

Himmet-i 'âli oldı imândan

Aña sa'y eylegil dil ü cândan

[Haydi, durma, gayret yüksekliğine çalış ki değerini her zaman yüksek olsun. Yüksek gayret imandandır. Can ü gönülden ona çalış!]

[126] ²²⁸عليك بالحفظ دون الجمع في كتب

Fazl vermez kişiye cem'-i kütüb

Edemez anuñ ile def'-i hücüb

Bir satır ezber etmek ola şavâb

Mu'teber hıfzıdır ne cem'-i kitâb

[Kitapları toplamak kişiye bir üstünlük vermez... İnsan onunla (maddi veya manevi) perdeleri, engelleri ortadan kaldıramaz. Bir satırı akılda tutmak

²²⁴ Burada "Akıllı düşman, akılsız dosttan hayırlıdır." şeklindeki atasözümüzün hatırlatıldığı söylenebilir.

²²⁵ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 129. sıradadır.

²²⁶ yûri A, D: geçin B.

²²⁷ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 130. sıradadır.

²²⁸ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 131. sıradadır.

daha doğrudur. İtibarlı olan, okunanın hatırdaki tutulmasıdır, kitap toplamak değil!..]

[127]²²⁹ عیب الكلام طويله

Sözi öz söylemek gerek hem az

Olmıya kışşa gibi dūr u dirāz

İşılâhı degül sözüñ hüneri

Hoşdur ammā müfīd ü muhtaşarı

[Sözü hem az, hem de öz söylemek lâzım. (Sözlerin) hikâye gibi uzun uzadıya olmasın! Sözüñ hüneri, herkesçe bilinmeyen kelimeleri kullanmak değildir. Ama faydalı ve kısa olanı iyidir.]

[128]²³⁰ عسر المرء مقدم اليسر

Ne feraḥ olsa evveli ğamdur

‘Usrı yüsür’ üstine muḳaddemdür

Genc-i bî-renc ile gül-i bî-ḫār

Ele girmez cihānda isteme var [A85a]

[Hangi sevinç olsa, onun öncesi kederdir. Zorluğu, kolaylığından önce gelir.²³¹ Dünyada zahmetsiz hazine ve dikensiz gül ele geçmez. Haydi (böyle olmayacak şeyleri) isteme!]

[129]²³² عيش المريض نزع الروح

Bir beden k’ola pāy-māl-i ‘anā

Şerbet-i mergdür bil aḫa devā [D56b]

Ne şafā vère aḫa cām-ı şabūḫ

K’oldı عيش المريض نزع الروح

²²⁹ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 132. sıradadır.

²³⁰ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 133. sıradadır.

²³¹ Burada “Muhakkak güçlkle beraber kolaylık vardır.” (*Kur’an*, İnşirah Suresi, 94/5-6) mealindeki ayetlere işaret edildiği söylenebilir.

²³² -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 134. sıradadır.

[Zahmetle ayak altında çiğnenen bir beden için ilâç, ölüm şerbetidir. Sabah vakti içilen içki kadehi ona ne zevk verecek?!. (Ağır) hastanın yaşayışı, canının alınmasıdır.]

[130] ²³³ عقیب کلّ یوم لیل

Bu cihân içre her ne buldı kemâl

Ol kemâle mu‘âkıb oldı zevâl

Âhırine eder her evvel meyl

Ki olur ba‘de külli yevmin leyl

[Bu dünyada her ne (şey) kemâl bulur, mükemmel hâle gelirse, o olgunluğu yok oluş takip eder.²³⁴ Her ilk, sonuna meyleder; her günden sonra gece olur...]

[131] ²³⁵ غلام عاقل خیر من شیخ جاهل

Ne verür pîr olana rîş-i sefid

Çün degül ‘ilmi vü kemâli müfid

Şâb-ı ‘âkıl²³⁶ işit kavâbilden

Yig dürür niçe pîr-i câhilden²³⁷

[Mademki ilmi ve olgunluğu kendisine faydalı değildir, o hâlde yaşlı olana ak sakal ne (fayda) verir ki?!. (Şu güzel sözü) kabiliyetli kişilerden dinle: “Akıllı genç, birçok cahil ihtiyardan daha iyidir...”]

[132] ²³⁸ غنم من سلم

Ne bilür sağ şıhhatüñ qâdrin

Ĥasteden şor bu ni‘metüñ qâdrin

Çünkü def‘ eylemez ‘anâyı ğınâ

Muğtenim oldurur ki sâlim ola

²³³ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 135. sıradadır.

²³⁴ Bu mısralarda şu atasözümüzün hatırlatıldığı söylenebilir: “Her kemalin bir zevali vardır.”

²³⁵ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 137. sıradadır.

²³⁶ Şâb-ı ‘âkıl D: Genc-i ‘âkıl A; Bir ‘âkıl B.

²³⁷ pîr-i câhilden A, B: pîr ü câhilden D:

²³⁸ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 138. sıradadır.

[Sağlam olan, sağlığın değerini ne bilir?! Bu nimetin kıymetini hastadan sor!.. Mademki zenginlik zahmeti gidermez; o hâlde sağlam ve güven içinde olan, ganimet almıştır.]

[133] ²³⁹ غمرة الموت أهون من مجالسة الاحمق

Alışur mı cihānda cinn ile ins

Aña benzer bu şoĥbet-i nā-cins [D57a]

Şoĥbet-i bed ki miĥnet-i cāndur

Ĥālet-i nez' o demden āsāndur

[Dünyada insanla cin birbirine alışır mı?!. Bu cinsi bozuk, alçakla arkadaşlık etmek de ona benzer. Kötü ile söyleşmek, arkadaşlık etmek, ruh için zahmettir. Can çekişme, o (şahısla birlikte geçirilen) zamandan daha kolaydır...]

[134] ²⁴⁰ غاب حظّ من غاب نفسه

Būs u āġūş 'ayş ü nūş-ı şafā

Hep qarīn-i fenā hevā vü hebā

Mevt érüp çünki nefis ola ġā'ib

Olur ol zevk ile şafā ġā'ib

[Öpme ve kucaklama, yeme ve içme zevki, hep fāniliġe yakın, heva ve heba (heves ve yok –olmaya mahkûm-)... Ölüm ulaşıp insan kaybolduġunda, o zevkle şafa da yok olur...]

[135] ²⁴¹ غلاء قدر المتوكّلين

Müttaķīler tevekkül ehli olur

Bār-ı cevre taĥammül ehli olur

Ĥaynar ehl-i tevekkülün ġıdri

Çünki Ĥādir Ĥatında var ġadri [A85b] [B174b]

²³⁹ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 139. sıradadır.

²⁴⁰ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 140. sıradadır.

²⁴¹ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 141. sıradadır.

[Takva sahipleri (Allah korkusuyla dinin yasak ettiği şeylerden kaçınanlar), tevekkül ehli ve eziyet yüküne dayanıklı olur. Tevekkül sahib(ler)inin tenceresi kaynar.²⁴² Çünkü her şeye gücü yeten Allah katında değeri vardır.]

[136] ²⁴³ غدرک من دلک علی الاسائة

Çünkü şeytân-ı âdem âdemdür

Seni iqlâl edici hem-demdür

Çünkü oldu delîl-i rāh-ı günāh

Sağa ğadr etmiş oldu ol güm-rāh

[Mademki, "insan insanın şeytanıdır"²⁴⁴, o hâlde seni saptıran arkadaşındır. Günah yolunu gösterdiğinde, bil ki, o doğru yoldan ayrılmış, sana hainlik, vefasızlık, merhametsizlik etmiş olur...]

[137] ²⁴⁵ غضبک عن الحق مقبحة

Dinlemez hakkı ol ki bātıldur

Merd-i kâmil geçinse cāhildür

²⁴² Burada tevekkülün, çalışıp çabalamaksızın tembel tembel oturup işini Allah'a havale etmek değil; üzerine düşen çalışma, sebeplere yapışma vazifelerini yerine getirdikten sonra neticeyi Allah'tan dilemek ve beklemek olduğunu hatırla(t)mak lâzımdır. "İnsana ancak çalıştığı vardır." (*Kur'an*, Necm Suresi, 53/39) mealindeki ayet de çalışmanın gerekliliğini bildirmektedir. Bu konuda İslâm tarihinden şu hadiseyi anmak, vecizenin doğru anlaşılmasına yardımcı olacaktır: Hz. Ömer, bir gün her hangi bir işle meşgul olmayan kimselere "Siz kimlersiniz?" diye sormuş; onlar "Biz tevekkül ehliyiz" cevabını vermişler. Bunun üzerine Hz. Ömer şöyle söylemiştir: "Siz tevekkül ehli değil, teekkül ehlisiniz (hazır yiyicilersiniz)!.. Tevekkül sahibi, taneyi yerin içine atan ve Yaratan'a sığınan adamdır."

²⁴³ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 142. sıradadır.

D nüshasında 136. sırada *Sad-Kelime-i Hazret-i Ali'*de geçen şu Arapça söz ve onun tercümesi vardır:

[136] قيمة كل امرء ما يحسنه

Kıymet-i merd ki 'ağası odur

Ne ki in'âm ide bahâsı odur

Bildiler anuñ ile insânı

Kıymetidür kişinüñ ihsânı

²⁴⁴ Türk atasözü.

²⁴⁵ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 143. sıradadır.

Her sühan ki ola şahîh u şarîh
Ġazab u qahr aña degül mi kabîh

[Batıl (boş, yalan ve çürük) olan, hakkı (doğruyu, gerçeği, Allah Kelâmını) dinlemez. Olgun insan olarak geçinse bile (doğruyu dinlemeyen, gerçeği kabul etmeyen kimse) cahildir. Doğru ve açık olan söze karşı öfkelenmek, üstün gelerek onu mahvetmek çirkin değil mi?!.]

[138] ²⁴⁶ غشك من ارضاك بالباطل

Saņa ol kimse eyledi ‘illet
Kıldı ‘aqluñ rübüde-i Ġaflet [D57b]

Eyleyüp şavb-ı Hâk’dan i’râzı

Ëtdi bir bâñıla seni râzî

[Senin aklını gaflete kaptıran kimse, seni hasta etmiştir. Çünkü seni hak (Allah, doğru ve gerçek) tarafından yüz çevirtip bir batıla razı etmiştir...]

[139] ²⁴⁷ فى كل قلب شغل

Her kişinüñ başında bir sevdâ

Kimi dîn ister ü kimi dünyâ

Aşlı yokdur bu hâlet-i selbüñ

Gör ki bir şugli var her qalbüñ

[Herkesin başında bir sevda (var)... Kimi din(e uygun yaşamak) istiyor, kimi dünya (nimet ve saadeti)... (Kalpteki alâkaları) giderme hâlinin aslı yoktur. Bak, gör ki, her kalbin bir meşgul olacak şeyi var...]

[140] ²⁴⁸ فعل المرء يدل على اصله

Kimsenüñ aşlın etme hîç su’âl

Anı fi’linden eyle istidlâl

Bed ise fi’li aşlı fâsiddür

Mîvesi her dırahta şâhiddür

²⁴⁶ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 144. sıradadır.

²⁴⁷ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 145. sıradadır.

²⁴⁸ -C. Bu sözün tercümesi D nüshasında 146. sıradadır.

[Kimsenin aslını, soyunu hiç sorma! Onu, işinin delil oluşuyla anla!²⁴⁹
Fiili kötüyse, aslı bozuktur. Meyvesi her ağacın (ne olduğunu gösteren)
delildir.²⁵⁰]

[141] ²⁵¹ فاز من سلم من شر نفسه
Âdemüñ başına belâdur nefş
Cism ü cān içre gizli dâ'dur²⁵² nefş
Oldı²⁵³ rāḫat zamāne ḫarrından
Her ki ḫurtuldı nefş şerrinden

[Nefs, insanın başına belâdır; beden ve ruh içinde gizli bir hastalıktır.
Her kim nefsin şerrinden kurtulduysa, zamane zararından rahat (emin)
olur.²⁵⁴]

[142] ²⁵⁵ فرع الشئ يخبر عن أصله
Nesebi merdüm-i nigū-kāruñ
Ḥübdur ḫulḫı gibi ebrāruñ
Nîk ü bed her ne ise āşārı
Fer' olur aşlınuñ nümüdārı [A86a]

[İyilik eden insanın soyu-sopu, hayır sahipleri ve özü- sözü doğru
olanların huyu gibi güzeldir. Bir şeyin aslı (kökü, esası) iyi veya kötü ise, dalı,
yani eserleri de benzeridir...]

²⁴⁹ Bu beyit, "Sorma kişinin aslını; izzetinden bellidir" şeklindeki atasözümüzü andırmaktadır.

²⁵⁰ *İncil*'de "Her ağaç meyvesinden tanınır" manasında cümleler vardır. (*Matta İncili*, 12/ 33-34; *Luka İncili*, 6/ 44).

²⁵¹ C nüshasında bu sözün tercümesinin 2. beyti ile 142. sözün tercümesinin 2. beyti sehven karıştırılmıştır. Bu sözün tercümesi D nüshasında 147. sıradadır.

²⁵² dâdur B, C, D: dūrür A.

²⁵³ Oldı A, C, D: Ol B.

²⁵⁴ "Nefsini kötülüklerden arındıran kurtuluşa ermiş, onu kötülüklere gömen de ziyan etmiştir." (*Kur'an*, Şems Suresi 91/9-10).

²⁵⁵ Bu sözün tercümesi D nüshasında 148. sıradadır.

[143]²⁵⁶ فخر المرء بفضله أولى من فخره بأصله

Faḥr eder māl ü cāh ile cāhil

Nesebi nisbetin eder bâḫıl [D58a]

Bunlar ile tefāḫür ednâdur

Faẓl ile faḥr edinmek evlâdur

[Cahil, mal ve makam-mevki ile övünür. Soyunun ilgisini boşa çıkarır. Bunlarla övünmek pek aşağı(bir davranış)dır. Faziletle övünmek daha iyi ve üstündür.]

[144]²⁵⁷ قسوة القلب من الشبع

Seg-i nefsi gele sözüm esle

Çerb ü şîrîn ile yeter besle

Çok yemekden olur çü kaşvet-i kalb

Niçe bir yer nefâ'isi bu kelb [C45b]

[Gel, sözümü dinle: Nefis köpeğini tatlı ve yağlı yiyeceklerle besleme işi artık yeter. (Yemek için yaşama; yaşamak için ye). Mademki kalp katılığı çok yemekten olur; bu köpek, nefis şeyleri daha ne kadar yiyecek?!.]

[145]²⁵⁸ قرب الاشرار مضرة

Ḥazer et ehl-i şerre olma yakın

Tâ ki şerrinden olasın emîn

Nefs gibi olur mı menba'-ı şer

Ekşer andan gelür kişiye zarar

[Sakın fenalık eden kimselere yakın olma ki onların kötülüğünden emin olasın. Nefs (benlik, nefis-i emmare) gibi kötülük kaynağı olur mu?!. İnsana zarar en çok ondan gelir...]²⁵⁹

²⁵⁶ Bu sözün tercümesi D nüshasında 149. sıradadır.

²⁵⁷ Bu sözün tercümesi D nüshasında 151. sıradadır.

²⁵⁸ Bu sözün tercümesi D nüshasında 152. sıradadır.

²⁵⁹ "...Çünkü nefis, aşırı şekilde kötülüğü emreder..." (Kur'an, Yusuf, 12/ 53).

[146]²⁶⁰ قرين المرء دليل دينه

Hem-demidür kişiyi²⁶¹ şâlih eden

Şâlihî nefsi gibi tâlih eden²⁶²

Kişinüñ hâdi-i sebîli olur

‘Aqlınuñ dîninüñ delîli olur

[İnsanı salih (iyi), iyiyi de kendisi gibi yaramaz yapan, sıkı-fıkı arkadaşıdır. (Arkadaşı) kişinin doğru yol göstericisi olur; aklının ve dininin kılavuzu olur.]

[147]²⁶³ قبول الحق من الدين

Kim ki bir haq huşûşa étse ‘inād

Vardur anuñ tabî‘atında fesād [D58b]

Ehl-i dîn oldur éde haqqı kabûl

Çünkü bir nesneyi göre ma‘kûl

[Doğru bir iş ve konuya karşı inad eden kimsenin tabiatında bozukluk vardır.²⁶⁴ Dindar insan, bir şeyi akla yatkın gördüğünde hakkı (Cenab-ı Hakk’ın dinine uygun olanı, doğruyu, gerçeği) kabul edendir.]

[148]²⁶⁵ قدر المرء بهيمته

Kimde ki ola himmet-i vâlâ

Ser-bülend ola serv ü nahl-âsâ

Çadri ile bulur kişi şadri

Hem olup himmeti kadar çadri

²⁶⁰ Bu sözün tercümesi D nüshasında 153. sıradadır.

²⁶¹ kişiyi C, D: kişinüñ A, B.

²⁶² Şâlihî nefsi gibi tâlih iden B, D: Tâlihî nefsi gibi şâlih iden A, C.

²⁶³ Bu sözün tercümesi D nüshasında 154. sıradadır.

²⁶⁴ Burada şu mealdeki hadisi hatırla(t)mak uygun olur: “Allah’ın en sevmediği kimseler, hakkı kabul etmeyen inatçı düşmanlardır” (*Buhârî*, “Ahkâm”, 34, *Müslim*, “İlm”, 5).

²⁶⁵ Bu sözün tercümesi D nüshasında 155. sıradadır.

[Kimde yüksek gayret bulunsa, servi ve hurma ağacı gibi onun başı yüksek olur. İnsan başköseyi değer ve derecesiyle elde eder. Onun kıymeti de gayreti kadar olur...]

[149]²⁶⁶ قول المرء تخبر عما في قلبه

Kalb-i merdüm ki maḥzen-i sırdur

Kelimâti o sırrı muḥbirdür

Gerçi sırrı nihân eder cāndan

Sözi ammā ḥaber vērür andan [A86b] [C46a]

[İnsanın kalbi sırrın mahzenidir; sözleri o sırrı haber vericidir. Gerçi sırrı candan gizler; ama sözü ondan haber verir.]

[150]²⁶⁷ كفاك من عيوب الدنيا ان لا تبقى

Luṭf u ḳahrı geçer bu dünyānuḡ

Zıll-i zā'il misālīdür anuḡ

'Ayb-ı dünyā hemīn saḡa²⁶⁸ bu yeter

Bī-beḳā olduḡı kifāyet eder

[Bu dünyanın iyiliḡi de üzüntüsü de geçer... Geçici gölge onun örneḡidir. Dünya (hayatı ve nimeti) için kusur olarak devamsız oluşu yeter...]

[151]²⁶⁹ كفران التَّعْمَة مزيلها

Her ki bir ni'meti ede inkār

Ola küfrān-ı ni'me ol keffār

²⁶⁶ Bu sözün tercümesi D nüshasında 156. sıradadır.

²⁶⁷ Bu sözün tercümesi D nüshasında 157. sıradadır.

D nüshasında 150. sırada *Sad-Kelime-i Hazret-i Ali'*de yer alan şu Arapça söz ve onun tercümesi vardır:

[150] قيمة كل امرء ما يحسنه

Ḳışinüḡ ḳıymetidür iḥsānı

Anuḡ ile bilürler insānı

Anuḡ ile bulur ḳişi şadı

Bilinür anuḡ ile hem ḳadri

²⁶⁸ hemīn saḡa A, B: saḡa hemīn C, D.

²⁶⁹ Bu sözün tercümesi D nüshasında 158. sıradadır.

Gider andan o ni'met âhîr bil

Ëder inkâr o ni'meti zâ'il

[Her kim bir nimeti inkâr etse, o iyilik bilmeyen şahıs, nankörlük etmiş olur. Bil ki, o nimet, sonunda ondan gider. İnkâr (nankörlük), o nimeti sona erdirir.]

[152]²⁷⁰ كمال العلم فى الحلم

Ey hünermend odur kemâl-i 'ilm

Ki ola 'ilmüğe netice hilm²⁷¹ [D59a]

'İlm-i bî-hilmi tütma sen²⁷² maqbûl

Mîvesiz bir dırahta beşzer ol

[Ey hünerli (ilim, sanat, marifet sahibi), ilmin olgunluğu, o bilginin sonucunun hilm (huy yumuşaklığı) olmasıdır. Hilmsiz ilmi hoş karşılama! Meyvesiz bir ağaca benzer o...]

[153]²⁷³ كافر سخى ارجى فى الجنة من مسلم شحيح

Mümsikâ gel şehâyı gör ki şahî

Kendü küfrinde kâfir ise daği

Mü'min olan baħılden hâşâ

Anda artuğ olur²⁷⁴ behişte recâ

[Ey eli sıkı (insan), gel cömertliği gör ki, cömert, küfür içinde bir kâfir olsa bile, onda, mümin olan cimriden -Allah göstermesin!- cennete girme ümidi daha fazla olur...]

[154]²⁷⁵ كثرة الزيارة تورث الملاة

Çok varanlardan olma yârâna

Varma varduğca şâyed uşana

²⁷⁰ Bu sözün tercümesi D nüshasında 159. sıradadır.

²⁷¹ Ki ola 'ilmüğe netice hilm A, C, D: Ki o 'ilme netice ola hilm B.

²⁷² tütma sen A, B, C: tütma ki D.

²⁷³ Bu sözün tercümesi D nüshasında 160. sıradadır.

²⁷⁴ olur A, C, D: ola B.

²⁷⁵ Bu sözün tercümesi D nüshasında 161. sıradadır.

Anı şanma maḥabbete yetişür²⁷⁶

Çok ziyâret melâlete yetişür [C46b]

[Dostlara (ziyaret için) çok gidenlerden olma! Gitme; çünkü (arkadaş, komşu veya yakınların yanına sık) gittikçe usanabilir. Onun sevgiye ulaşacağını (muhabbete vesile olacağını) sanma! Çok ziyaret, usanmaya sebep olur.²⁷⁷]

[155]²⁷⁸ لين الكلام قيد القلوب

Kimünj olsa kelâmı hûb u laṭîf

Halka êtse kelâmını talṭîf

Böyle şîrîn-kelâm olan dil-bend

Niçe niçe ḳulûbı eyler bend

[Kimin sözü güzel ve yumuşak olsa, o, insanlara sözünü gönül okşayıcı şekilde söylese, böyle tatlı dilli olan gönül bağlayıcı, birçok kalpleri (kendisine) bağlar.]

[156]²⁷⁹ لين قولك تحبب

Sühân-ı nerm olur vefâya sebep

Ṭa'ne vü 'unf olur cefâya sebep

Halka hulk-ı meveddet evlâdur

Sözde lînet maḥabbet-efzâdur [A87a]

[Yumuşak söz vefaya vesile; yerme, çekiştirme ve sertlikse eziyete sebep olur. İnsanlara sevgi ve dostluk huyu daha uygundur. Söz söylemede yumuşaklık, sevgiyi artırır.]

²⁷⁶ yetişür A, C, D: erişür B.

²⁷⁷ "Seyrek ziyaret et ki, daha çok sevilesin" mealinde bir hadis vardır. (*Şihâbü'l-ahbâr Tercümesi*, a.g.e., s. 130, nr. 403).

²⁷⁸ Bu sözün tercümesi D nüshasında 162. sıradadır.

²⁷⁹ Bu sözün tercümesi D nüshasında 163. sıradadır.

[157]²⁸⁰ ليس الشَّيب من العمر

Pîr iken olmadı kimesne yigit

Yüri gür u kefen tedârikin ét [D59b]

Çün kuvâdan kıvâm êde firâr

Bu²⁸¹ zamânı ‘ömürden étme şümâr

[Kimse yaşlıyken genç olmadı... Hadi kendine kefen ve kabir hazırla! (Ölümün yaklaştığını bilerek ona ve ahirete hazırlan!..) Duyulardan kıvam kaçtığında, sen bu zamanı ömürden sayma!..]

[158]²⁸² ليس للحسود راحة

Her kime ki hâsed ola ‘âdet

Bil ki étmez o renc anı râhât

Hâsedinden hâsûda sûd olmaz

Çısmet-i ğayrdan vürüd olmaz

[Her kimin âdeti kıskançlık olsa, o zahmet onu rahat bırakmaz. Kıskançlığından kıskanca fayda olmaz. Çünkü başkasının kısmetinden ona (bir şey) gelmez.]

[159]²⁸³ ليس الشَّهْرَة من الرِّعْوَة

İsteme anı k’olasın meşhûr

Vêresin şöhret ile nefse ğurûr

Şöhret âfetdürür ‘uğûbetden

Dağı bir câmedür ru‘ünetden [C47a]

[Tanınmış olmayı, şöhretle kendine gurur vermeyi isteme! Şöhret, ceza ve eziyetten bir belâdır.²⁸⁴ Ayrıca insana ağır gelecek ve zahmet verecek elbise(gibi)dir.]

²⁸⁰ Bu sözün tercümesi D nüshasında 164. sıradadır.

²⁸¹ bu A, C, D: ol B.

²⁸² Bu sözün tercümesi D nüshasında 165. sıradadır.

²⁸³ Bu sözün tercümesi D nüshasında 166. sıradadır.

²⁸⁴ “Şöhret afettir” şeklinde bir atasözümüz vardır.

[160]²⁸⁵ ليس لسلطان العلم زوال

Devlet-i māl ber-ḳarār olmaz

Peyine²⁸⁶ düşme pâydar olmaz

Devlet-i ‘ilmi gör zevāli yok

Salṭanatdur ki intikālî yok

[Mal devleti (nimeti, saadeti), devamlı olmaz. Onun ardına düşme! Çünkü sürekli olmaz. İlim nimetine bak, gör ki, onun geçiciliği yoktur. (İlim nimet ve saadeti) geçici olmayan bir sultanlıktır.]

[161]²⁸⁷ مجلس الكرام حصون الكلام

Meclis ü maḥfil-i kibār u kirām

Ḥıfz-ı sırr içün oldu ḥıṣn-ı kelām

Her sühan-ḳin ola mı hem-dem-i rāz

Yaraşur ol ḥarīme maḥrem-i rāz

[Büyüklerin ve değerli kişilerin toplanıp görüştüğü yer, sır saklamak için sözün kalesi oldu. Her dedikoducu, sırrın canciğer arkadaşı olur mu?!. O harime (yabancıların girmesine izin verilmeyen yere), sırrın mahremi olan yaraşır.]

[162]²⁸⁸ من كثر كلامه كثر ملامه

Her ki êtdi kelāmını teḳşir

Êtdi ḥaclet anı esir ü kesir [D60a]

Çok kelāmuḡ melāmı bî-mer olur

Ki nedāmet nedīme ekşer olur

[Her kim sözünü çoğaltırsa, utanç onu esir eder ve kırılmış yapar. Çok sözün çekiştirilmesi de çok olur. Sohbet arkadaşının (büyükleri fıkra ve hikâyeleriyle eğlendiren kimsenin) pişmanlığı sayısız olur...]

²⁸⁵ Bu sözün tercümesi D nüshasında 167. sıradadır.

²⁸⁶ Peyine B, D: Pâyına A, C.

²⁸⁷ Bu sözün tercümesi D nüshasında 168. sıradadır.

²⁸⁸ Bu sözün tercümesi D nüshasında 169. sıradadır.

[163]²⁸⁹ متقبّة المرء تحت لسانه

Söz ile fark olur zelîl ü 'azîz

Söyledükde olur bu şübhe temîz [B175a]

Sözine bak sözünden anla eri

Dili altındadır erüñ güheri²⁹⁰ [A87b]

[Aşağı ve yüksek olan kimse sözüyle ayırt edilir. Bu şüphe, (insan) söz söylediğinde seçilip ayrılır. Sözüne bak; insanı sözünden anla! İnsanın aslı, esası dilinin altındadır.]

[164]²⁹¹ مجلس العلم روضة من رياض الجنة

'Ulemâ şoḥbetine eyle heves

Yüri cühhâlden 'alâkayı kes

Meclis-i 'ilme gel ki hikmetden

Oldı bir ravza bâğ-ı cennetden [C47b]

[Âlimlerin sohbetine heves et! Hadi, cahillerden alâkayı kes; ilim meclisine gel! Çünkü orası hikmetten ötürü cennet bahçelerinden bir bahçe olmuştur.]

[165]²⁹² مشرب العذب مزدحم

Çanda kim olsa bir vücūd-ı kerîm

Üşer iḥsânına fakîr ü yetîm

Çeşmenüñ ki ola şuyı tatlı

Çok olur anda izdiḥâm ü gülü

[Nerede kerem sahibi, cömert bir vücut (kişi) bulunsa, fakir ve yetimler onun bağışına üşüşür. Bir çeşmenin suyu tatlı olsa, orada izdiham ve kalabalık çok olur...]

²⁸⁹ Bu sözün tercümesi D nüshasında 170. sıradadır.

²⁹⁰ güheri C: hüneri A, B, D.

²⁹¹ Bu sözün tercümesi D nüshasında 171. sıradadır.

²⁹² Bu sözün tercümesi D nüshasında 172. sıradadır.

[166] ²⁹³ مجالسة الاحداث مفسدة الدين
 Hem-nişin olmak ehl-i bid'at ile
 Qalbe gaflet vèrür çalâlet ile
 Kişinüñ dînini fesâda vèrür
 Vera'ı hırmenini bâda vèrür

[Bidat sahipleriyle birlikte oturmak, kalbe sapıklıkla gaflet verir. İnsanın dinini fesada uğratar (bozar); takvasının harmanını yeke verir!..]

[167] ²⁹⁴ ما ندم من سكت
 Olagör ni'met-i şamt ile men'üt²⁹⁵
 Nâdim olmadı ol ki itdi sükût [D60b]
 Cirmi gerçi lisānuñ oldu şağîr
 Beli cirmi şağîr ü cürmi kebîr

[Susma nimetiyle övülmüş ol! Susan kimse pişman olmaz... Gerçi dilin cirmi küçüktür; ama cürmü (suçu, günahı) büyük...]

[168] ²⁹⁶ نور قبرك بالصلوة في الظلم
 Géceler²⁹⁷ içre ét ku'üd u kıyām
 Tâ ki nūr ile şubh ola ol şām
 Yatma gafletle dün namāzına şur
 Qıla tâ nūrî kabrünü ma'mūr²⁹⁸

[Geceleri (ibadet için) otur, kalk ki o akşam aydınlıkla sabah olsun! Gafletle yatma; geceleyn namaza kalk ki onun nuru kabrini mamur (bayındır) etsin!]

²⁹³ Bu sözün tercümesi D nüshasında 173. sıradadır.

²⁹⁴ Bu sözün tercümesi D nüshasında 174. sıradadır.

²⁹⁵ Bu mısra da vezin aksıyor. Eğer mısra, "Olagör şamt ni'met ile men'üt" şeklini alırsa, vezin aksaklığı bir nebze giderilmiş olur.

²⁹⁶ Bu sözün tercümesi D nüshasında 175. sıradadır.

²⁹⁷ Giceler A, C, D: Gice B.

²⁹⁸ ma'mūr A, B, C: pür-nūr D.

[169]²⁹⁹ نار الفرقة احْرَ من نار جهنّم

Ey dirîğâ aharr imiş kat kat

Nâr-ı dūzahdan âteş-i firkat

İşinurdu yerine ehl-i cahîm

Anlara³⁰⁰ olsa bu 'azâb-ı elîm [C48a]

[Eyvahlar olsun, ayrılık ateşi cehennem ateşinden kat kat daha sıcakmış (yakıcıymış)! Eğer bu acıklı azap onlara olsa, cehennemdekiler yerlerine ısınırdu...]

[170]³⁰¹ نيل المنى في الغنى

Her kime ki ğinâ ola hâşıl

Olur ol ârzūsına vâşıl

Her murādâtı alışur verişür³⁰²

Her neye ki şuna eli erişür [A88a]

[Her kim zenginlik elde ederse, o, arzusuna ulaşır; her isteğini karşılıklı alıp verir. Her neye el uzatsa, ona erişir.]

[171]³⁰³ نعت الى نفسك حين شاب رأسك

Şol kişi kim sefid-ser oldı

Mevtden nefsine haber oldı

Deheni dürci bî-güher kaldı

Gerçi ki anda hırş-ı zer kaldı

[Başı beyaz olan (saçı ağaran) şu kimsenin kendisine ölümden haber verilmiştir... Her ne kadar onda altın hırsı kaldıysa da ağzının kutusu incisiz (dişsiz) kalmıştır...]

²⁹⁹ Bu sözün tercümesi D nüshasında 176. sıradadır.

³⁰⁰ Anlara B: Olara A, C, D.

³⁰¹ Bu sözün tercümesi D nüshasında 177. sıradadır.

³⁰² Her murādâtı alışur virişür A, D: Her edâyı alışur u virişür B, C.

³⁰³ Bu sözün tercümesi D nüshasında 178. sıradadır.

[172]³⁰⁴ نسيان الموت صداء القلب

Nice yād ola dilde ḫāl-i memāt

Ki olur zikri hādīmü'l-lezzāt³⁰⁵ [D61a]

Līk dilden giderme sen anı

Pās eder gönli mevt nisyānı

[Ölüm hâli gönülde nasıl hatırlanır ki?.. Onu hatırlamak, anmak lezzetleri yok edicidir.³⁰⁶ Fakat sen onu dilden (kalbinden veya dilinden) giderme! Çünkü ölümü unutmak, gönlü paslandırır.]

[173]³⁰⁷ وحدة المرء خير من جليس السوء

Çün zararlıdır kişiye hem-dem-i bed

Yeg dūrür vahdet içre olmak ferd

Çünkü andan tevehhüm ola zarar

Şoḫbetinden kıl ihtiyāt ü ḫazer

[Mademki kötü canciğer arkadaş insana zararlıdır, o hâlde yalnızlık içinde tek kalmak daha iyidir. Zarar kuruntusu (ihtimali) olduğunda, onun arkadaşlığından sakın; ona karşı tedbirli bulun!]

[174]³⁰⁸ وضع الاحسان فى غير موضعه ظلم

Cūd u luḫ u kerem yerine gerek

Tā ki biḫ yazıla birine gerek

Zulm olur bir maḫalle bil anı

Yerine etmesen bir iḫsānı

³⁰⁴ Bu sözün tercümesi D nüshasında 179. sıradadır.

³⁰⁵ C nüshasının müstensihî bu sözün tercümesinin 2. beyti yerine sehven 182. sözün 2. beytini yazmıştır.

³⁰⁶ "Hādīmü'l-lezzât" tamlamasıyla "Zevkleri yok edeni çok anın!" manasındaki hadisin hatırlatıldığını söylemek mümkündür. "Hādīmü'l-lezzât"(lezzetleri yok eden)in ne olduğu sorulduğunda, Hz. Peygamber "Ölüm..." cevabını vermiştir. (*Nesâî*, "Cenâ'iz", 3, *İbn Mâce*, "Zühd", 31, *Tirmizî*, "Zühd", 4).

³⁰⁷ C nüshasında bu sözün tercümesi 110., D nüshasında 180. sıradadır.

³⁰⁸ C nüshasında bu sözün tercümesi 111., D nüshasında 181. sıradadır.

[Cömertlik ve iyiliğin yerine olması lâzım ki, (amelleri kaydedenler) birine bin (sevap) yazsınlar.³⁰⁹ Bir iyiliği (uygun) yerine etmesen, o zulüm olur.]

[175]³¹⁰ وزر صدقة المَنَّان اكثر من اجره

Luṭfuṅı minnet ile étme hebâ

Tâ bulasın³¹¹ cezâ gününde cezâ

Minnet étme ziyâd olur andan

Vizr-i minnet ol ecr-i ihsândan

[İyiliğini başa kakmakla mahvetme ki, (ahirette amellere karşılık verileceği) ceza gününde mükâfat elde edesin. Başa kakmanın günahı, o iyiliğin sevabından daha fazla olur.]

[176]³¹² وصول مقدم من خاف كثره

Kimde ki olsa dirhem ü dînâr

Yâr olur anuṅ ile her ağyâr

Zer ile gül gibi ser üzre olur

Çün tehî-kîse ol' ayakda alur

[Kimde gümüş ve altın para bulunsa, onunla her yabancı dost olur. Altınıyla gül gibi baş üstünde tutulur.³¹³ Kesesi boş olduğunda işi ilerletemeyip yarıda bırakır.]

³⁰⁹ Burada Allah yolunda harcanan mallara kat kat mükâfat verileceğini bildiren şu mealdeki ayete işaret edildiği söylenebilir: "Allah yolunda mallarını harcayanların örneği, yedi başak bitiren bir tane gibidir ki, her başakta yüz tane vardır. Allah dilediğine kat kat fazlasını verir. (...)" (*Kur'an*, Bakara Suresi, 2/ 261).

³¹⁰ Bu sözün tercümesi C nüshasında 112, D nüshasında 182. sıradadır

³¹¹ Tâ bulasın A, C, D: Bulasın tâ B.

³¹² Bu sözün tercümesi C nüshasında 113., D nüshasında 183. sıradadır.

³¹³ Bazı tarihî, edebî eserlerden anlaşıldığına göre, Latîfî'nin bu kitapçığını telif ettiği devirde de bazı kimseler kavukla sarık arasına gül, muska, hilâl, hutbe kâğıdı, misvak vb. şeyler koyardı. (Örnekler için bk. Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, haz. Cemâl Kurnaz, Ankara 1993, s. 362-63).

[177]³¹⁴ ولد الشيخ يتيم

Pīrlıkde ‘ıyāle étme heves

Şāyed ola yetīm olup bī-kes [D61b]

Veledüñ pīre érmeye mededi

Pīr olanuñ yetīm olur veledi [A88b]

[Yaşlılıkta çoluk-çocuk sahibi olmaya heveslenme! Eğer (ihtiyarlık çağında çocuğun) olsa, yetim olup kimsesiz kalır. Çocuğun yaşlıya yardımı da dokunmaz. Yaşlı olanın çocuğu yetim olur.]

[178]³¹⁵ هات ما عندك تعرف به

Žāyi‘ olur kişide fazl ü hüner

Anı göstermez ise halka eger

Hüner oldur ki gösteresin anı

Bileler anuñ ile tā ki seni

[Kişideki fazilet ve hüner, eğer insan onu halka göstermezse, zayi olur (yiter, elden çıkar). Hüner, gösterilen, (insanların) seni kendisiyle bildikleri şeydir.]

[179]³¹⁶ هربك من نفسك انفع من هربك من الاسد

Ādeme gerçi kim ‘adüvdür esed

Nefs andan velī eşerr ü eşed³¹⁷

Dëmem anı sibā‘ u dedden kaç

Ger kaçarsañ bu nefsi-i bedden kaç [C50a]

[Gerçi aslan insana düşmandır; fakat nefis ondan daha şerli ve şiddetlidir. Sana yırtıcı hayvanlardan ve et yiyen yabancı hayvandan kaç demem! Eğer kaçarsan, bu kötü nefisten kaç!]

³¹⁴ C nüshasında bu sözün tercümesi 114., D nüshasında 184. sıradadır.

³¹⁵ C nüshasında bu sözün tercümesi 115., D nüshasında 185. sıradadır..

³¹⁶ C nüshasında bu sözün tercümesi 117., D nüshasında 186. sıradadır..

³¹⁷ eşerr ü eşed A, D: eşedd ü esed B, C.

[180]³¹⁸ هموم المرء بقدر همته

Ġayretini kıomaz olursa ħavâş

Bu belâdan berîdürür eşĥâş

Ṭağlar denlü gayretün ġamı var

Herkesün ħimmeti kıadar hemi var

[(İnsan) adı-sanı belli, ileri gelen kışilerden olursa, gayretini (adına ve namusuna zarar verecek şeylere karşı koyma duygusunu) bırakmaz. (Sıradan) şahıslar bu belâdan uzaktır. Gayretin dağlar kadar kaygısı var. Herkesin gayreti kadar kederi var...]

[181]³¹⁹ همّة المرء قيمته

Râh-ı Ḥaĥĥ'a sebîl olur ħimmet

Her murâda delîl olur ħimmet

Dün u bî-ħimmetün ne rağbeti var

Kişinün ħimmetince kıymeti var

[Gayret, Hak yoluna sebil (yol) ve her isteğe delil (kılavuz) olur. Alçak ve gayretsiz kimsenin ne değeri var?!. İnsanın gayreti kadar kıymeti var.]

[182]³²⁰ هم السعيد آخرته وهم الشقي ديناه

Ola her kim ki âĥiret-endîş

Ġam-ı dünyâ için yemez teşvîş [D62a]

Nîk ü bed görñli içre eyledi cā

Ġam-ı 'uĥbā ile ġam-ı dünyâ³²¹

[Her kim ahiret düşünceli (ebedî hayatını daha çok düşünür) olsa, dünya kaygısı için gam yemez. İyinin kalbinde ahiret tasası, kötünün içinde ise dünya kaygısı yer tutar...]

³¹⁸ Bu sözün tercümesi D nüshasında 187. sıradadır..

³¹⁹ Bu sözün tercümesi D nüshasında 188. sıradadır..

³²⁰ Bu sözün tercümesi D nüshasında 189. sıradadır..

³²¹ ġam-ı dünyâ A, C: hem-i dünyâ B, D.

[183] ³²² هلاك المرء فى العجب

Meskenet ehli añaıla öger el

Lîk kibr ehli añaıla söger el

Kibr ü ‘ucb ile şatmağıl hünerün

Çünkü ‘ucbındadır helâki erün

[Alçak gönüllü olan(lar) anılsa, el-âlem onları över; ama kibirli kimse(ler) anılsa, insanlar on(lar)a söver. Kibir ve kendini beğenmişlikle hünerini söyleme! Çünkü kişinin mahvoluşu kendini beğenmişliktedir.]

[184] ³²³ لا امان لمن لا ايمان له

Kimün olmasa ‘ahd ü eymānı

Deme mü’min ki yoqdurur ĩmānı

Oldı ikrār çünki ĩmāndan

Ehl-i ĩmān bilindi eymāndan [A89a]

[Kimin sözü ve yeminleri (doğru) olmasa, ona mümin deme! İmanı yoktur onun! Çünkü (içten inandığı şeyleri) dil ile söyleme imandandır.³²⁴ İman sahib(ler)i yeminlerinden bilinir.]

[185] ³²⁵ لا غنى لمن لا فضل له

Şahs-ı bî-fazl olanı şanma ğanī

Belki oldur cehālet ile denī

Māl ü cāhına bakma cāhildür

Hakqı bilmez her işi bātıldur

[Fazileti (şahsi meziyeti, ilim, olgunluk ve iyiliği) olmayan şahsı zengin sanma! Belki o cehaletiyle alçaktır. (Böyle kimsenin) malına, makamına

³²² Bu sözün tercümesi C nüshasında 100., D nüshasında 190. sıradadır..

³²³ Bu sözün tercümesi C nüshasında 101., D nüshasında 191. sıradadır..

³²⁴ İman, kalbin fiili olup İslamca inanılması gereken şeyleri içten doğrulamaktır. İnanılan şeyleri ikrar, yani dille söyleme ise, o kişinin diğer kimseler tarafından Müslüman olarak bilinmesi, buna göre muamele görmesi için gereklidir. Bundan dolayı iman, “Kalb ile tasdik, dil ile ikrar” şeklinde tarif edilir. Kalbin tasdiki olmayınca, inandığını dille söylemenin Allah katında bir değeri yoktur.

³²⁵ Bu sözün tercümesi C nüshasında 102., D nüshasında 192. sıradadır.

bakma; kendisi cahildir... Hakkı (gerçeği, doğruyu, Allah'ın emrini, kendi varlığında başkasının alacağı payı) bilmez. Her işi boştur onun...]

[186]³²⁶ لا فقر للعافل

‘Âkıl olan kişi fakîr olmaz

‘İzzet ehli olur hakîr olmaz

‘Âkıla ‘aklı bes çü sermâye

Şeref-i ‘akl ile bulur pâye

[Akıllı olan kişi fakir olmaz; itibar sahibi olur; hor-hakir olmaz. Akıllıya aklı sermaye olarak yeter. O, akıl şerefiyle derece elde eder.]

[187]³²⁷ لا غمّ للقانع

Anuñ-içün ne ğam ki kâni‘ ola

Ğam anuñ-çündürür ki ğami‘ ola [D62b]

Olmadı halk içinde ħır u denî

Şol ki oldı kanâ‘at ile ğanî

[Kanaatkâr olan kişi için ne tasa? (Keder yoktur). Keder, tasa, tamahkâr olan içindir. Kanaatle zengin olan şu kimse, halk içinde hor ve alçak olmaz.]

[188]³²⁸ لا وفاء للمرأة

Zende olmaz vefâ bu söz ħağdur

Mağrem olmağa gerçi elyağdur

Şayd olurken kişiyi şayd eyler

Bend-i keyd ile anı kayd eyler

[Gerçi sırdaş olmaya pek lâyıktır ama kadında vefa olmaz. Bu söz gerçektir. Av olurken insanı avlar; hile bağıyla onu bağlar...]

³²⁶ Bu sözün tercümesi C nüshasında 103., D nüshasında 193. sıradadır.

³²⁷ Bu sözün tercümesi C nüshasında 104., D nüshasında 194. sıradadır.

³²⁸ Bu sözün tercümesi C nüshasında 105., D nüshasında 195. sıradadır.

[189] ³²⁹ لا حرمة للفاسق

Kendüyi her ki zühde hem-dem eder

Zühd ü taqvâ anı mükerrem eder

Olmasa taş mı hürmet-i fâsık

Anı ne halk sever ve ne Hâlik³³⁰

[Her kim kendisini zühde canciğer arkadaşı ederse, zühd ve takva onu aziz ve muhterem eder. Fâsığın (günahkârın, doğru yoldan sapmış kimsenin) itibarı olmasa, buna şaşılır mı?!. Onu ne halk sever, ne de Hâlik...]

[190] ³³¹ لا كرامة للكاذب

Kâzibün halk içinde hürmeti yok

Çavli şâdıķ degül kerâmeti yok

Şanma andına inanur el anuñ

Gerçeğin de yalan şanur el anuñ [B175b]

[Yalan söyleyenin halk içinde itibarı yok... Sözü doğru değil; bundan dolayı şerefi yok... El-âlemin onun yeminine inandığını sanma! İnsanlar onun gerçeğini de yalan sanır!..]

[191] ³³² لا دين لمن لا مروءة له

Añma ol nâkes ü ĥassi zinhâr

Âdemî zümresinden etme şümâr

Ehl-i dil nâkes ü zanîñ³³³ olmaz

Bî-mürüvvet olanda dîn olmaz [A89b]

[O cimri, insaniyetsiz ve alçağı sakın anma! Onu insan sınıfından sayma! Gönül sahibi, arif, cimri ve pinti olmaz. Mürüvetsiz (insaniyetsiz) olanda din olmaz!]

³²⁹ Bu sözün tercümesi C nüshasında 106., D nüshasında 196. sıradadır.

³³⁰ Anı ne halk sever vü ne Hâlik B: Anı ister ne halk u ne Hâlik A, C, D.

³³¹ Bu sözün tercümesi C nüshasında 107., D nüshasında 197. sıradadır.

³³² Bu sözün tercümesi C nüshasında 108., D nüshasında 198. sıradadır.

³³³ zanîñ C, D: ĥayr B: ĥaşın A.

[192]³³⁴ لا دين لمن لا غيره له

Erligi şanma rîş ü sebletdür

Belki ol 'âr ile hamiyyetdür [D63a]

Mü'min olmaz o ki hamiyyeti yok

Dîni yokdur anuñ ki gayreti yok

[Erkekliği sakal ve bıyık sanma! Muhakkak ki, o hayâ ve hamiyettir. Hamiyeti olmayan mümin olmaz. Gayreti³³⁵ olmayanın dini yoktur.]

[193]³³⁶ يحشر الناس على ما فاتهم

Bir kişiye erişe nāgeh mevt

Nîk ü bedden ne işde kim ola fevt

Ol kişi ol 'amelle haşır olısar

'Âkıbet çünkü haşır ü neşir olısar

[Bir kişiye ansızın ölüm ulaşırsa, iyi veya kötü hangi iş üstünde vefat etse, mademki sonunda haşır ve neşir olacak, o kişi o amelle haşrolacak...³³⁷]

[194]³³⁸ يطلبك الرزق كما تطلبه

Rızkuña sen nice ki³³⁹ t̄alibsin

Cüst ü cū ile aña rāğıbsın

Sa'y édüp sen nice ararsañ anı

T̄alibüñdür arar o dañı seni

[Rızkına sen nasıl istekliysen, arayıp sormayla rağbet ediciysen, çalışıp onu nasıl ararsan, o da sana isteklidir, seni arar...³⁴⁰]

³³⁴ Bu sözün tercümesi C nüshasında 109., D nüshasında 199. sıradadır.

³³⁵ "Gayret", burada kişinin adı, namusu, aile ve dini gibi değerli bildiği şeylere saldırı olduğunda dayanamayıp karşılık vermesi hissi demektir.

³³⁶ Bu sözün tercümesi C nüshasında 120., D nüshasında 200. sıradadır.

³³⁷ Bu vecizenin, "Her kul ne ile haşır neşir olarak ölmüşse, ona göre diriltilir." (Müslim, "Cennet", 83) mealindeki hadisle benzerliği açıktır.

³³⁸ Bu sözün tercümesi C nüshasında 121., D nüshasında 201. sıradadır.

³³⁹ nice ki B: nite ki A, D: nitekim C.

³⁴⁰ Bu vecize, hadis olarak rivayet edilen ve rızkın insanı istediğini bildiren sözlerle benzerlik göstermektedir: "Bir insanı eceli nasıl arayıp bulursa, rızkı da öyle arar."

[195]³⁴¹ يَا تَيْك مَا قَدَّرَ لَكَ

Hergiz olmaz naşîb olana zevāl

Çünkü kısmetde oldı saña nevāl

Yetişür olsa saña her ne kadar

OI³⁴² ki rûz-ı kaçâda oldı kader

[Mademki kismette sana bağışlandı, nasip olana asla zeval olmaz. Kaza gününde sana (Allah tarafından) takdir edilen şey her ne kadarsa sana ulaşır.
343]

[196]³⁴⁴ يَعْمَلُ النَّمَامَ فِي سَاعَةِ فَتْنَةِ اشْهَرِ

Şakın ol kimseden ki fitne êde

Birbirinden bu halka söz ilede

Fitne kim olmaya bir ayda tamām

Anı bir demde eyleye nemmām

[Fitne eden, insanlara birbirinden söz taşıyan kimseden sakın! Koğucu, ara bozucu, bir ayda tamam olmayan fitneyi bir anda yapar!..]

[197]³⁴⁵ يَسُودُ الْمَرْءُ قَوْمَهُ بِالْإِحْسَانِ إِلَيْهِمْ

Çavmine her ki eyleye ihsân

Çavmi içre olur ‘azîmü’ş-şân [D63b]

Anı âhîr o luğf u cûd u siyer

Çavmine server ü ser-âmed êder

“İnsanoğlu ölümden kaçır gibi rızkıdan kaçsa, ölümün ona ulaştığı gibi rızkı da onu bulur.”

³⁴¹ Bu sözün tercümesi C nüshasında 122., D nüshasında 202. sıradadır.

³⁴² OI B, C: Ne A, D.

³⁴³ Bu söz, “Kaderde ne yazılmışsa, o olur.” “(Allah tarafından ezelde) takdir edilen şey, olur.” manasına gelen ve hadis diye rivayet edilen cümleleri (İsmâîl bin Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ ve müzîlû’l-ilbâs ‘amme’ştehere mine’l-ehâdis ‘alâ elsineti’-n-nâs*, Beyrut, 1418/1997, c. 2, s. 281, nr. 2325) andırmaktadır.

³⁴⁴ Bu sözün tercümesi C nüshasında 123., D nüshasında 203. sıradadır.

³⁴⁵ Bu sözün tercümesi C nüshasında 124., D nüshasında 204. sıradadır.

[Her kim milletine iyilik ederse, halk içinde büyük şan sahibi olur. O iyilik, cömertlik, hâl ve gidış, milletine reis ve ileri gelen kişi yapar.]

[198]³⁴⁶ يبلغ المرء بالصدق منازل الكبار
 Şıdķ ile himmetün bülend eyle
 Qadr ile zātun ercümend eyle
 Her ki şıdķ u şafâ ile ola şâf
 Menzilidür menâzil-i eşrâf [A90a]

[Doğrulukla gayretini yücelt! Değeri ve dereceyle kendini muhterem ve şerefli hâle getir! Her kim doğruluk ve safa (kedersizlik) ile temiz olsa, onun derecesi ileri gelen şerefli kişilerin konumudur.]

[199]³⁴⁷ يصير امر الصبور الى مراده
 Hîç étme bir işde isti'câl
 Nice kâr ola el vère fi'l-ğâl
 Vaqtine qatlanur cemî'-i umûr
 Êrişür şabr ile murâda şabûr [C51a]

[Bir işte hiç acele etme! Hangi iş, kazanç olursa olsun, o aslında fırsat verir (onun olması mümkündür). Bütün işler vaktini bekler.³⁴⁸ Çok sabreden sabırla istediğine erişir.]

[200]³⁴⁹ يسعد الرجل بمصاحبة السعيد
 Her kime eyleseñ muqâreneti
 Eşer eyler saña muşâhabeti
 Sü'edâ ile her kim oldı yâr
 Oldı şevb-i sa'âdet aña şî'âr

[Her kime yakınlık etsen, onunla arkadaşlık sana tesir eder. Her kim bahtiyar insanlarla dost olursa, saadet elbisesi ona işaret olur.]

³⁴⁶ Bu sözün tercümesi C nüshasında 125., D nüshasında 205. sıradadır.

³⁴⁷ Bu sözün tercümesi C nüshasında 126., D nüshasında 206. sıradadır.

³⁴⁸ Üçüncü mısra, "Her işin vakt-i merhunu vardır" manasındaki Arapça sözün tercümesi gibidir.

³⁴⁹ Bu sözün tercümesi D nüshasında 207. sıradadır.

Ḥātime-i Kitāb Ber-vech-i Mev'ize-i Ḥiṭāb-ı Müsteṭāb³⁵⁰

Vaḳtā ki³⁵¹ bu kelām-ı vahy-peyām ü mu'ciz-nizām bi-'ināyeti'l-Meliki'l-'Allām intihā ve itmām buldı ve merḳūm u manzūm olan aḥbār-ı vahy-āṣār ve i'cāz-şi'aruḅ fi'l-vāḳi' her bir sözi mānend-i naṣṣ-ı ḳāṭi' ve mişāl-i³⁵² [D64a] bürhān-ı sāṭi'dur... Zīrā ki Ḥāzret-i Şīr-i Yezdān'ı, ya'nī 'Aliyy-i 'ālī-şānuḅ kelimāt-ı 'āliyyāti ve enfās-ı ḥikmet-nikātıdır.³⁵³ Her mü'min ü muḥliş ki tasdīḳında tereddüd etmeyüp farṭ-ı ihlās u i'tikād ve şıdḳ u şafā-yı i'timād birle rūḥ-ı pūr-fütūḥundan istimdād edüp 'amele getüre, cemī'-i mühimmāt-ı dīniyye ve dünyeviyye için naşā'ih-ı³⁵⁴ kāfī ve mevā'iz-i vāfīdür. Ümīddür ki bu vāsıta ile mazīḳ-ı şekāvetden ṭarīḳ-ı sa'ādete ḳadem başup lāyık-ı rahmet-i Raḥmān ve müsteḥiḳḳ-ı nişāb-ı ḡufrān³⁵⁵ ola.

Rubā'ī³⁵⁶ [C51b]

هر که پیروئ پند خردمندان کرد
آخر الامر سرمنزل مقصود رسید
و آن که شد منحرف از جاده راه روان
راه کم کرو ز مقصود نشانی نشنید

İ'tizār-ı Ḳā'il-i Risāle³⁵⁷

Pes³⁵⁸, bu kelām-ı vācibü'l-ikrāmıḅ īrādından [A90b] ḡarāz, mücerred izḥār-ı kelām-ı³⁵⁹ kemāl için tezyīn-i maḳāl edüp³⁶⁰ faḥr-i ḡurūr

³⁵⁰ Ḥātime-i Kitāb Ber-vech-i Mev'ize-i Ḥiṭāb-ı Müsteṭāb C, D: Ḥātime B: -A.

³⁵¹ ki B: kim A, C, D.

³⁵² mişāl-i A, C, D: -B.

³⁵³ Zīrā ki Ḥāzret-i Şīr-i Yezdān'ı, ya'nī 'Aliyy-i 'ālī-şānuḅ kelimāt-ı 'āliyyāti ve enfās-ı ḥikmet-nikātıdır. A, C: -B.

³⁵⁴ naşā'ih A, C, D: nāşih B.

³⁵⁵ ve müsteḥiḳḳ-ı nişāb-ı ḡufrān A, C, D: -B.

³⁵⁶ Rubā'ī B: Ḳıṭ'a C, D: -A.

³⁵⁷ İ'tizār-ı Ḳā'il-i Risāle C, D: -A, -B.

³⁵⁸ Pes B: Ne ānki A, C, D.

³⁵⁹ kelām-ı C: -A, -B, -D.

³⁶⁰ edüp A, C, D: için B.

içün³⁶¹ bir kırî kıyl ü kâl degüldür.³⁶² Belki akşâ-yı murâd ve maṭlûb-ı fı'l-fu'âd^{363 364} الدالّ على الخير كفائه

mazmûnınca dîn qarındaşlarına ve âhîret yoldaşlarına sebîl-i Haḳḳ'a delîl olup [D64b] ğâflet ve ğurûrdan anları³⁶⁵ intibâhdur. Zîrâ ki³⁶⁶ pend ü mevâ'iz-i terġîb-i nâşih ü vâ'iz müstemî'leri ḥazîz-i ma'siyetde iken meyâmin-i âşârıyla evc-i maġfirete iletüp sermâye-i zühd ü şalâḥ ve pîrâye-i fevz ü felâḥ olur. Ammâ ne fâ'ide egerçi bu kelâm-ı kâfî ḥadd-i zâtında³⁶⁷ keder-i kizb ü şübheden ne kadar şâfî ise³⁶⁸, kâ'ilüñ televvüs-i nefsi cihetinden netîce-i şafâ vèrmez ve zülâl-i mev'iza-i ḥayât-me'âbı ne kadar 'ayn-ı ḥikmetden cārî olsa, nâşihüñ kasvet-i qalbi sebebiyle dil-i sâmi'a eşeri érmez.³⁶⁹ عظم الخلاق [C52b] عظم نفسك ثم عظم الخلاق mefhûmınca kâlini ḥâle getürüp qalb-i qalbini kâl édüp³⁷⁰ 'ilmiyle 'âmil ve aḥkâmınuñ icrâsına müştâġil olmayıcaḳ, mücerred naql-i âyât ü aḥbârdan ne ḥâşıl olur? Nitekim *Kelâm-ı Qadîm-i vâcibü't-tekrîm*de vârid olmuşdur:³⁷¹

كقوله تعالى اتأمرون الناس بالبر و تنسون انفسكم³⁷²

Bu maḳûle ḥiṭâb-ı müsteṭâba ğâyet ve te'kid ü tehdîde nihâyet yoḳdur. Ve bir maḥalde dahı aḥkâm-ı kelâm-ı ḥikmet-encâmıñ mefhûmında³⁷³ kâ'il olup ve³⁷⁴ 'ilmiyle 'âmil olmayanlar

³⁶¹ faḥr-i ğurûr için A, C, D: -B.

³⁶² degüldür B: ola A, B, D.

³⁶³ fı'l-fu'âd A, D; C: fu'âd B.

³⁶⁴ "Bir iyiliĝe delâlet eden, onu yapan gibidir." (Müslim, "İmâre", 133; Tirmizî, "İlim", 14).

³⁶⁵ anları A, C, D: -B.

³⁶⁶ ki A, C, D: -B.

³⁶⁷ zâtında A, B, C: zâta D.

³⁶⁸ ne kadar şâfî ise A, B, D: qadr-i şâfiye C.

³⁶⁹ "Önce nefesine öğüt ver, sonra insanlara nasihat et!.."

³⁷⁰ kâlini ḥâle getürüp qalb-i qalbini kâl idüp B: kâlini ḥâl, qalb-i qalbini kâl idüp A, C, D.

³⁷¹ Nitekim *Kelâm-ı Qadîm-i vâcibü't-tekrîm*de vârid olmuşdur A, C, D: Qavlühu Te'âlâ B.

³⁷² "İnsanlara iyiliĝi emredip kendinizi unutuyor musunuz?.." (Kur'ân, Bakara Suresi, 2/44).

³⁷³ mefhûmında A, B, C: mefhûmını D.

³⁷⁴ kâ'il olup ve A, C, D: -B.

³⁷⁵ يقولون بالستهم ما ليس في قلوبهم [D65a] birle tenbīhen tevbīh ider ve bi'l-cümle iştīlāhāt-ı zühd ü t̄ā'āt ve 'ibārāt-ı ehl-i 'ibādāt ya'nī ki³⁷⁶ türrehāt-ı şūfiyyūn-ı zerḳ-nümūn lisān ile³⁷⁷ āsāndur, ammā hüner oldur ki ḳā'ilūḡ³⁷⁸ cümle ḳavl ü fi'li mesnūn ve maḳbūl olup āyāt u ehādīse muvāfiḳ u muṭābīḳ ola. Niteki Fahr-i Kā'ināt ve efdāl-i mevcūdāt³⁷⁹ 'aleyhi efdāl-i ş-şalavāt buyurur:

³⁸⁰ نصيحة سهل القبول مشكل [C52b]

[A91a] Üstād-ı māhir 'aleyhi rahmeti'l-Kādir bu beyti ne hoş dimişlerdür.³⁸¹

Beyt³⁸²

Hoş bilür yār vefā ḳā'idesini illā

İ'tibār olmıya ol 'ilme ki gelmez 'amele

Ḥiṭāb-ı Ḳā'il Bā-nefs-i Mā'il³⁸³

Gel imdi ey nefsi-i ḥod-gām ve ey ser-keş-i bī-rām, eger ḳavlünde şādīḳ ve taḥḳīḳında muḥaḳḳıḳ u muşaddıḳ isenḡ, bu 'ilmi 'amele getir ve ne da'vā-yı bī-ma'nāyı aradan götür.³⁸⁴

Li-mü'ellifihî:³⁸⁵

Ey gönül bunca günāh ile 'aceb mesrürsın

Var ise ḡayetde Ḥaḳḳuḡ luṭfına maḡrürsın

Yüz ḳarasın dā'imā göz yaşlarıdır pāk eden [B176a]

Ol siyāhı aḡ edersen ey gözüm maḡfürsın [D65b]

³⁷⁵ "Onlar kalblerinde olmayanı dilleriyle söylerler..." (*Kur'ân*, Fetih Suresi, 48/11).

³⁷⁶ ki A, C, D: -B.

³⁷⁷ ile A, B, D: -C.

³⁷⁸ ḳā'ilūḡ A, C, D: -B.

³⁷⁹ efdāl-i mevcūdāt B, D: -A, -C.

³⁸⁰ "Öğüt vermek kolay, onu kabul (ve tatbik) etmek zordur."

³⁸¹ ne hoş demişlerdür B: ne ḥüb demişlerdür A: ne ḥüb demişlerdür ki C, D.

³⁸² Beyt C, D: -A, -B.

³⁸³ Ḥiṭāb-ı Ḳā'il Bā-nefs-i Mā'il C, D: -A, -B.

³⁸⁴ Gel imdi ey nefsi-i ḥod-kām ve ey ser-keş-i bī-rām. Eger ḳavlünde şādīḳ ve taḥḳīḳında muḥaḳḳıḳ u muşaddıḳ isenḡ bu 'ilmi 'amele getir ve ne da'vā-yı bī-ma'nāyı aradan götür A, C, D: -B.

³⁸⁵ Li-mü'ellifihî C, D: Nazm B: -A.

‘Ayn-ı ‘aql ile nazâr kılsañ, ‘ömr-i ‘azîz-i güzerân her lahza vü her ân çâpük-süvâr-ı eyyâm-ı serî‘-ağdâm ve berîd-i hengâm-ı tîz-kâm ile hem-‘inân u hem-pâ olup şol semend-i rehvâr gibi hemvâre kaṭ‘-ı mesâfe etmekde ve mâ-i serî‘ü’l-cereyân gibi eyyâm u leyâlîde ‘ale’t-tevâlî geçüp gitmekdedür.³⁸⁶

Beyt li-mü’ellifihi:³⁸⁷

Ey Latîfî ‘ömr-i fânî her nefes geçmekdedür [C53a]

Şol aḡar şular gibi kim eylemez bir dem qarâr

Dîger³⁸⁸

میرود عمر کرانمایه و ما غافل ازو

وه که جز جرم خطای نشود حاصل ازو

Aḡrâ budur ki uḡrâ içün a‘râz-ı dünyâdan i‘râz êdüp³⁸⁹ موتوا قبل ان تموتوا maẓmûnınca ḡable’l-ecel ta‘alluḡât-ı dünyâ vü mâ-fîhâyı verâ-yı zahrına atup nişâb-ı lezzet-i dünyâdan kendüyi bî-naşîb êdüp müdâm mülâḡazay-ı aḡvâl-i ‘âḡbet ve ehvâl-i âḡiret ola.

Nazm Li-mü’ellifihi:³⁹⁰

Devlet ile cihânı tutdun tut

Zâduḡ el vèrdi mâlin utduḡ tut

Şikem anbârı çünki ṭolmaḡ yok

Çiyneḡ her ta‘âmı yutduḡ tut

Neşr:³⁹¹

‘Āḡıl ü lebîb oldur ki³⁹² كل آت قريب feḡvâsınca va‘de-i mev‘ûda müteraḡḡıb olup her ân vaḡtine ḡâzır ve ecel-i [D66a] müsta‘cile müteraşşid ve muntazır ola [A91b] ve ‘alâ’ıḡ-ı ḡalâyıḡdan firâr ü ferâḡ

³⁸⁶ gitmekdedür A, B, C: gitmekde D.

³⁸⁷ Beyt li-mü’ellifihi C, D: Beyt B: -A.

³⁸⁸ Dîger C: -A, -B, -D.

³⁸⁹ “Ölmeden önce ölünüz.” (Hadis olarak sabit deḡildir. Aliyyü’l-Kârî, bu cümleinin sufi sözü olduḡunu, “Mecburi ve hakiki ölümden önce (gayr-ı meşru) şehvetlerinizi terk etmek suretiyle iradi olarak ölüñ” manasına geldiḡini anlatır. (el-Aclûnî, a.g.e., c. 2, s. 384, nr. 2669).

³⁹⁰ Nazm Li-mü’ellifihi C, D: Rubâ’î B: -A.

³⁹¹ Neşr C: -A, -B, -D.

³⁹² “Her gelecek yakındır.” (*İbn Mâce*, Mukaddime, 1/18; Aclûnî, a.g.e., c. 2, s. 149, nr. 1942).

mümkün ve müyesser olmasını kaçd edüp ³⁹³ ذكر الموت يهدم كل لذة minvâlince Hâk zikrini dilden ve mevt [C53b] fikrini gönülünden ³⁹⁴ gidermeye. Tâ ki vesâvis-i şeytân ve hevâcis-i nefsanîyye hâne-i kalbine yol bulup râh-zen olmaya.

Bejt li-mü'ellifihi:³⁹⁵

Devrân Laṭîfi 'ömre henüz vèrmedin hâlel

Terk ètmedin cihân seni terk èt sen anı gel

Neşr:³⁹⁶

Muḥaşşıl-ı kelâm ve netice-i merâm budur ki, kârvân-ı revân menzil-i fenâdan sarây-ı beḳâyâ güzerân³⁹⁷ olmadın mesken-i ḳabr -ki dünyânuḡ âḫir menzili ve uḫrânũḡ evvel menzildir- aña maḳarr u mekân olmadın ³⁹⁸ لا خلاص من الموت mefhûmınca bu vâḳ'ânũḡ vuḳû'ına câzım olup levâzımını ihzâr u iddiḫâra bezl-i maḳdûr ve sa'y-i meşḳûr ède...

Bejt:³⁹⁹

مونسم درقبر مهر او بود بعداز اجل

هتسى و شن اين سخن كالتبره صندوق العمل

Neşr:⁴⁰⁰

Ammâ bu işi başa iletmege evvelâ bir mürşide mürîd ve istifâdesinden müstefîd olmaḳ gerekdür⁴⁰¹ ki tâ muşḳale-i zühd ü vera' ile âyîne-i dil ü cânı jengâr-ı 'avâ'îḳ [D66b] u 'alâ'îḳdan⁴⁰² pâk ü tâbnâk ètmege liyâḳati ve âyînesinũḡ mir'ât-ı dîdâr-ı İlähî ve maḫḫar-ı [C54a] envâr-ı nâ-mütenâhî olmaḡa ḳâbiliyyeti ola.

³⁹³ "Ölümü anmak her zevki yok eder."

³⁹⁴ gönülünden B: dilden A, C, D.

³⁹⁵ Bejt li-mü'ellifihi C, D: Bejt B: -A.

³⁹⁶ Neşr C, D: -A, -B.

³⁹⁷ kârvân-ı revân menzil-i fenâdan sarây-ı beḳâyâ güzerân B: kârvân-ı revân menzil-i fenâdan şâh-râh-ı beḳâyâ revân A, D: -C.

³⁹⁸ "Ölümden kurtuluş yok."

³⁹⁹ Bejt B, C, D: -A.

⁴⁰⁰ Neşr D: -A, -B, -C.

⁴⁰¹ gerekdür C: gerek A, B, D.

⁴⁰² 'avâ'îḳ u 'alâ'îḳdan B: 'alâ'îḳ u 'avâ'îḳdan A, C, D

Nazm:⁴⁰³

1. Tururken⁴⁰⁴ bunca evhâm u hayâlât
 2. Tecellî ede mi Hâk nûrî heyhât
 3. Kılınca 'aqlunı hırş u hevâ kul
 4. Güzer kıl bu küdüretten şafâ bul

Nesr:⁴⁰⁵

Ve bi'l-cümle 'arif ü 'âkıl ve dānā vü kāmīl oldur ki televvüs-i nefsanıyyeden nefis kaç' olmadın nefsin tezkiye ve qalbin taşfiye ve rûhın tecliye kılup sa'adet-i dîn ve yaqîn ile taşşil-i rızā-yı Rabbü'l-'âlemîn edüp lâyıq-ı likā-yı ebed ve müstahıkk-ı şafā-yı sermed ola.

يسرنا الله و اياكم مع كافة المسلمين اجمعين و صلى الله على سيدنا محمد و آله و صحبه اجمعين

Beyt⁴⁰⁶

1. من آن كه شرط نصیحت بدی بجای آرم
 2. اكر قبول كنى ورته هم توميدانى

[Beğenilen Hitap Öğüdü Olarak Kitabın Sonu

Ne zaman ki bu vahiy haberli ve muciz (benzerini meydana getirmekten âciz bırakıcı) nizamlı söz, her şeyi bilen Sultan'ın yardımıyla tamamlandı... Yazılmış ve nazmedilmiş olan vahiy izleri ve i'caz alâmetine sahip haberlerin gerçekten her bir sözü, manası açık delil ve yüksek isbat gibidir. Çünkü Allah'ın Aslanının, yani şanı yüksek Hz. Ali'nin yüksek sözleri ve hikmet nükteleri taşıyan nefesleridir. Her mümin ve ihlâslı olan, onları doğrulamakta tereddüt etmeyip aşırı ihlâs ve inanç, doğruluk ve güven safası ile (Hz. Ali'nin) fetihler dolu ruhundan yardım isteyip amele getirirse, bütün dinî ve dünyevî mühim şeyleri için yeterli nasihatlar ve tam öğütlerdir. Onun bu vasıta ile bedbahtlığın sıkıntılı yerinden saadet yoluna ayak basıp Rahman'ın rahmetine lâyıq ve mağfîret nisabını hak etmiş olması umulur.

Rubai- Her kim akıllı kişilerin öğüdünün ardından giderse, işin sonunda isteğinin durak yerine erişir. Eğer doğru yolda gidenlerin caddesinden saparsa, yolunu şaşırmış ve muradına erememiş olur.

⁴⁰³ Nazm B, C, D:-A.

⁴⁰⁴ Tururken A, B: Görürken C, D.

⁴⁰⁵ Nesr D: -A, -B, -C.

⁴⁰⁶ Beyt C, D: -A, -B.

Kitapçı Söyleyenin (Yazanın) Özür Dilemesi

Şimdi, bu değer verilmesi dinen gerekli sözün dile getirilmesinden maksat, sadece olgunluk kelâmını göstermek için lakırdıyı süsleyip gurur övünmesi için bir kuru dedikodu değildir... Muhakkak ki, isteğin en sonu ve kalbin taleb ettiği şey, “Bir iyiliğe delâlet eden, onu yapana gibidir” (sözünün) manasına göre, din kardeşlerine ve ahiret yoldaşlarına Hak yolu için kılavuz olup gaflet ve gurur(aldanış)dan onları uyandırmaktır.

Çünkü nasihat edicinin öğüt ve vaazları ve vaizin teşviki, dinleyicileri günahın en aşağısında iken tesirlerinin bereketleriyle mağfiretin zirvesine erıştırıp zühd ve salâh sermayesi, selâmet ve kurtuluşun süsü our. Ama ne fayda ki, her ne kadar bu yeterli söz aslında yalan ve şüphe bulanıklığından ne derece temizse, söz söyleyenin nefsinin kirliliği yönünden safa neticesi vermez ve hayatın barındığı öğüt tatlı suyu ne kadar hikmet kaynağından akıcı olsa, öğüt verenin kalbinin katılığı sebebiyle dinleyenin kalbine tesiri ulaşmaz. “(Önce) kendine öğüt ver; sonra insanlara nasihat et!” sözünden çıkarılan mana gereğince sözünü hâle getirip kalbinin kalbini söz yapıp ilmiyle amel edici ve hükümlerini yerine getirmeğe uğraşmayınca, sırf ayet ve haber(hadis)leri nakletmekten ne çıkar? Nitekim saygı gösterilmesi dinen gerekli *Kelâm-ı Kadim*’de (şu ayet de) gelmiştir:

⁴⁰⁷ كَقَوْلِهِ تَعَالَى اتَّامِرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ

Bu tür beğenilen hitaba son ve kuvvetlendirme ve tehdide nihayet yoktur. Ve bir yerde de hikmet sonlu (İlâhi) Kelâm’ın hükümleri mefhumunda söyleyici olup ilmiyle amel edici olmayanlar

⁴⁰⁸ يَقُولُونَ بِالسَّتِّهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ (“Onlar kalplerinde olmayanı dilleriyle söylerler...”) ayetiyle uyararak azarlar. Ve bütün zühd ve ibadet terimleri ve ibadet edenlerin ibareleri, yani riya gösteren sofuların saçmasapan sözleri dille kolaydır. Fakat hüner, söz söyleyenin bütün söz ve fiilinin sünnet ve makbul olup ayet ve hadislere uygun olmasıdır. Nitekim Kâinatın Övüncü ve varlıkların en faziletlisi (Hz. Peygamber), dua ve selâmların en faziletlisi onun üzerine olsun, şöyle buyurur: “Nasihat kolay, onun kabul (ve tatbiki) zordur.”

⁴⁰⁷ “İnsanlara iyiliği emredip kendinizi unutup musunuz?..” (*Kur’ân*, Bakara Suresi, 2/44).

⁴⁰⁸ *Kur’ân*, Fetih Suresi, 48/11.

Mâhir üstad (her şeye gücü yeten Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun!)
şu beyti ne hoş demişlerdir:

Hoş bilür yâr vefâ kâ'idesini illâ

İ'tibâr olmıya ol ilme ki gelmez amele

(Sevgili vefa kaidesini iyi bilir, ama kendisiyle amel edilmeyen ilme değer verilmez...)

Söz Söyleyenin Düşkün Nefse Hitabı

Ey bencil nefis ve ey boyun eğmeyen dikbaşlı, gel şimdi, eğer sözünde doğru, gerçeği araştırmada araştırmacı ve doğrulayıcı isen, bu ilmi amele getir; yoksa manasız iddiayı ortadan kaldır!

(Yazana ait beyitler)

Ey gönül bunca günâh ile aceb mesrûrsın

Var ise gâyetde Hakk'un lutfına mağrûrsın

Yüz karasın dâ'imâ göz yaşlarıdır pâk iden

Ol siyâhı ağ idersen ey gözüm mağfûrsın

(Ey gönül, bunca günahla şaşılacak derecede sevinçlisin!.. Galiba Cenab-ı Hakk'ın lutfuna son derece güvenip aldaniyorsun! Yüz karasını daima temizleyen gözyaşlarıdır... Ey gözüm, o karayı ak edersen, işte o zaman günahları affedilmiş kişisin...)

Akıl gözüyle baksan (görürsün ki), geçici değerli ömür, her lahza ve her an seri ayaklı günlerin iyi at sürücüsü ve isteğine çabuk ulaşan zaman postacısı ile atbaşı beraber ve arkadaş olup şu rahvan at gibi daima mesafe kat etmekte ve hızlı akan su gibi gün ve gecelerde durmadan birbiri ardınca geçip gitmektedir.

(Yazarın beyti:)

Ey Latîfî ömr-i fânî her nefes geçmekdedür

Şol akar sular gibi kim eylemez bir dem karâr

(Ey Latîfî, fânî ömür, bir an durmayan şu akarsular gibi her nefes geçiyor...).

میروء عمر کرانمایه و ما غافل ازو

وه که جز جرم خطای نشود حاصل ازو

(Değerli ömür geçip gidiyor ve ben ondan gafilim... Vah ki ondan suç ve hatadan başka bir şey meydana gelmedi...)

Uygun olan, ahiret için dünya arzularından yüz çevirip “Ölmeden önce ölünüz!” sözünün manasınca ecelden evvel dünya ve onun içindeki şeylerle alâkaları arkana atıp dünya zevki nisabından kendini nasipsiz edip devamlı âkıbet hâllerini ve ahiret isteğini iyice düşündürmektir.

Yazanın nazmı:

Devlet ile cihânı tutdun tut

Zâdun el verdi mâlin utdun tut

Şikem anbârı çünkü tolmak yok

Çiyenedün her ta‘âmı yutdun tut

(Devletle, baht ve nimetle dünyayı ele geçirdiğini farzet! Azığın fırsat verdi de malını kazandığını farzet! Mademki karın ambarının dolması mümkün değil; her yemeği çiğneyip yuttuğunu farzet!)

Akıllı ve özlü kişi, “Her gelecek yakındır” (sözünün) manasınca vaad edilen vadeyi gözetleyici olup her an vaktine hazır ve acele eden eceli gözetleyici ve onu bekleyici olan ve mahlûkat alâkalarından kaçıp ve vazgeçip mümkün ve nasip olmasını kast edip “Ölümü anmak her zevki yok eder” tarzınca Cenab-ı Hakk’ı anmayı dilden ve ölüm düşüncesini gönülden gidermeyendir. Ta ki şeytanın vesveseleri ve nefsanî kuruntular kalbinin evine yol bulup yol kesici olmasın...

Yazarın beyti:

Devrân Latîfi ömre henüz vermedin halel

Terk etmedin cihân seni terk et sen anı gel

(Latîfi! Zamane henüz ömre bozukluk vermeden ve dünya seni terk etmeden, gel, sen onu terk et!..)

Sözün özü ve maksadın sonucu şudur ki, giden kervan, fânîlik konağından bâkilik sarayına geçici olmadan, kabir evi -ki dünyanın son menzili ve ahiretin ilk menzilidir- ona durulan yer ve mekân olmadan, “Ölümden kurtuluş yok” sözünden çıkarılan manaya göre, bu meydana

gelen işin oluşuna karar verici olup gerekli şeylerini hazırlamaya ve toplayıp saklamaya elden geldiği kadar makbul çalışmayı yapısın.

Beyt

مونسم درقبر مهر او بود بعداز اجل

هتسی و شن این سخن کالقبره صندوق العمل

(Ecelden sonra kabirde sevgili dostum, şu sözdeki varlıktır: Kabir amel sandığıdır...")

Fakat bu işi tamamlamak için evvela bir doğru yol gösterici rehberi isteyici olmak ve onun verdiği faydadan fayalanmak gerekir ki zühd ve takva parlaticısı ile kalp ve ruh aynasını engellerin ve (dünyevi) alâkaların pasından temizlemeğe ve aydınlatmaya liyakati ve aynasının İlâhi yüz aynası ve sonsuz nurların mazharı olmaya kabiliyeti olsun.

Nazm:

Tururken bunca evhâm u hayâlât

Tecellî ede mi Hak nûrı heyhât

Kılınca aklunı hırs u hevâ kul

Güzer kıl bu küdüretden safâ bul

(Bunca vehim ve hayaller duruken Cenab-ı Hakk'ın nuru görünür mü? Heyhat!.. Hırs ve heva aklını köle edince, bu bulanıklık ve kederden geç; safe bul; durul!)

Ve bütün arif, akıllı, bilgili ve olgun (kişi), nefsanî kirlenmeden nefis kesilmeden kendisini temizleyip, kalbini arıtıp, ruhunu parlatıp din ve sağlam bilgi saadeti ile âlemlerin Rabbinin rızasını kazanıp ebed yüzünü görmeye lâayık ve sonsuz zevk u safayı hak etmiş olandır.

Allah, bize, size ve bütün Müslümanlara (bu saadeti) nasip etsin; Efendimiz Muhammed'in (a.s.), onun ailesinin ve bütün arkadaşlarının şanını yüceltsin!]

من آن که شرط نصیحت بدی بجای آرم

اکر قبول کنی ورته هم تومیدانی

Kaynakça

- Ahmet Nazmi, *Emsâl-i Alî*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, O. Ergin Yazmaları, No: 68/2.
- AKSOYAK, İ. Hakkı (Haz.) (2004), *Kefeli Hüseyin, Râznâme, (Süleymaniye Hekimoğlu Ali Paşa No. 539)*, Boston: Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.
- ALTUNAĞA, Ahmet Oğuz (2019), *Mustafa bin Şücâ'nın Nesrû'l-leâlî Şerhi* (İnceleme- Metin), Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- ANDREWS G. - DALYAN Ayşe, (2019), "İki Farklı Latifi Tezkiresi ve Nüşahaları", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*, Sayı 68, s. 49-68.
- Behlûl, *Sübhatü'l-uşşâk*, Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi nr. 4421, vr. 1b-18b.
- Bursalı Mehmed Tâhir (1326), "Eski ve Yeni Ahlâk Kitaplarımız", *Sırât-ı Müstakîm*, 9 Zilkâ'de 1326- 20 Teşrîn-i Sâni 1324 (3 Aralık 1908), aded 15, s. 229-232.
- Bursalı Mehmed Tahir, (1325/1909) *Ahlâk Kitaplarımız*, İstanbul.
- Bursalı Mehmed Tahir, (1342/1924), *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: C. 3.
- CANIM, Rıdvan (Haz.) (2000), *Latîfi, Tezkiretü'ş-şuara ve Tabsiratü'n nuzamâ*, Ankara : AKMB Yayınları.
- CEYHAN Âdem - AYDOĞAN Tuğba, (2013), "Sultan II. Murad İçin Dizilmiş İnciler: Hâfız'ın Nesrû'l-leâlî Tercümesi (Lü'lü'-i Mendûd)", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/13 Fall 2013, p.p. 37-73.
- CEYHAN, Âdem (2012), "Manastırlı Mehmed Rifat Bey'in Matlûbu Külli Tâlib Tercümesi", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 10, Sayı 1, s. 57-71.
- ÇELİK, Ali (Haz.) (2010), *Manzum Hadis Tercümeleri ve Latîfi'nin "Subhatu'l-Uşşak"ı*, Ankara.
- ÇETİN, Nihad (1970), "Latîfi", *MEB İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: C. 7, s. 19-22.
- DAGLI, Yücel, vd. (2001), *Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu*, İstanbul : YKY.
- EFENDİOĞLU, Süleyman (Haz.), (2013), *Vâhidî, Cinânü'l-Cenân* (Giriş- Dil İncelemesi- Metin- Dizinler), Erzurum: Fenomen Yayınları.

- HENGİRMEN, Mehmet (Haz.), (1990), *Güvâhî, Pend-nâme- Öğütler ve Atasözleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İsmail b. Muhammed el-Aclunî (1418/1997), *Keşfü'l-hafâ ve Müzîlü'l-ilbâs*, Beyrut, C.II.
- KARATAY, Fehmi Ethem, (1961), *Topkapı Sarayı Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, İstanbul.
- Kâsım. *Nazmü'l-Leâli Der-Terceme-i Nesrû'l-leâli*, İstanbul Üniversitesi Ktp. Nadir Eserler Bölümü TY nr. 2210.
- KURNAZ, Cemâl, (Haz.) (1993), *Ahmet Talât Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- KUT, Günay (1989), *Tercüman Gazetesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, İstanbul.
- KUTLUK, İbrahim (Haz.), (1989), *Kınalı-zade Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-şuarâ*, Ankara: TTK Yayınları.
- Latîfî, *Nazm-ı Cevâhir*, Ankara Millî Ktp. 894/6.
- Latîfî, *Nazm-ı Cevâhir*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ktp. 37259/2.
- Latîfî, *Nazm-ı Cevâhir*, Arkeoloji Müzesi Ktp. nr. 341, vr. 40b-68a .
- Latîfî, *Nazm-ı Cevâhir*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Ktp. 075/1.
- Latîfî, *Nazm-ı Cevâhir*, Kütahya İl Halk Ktp. Vahid Paşa bl. 1440/2.
- Latîfî, *Nazm-ı Cevâhir*, Süleymaniye Ktp. Tercüman Gazetesi Y-131.
- Latîfî, *Nazm-ı Cevâhir*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Emanet Hazinesi 1731.
- Latîfî, *Nazm-ı Cevâhir*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Emanet Hazinesi 1806.
- Latîfî, *Nazmü'l-cevâhir*, Yapı Kredi Sermet Çifter ktp. nr. 786.
- LEVEND, Ağâh Sırrı (1988), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara : TTKYayınları.
- Mâtemî, *Tercüme-i Nesrû'l-le'âli*, Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Fatih nr. 5404.
- Mustafa bin Şücâ', *Terceme-i Nesrû'l-leâli*, Millet Yazma Eser Ktp. Ali Emîrî, Şer'îye nr. 629.
- ÖZ, Mustafa (2010), "Tabersî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, c. 39, s. 324-325.
- ÖZKAN, Ferudun Hakan (2019), "Mâtemî'nin Nesrû'l-Le'âli Tercümesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli Araştırmaları Dergisi*, Güz, S. 91, s.107-146.

- ÖZTOPRAK, Nihat (1993), *Klâsik Türk Edebiyatında Manzum Yüz Hadisler*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, doktora tezi, İstanbul.
- PEKİN SUNER, Nermin (Haz.) (1977), Latîfi, *Evsâf-ı İstanbul*, İstanbul.
- SARIKAYA, Meliha Yıldırım (2004), *Türk- İslâm Edebiyatında Hz. Ali*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, İstanbul.
- SEVGİ, Ahmet (1987), *Latîfî (Hayatı ve Eserleri) İnceleme- Metin*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- SEVGİ, Ahmet (1992), “Latîfî ve Subhatü’l-uşşâk’ı”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Konya, Sayı 1, s. 47-92.
- TÜRK, Vahit (Haz.) (2006), *Ali Şir Nevâyî, Nazmü’l-cevâhir*, (Hz. Ali’nin Hikmetleri), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- YARDIM, Ali (1999), *Şihâbü’l-ahbâr Tercümesi*, İstanbul.